

İçindekiler

Cemalettin ÇOĞURCU

**Stratejik Planlama, Stratejik Yönetim ve Sosyal
Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğünde Sosyal
Yardım Politikalarına Yönelik Gerçekleştirilen Projeler 7**

Prof. Dr. Şengül HABLEMİTOĞLU

Doç. Dr. Emine ÖZMETE

Yrd. Doç. Dr. Ayşe Sezen BAYOĞLU

Uzm. Filiz YILDIRIM

**Gönüllü Gençlere Göre Yaşlılara Yönelik Toplumsal Temelli
Bakım ve Destek Hizmetlerindeki Öncelik Alanları..... 33**

Dr. Reşat AÇIKGÖZ

Kadın Yoksulluğu Üzerine Bir İnceleme..... 45

Şahin DURMAZ

**20.Yüzyılın Başında Azerbaycan'da Sosyal Yardımlaşma
ve Dayanışma Amaçlı Vakıf ve Dernekler 61**

Tijen ŞAHİN

Sosyal Dışlanma ve Yoksulluk İlişkisi..... 71

Münir TİRELİ

Sadaka Kültürü..... 81

Esra DEMİRCİ AKYOL (Kitap Eleştirisi)

Osmanlı'da Hayırseverlik Kudüs'te Bir Haseki Sultan İmaretini..... 93

Hakem Heyeti*

Prof. Dr. Mustafa ACAR
Kırıkkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi, İktisat Bölümü
Prof. Dr. Coşkun Can AKTAN
Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi
Prof. Dr. Aliye MAVİLİ AKTAŞ
Selçuk Üniversitesi, Konya Sağlık Yüksekokulu,
Sosyal Hizmet Maliye Bölümü
Prof. Dr. Sait AŞGIN
Karabük Üniversitesi, İktisadi ve
İdari Bilimler Fakültesi
Prof. Dr. Berrin C. ATAMAN
Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi,
Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü
Prof. Dr. Sefer AYCAN
Gazi Üniversitesi, Tıp Fakültesi,
Halk Sağlığı Anabilim Dalı
Prof. Dr. Ahmet Hamdi AYDIN Kahramanmaraş
Sütçü İmam Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet BULUT
Başkent Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi, İktisat Bölümü
Prof. Dr. Coşkun ÇAKIR
İstanbul Şehir Üniversitesi, İnsan ve Toplum
Bilimleri Enstitüsü
Prof. Dr. Mustafa DELİCAN
İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Çalışma
Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı
Prof. Dr. Mehmet DUMAN
Artvin Çoruh Üniversitesi Rektörü
Prof. Dr. Veli DUYNAN
Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi,
Sosyal Hizmet Bölümü
Prof. Dr. Zeki ERDUT
Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri
Bölümü
Prof. Dr. Songül Sallan GÜL
Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Edebiyat
Fakültesi, Sosyoloji Bölümü
Prof. Dr. Orhan KAVUNCU T.B.M.M
Prof. Dr. Ahmet MAKAL
Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi,
Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü
Prof. Dr. Jülide ÖCAL
Gazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi, Ekonometri Bölümü
Prof. Dr. Servet ÖZDEMİR
Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Eğitim
Bilimleri Bölümü, Eğitim Yönetimi, Teftiş,
Planlaması ve Ekonomisi Anabilim Dalı
Prof. Dr. Recep SEYMEN
İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi Çalışma
Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri, Sosyal Siyaset ve
Sosyal Güvenlik Anabilim Dalı
Prof. Dr. Fikret ŞENSE
Orta Doğu Teknik Üniversitesi, İktisadi İdari
Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü
Prof. Dr. Metin TOPRAK
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari
Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü
Prof. Dr. Selahattin TURAN
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi,
Eğitim Fakültesi
Prof. Dr. Turan YILDIRIM
Marmara Üniversitesi, Hukuk Fakültesi
Doç. Dr. Hakan ACAR
Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü

Doç. Dr. Muhittin ACAR
Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü
Doç. Dr. Argun AKDOĞAN
Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü
Doç. Dr. Türksel Kaya BENSĞHİR
Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü,
Araştırma ve Yardım Şubesi Müdürlüğü
Doç. Dr. İsmail CERİTLİ
T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı Strateji Geliştirme
Başkanlığı, Strateji Geliştirme Başkanı
Doç. Dr. Meltem TAYFUR DAYIOĞLU
Orta Doğu Teknik Üniversitesi, İktisadi İdari
Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü
Doç. Dr. Mehmet EVKURAN
Hitit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Doç. Dr. Hüseyin GÜL
Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari
Bilimler Fakültesi
Doç. Dr. Alpaz HEKİMLER
Namık Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler
Enstitüsü
Doç. Dr. Ayşe GÜNDÜZ HOŞGÖR
Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Fen-Edebiyat
Fakültesi, Sosyoloji Bölümü
Doç. Dr. Sibel KALAYCIOĞLU
Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Fen-Edebiyat
Fakültesi, Sosyoloji Bölümü
Doç. Dr. Kasım KARATAŞ
Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü
Doç. Dr. Filiz KARDAM
Çankaya Üniversitesi, İktisadi ve İdari
Bilimler Fakültesi
Doç. Dr. Mualla KAVUNCU
İstanbul Aydın Üniversitesi, Eğitim Fakültesi
Doç. Dr. Nilgün KÜÇÜKKARACA
Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü
Doç. Dr. Hüseyin ÖZEL
Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi, Ekonomi Bölümü
Doç. Dr. Yasemin ÖZKAN
Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi,
Sosyal Hizmet Bölümü
Doç. Dr. M. Melih PINARCIOĞLU
Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi,
Şehir ve Bölge Planlama Bölümü
Doç. Dr. Mustafa ŞEN
Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Fen-Edebiyat
Fakültesi, Sosyoloji Bölümü
Doç. Dr. Dolunay ŞENOL
Kırıkkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi,
Sosyoloji Bölümü
Doç. Dr. Helga RITTERSBERGER TILIÇ
Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Fen Edebiyat
Fakültesi, Sosyoloji Bölümü
Doç. Dr. Mehmet Y. YAHYAGİL
Yeditepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi, İşletme Bölümü
Doç. Dr. Mete YILDIZ
Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü
Yrd. Doç. Dr. Ömer AÇIKGÖZ
Kırıkkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi, İktisat Bölümü
Yrd. Doç. Dr. Hanife AKAR
Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Eğitim Bilimleri
Fakültesi

Yrd. Doç. Dr. Semih AKTEKİN
Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fatih Eğitim
Fakültesi, Tarih Eğitimi Ana Bilim Dalı
Yrd. Doç. Dr. Lütfi ALTUNSU
Çankırı Karatekin Üniversitesi, Fen Edebiyat
Fakültesi, Sosyoloji Bölümü
Yrd. Doç. Dr. Doğan BIÇKI
18 Mart Üniversitesi, Fen - Edebiyat Fakültesi,
Sosyoloji Bölümü
Yrd. Doç. Dr. Ali ÇİFTÇİ
Gümüşhane Üniversitesi, İktisadi ve
İdari Bilimler Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. Türkan ERDOĞAN
Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi,
Sosyoloji Bölümü
Yrd. Doç. Dr. Fatime GÜNEŞ
Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
Sosyoloji Bölümü
Yrd. Doç. Dr. Sema OĞLAK
Dokuz Eylül Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri
Meslek Yüksek Okulu
Yrd. Doç. Dr. Mustafa ORÇAN
Kırıkkale Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi,
Sosyoloji Bölümü
Yrd. Doç. Dr. Erhan ÖZENSEL
Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
Sosyoloji Bölümü
Yrd. Doç. Dr. Metin PIÇAKÇIEFE
Muğla Üniversitesi, Sağlık Yüksek Okulu
Yrd. Doç. Dr. Fahri SOLAK
Marmara Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi, İktisat Bölümü
Yrd. Doç. Dr. İpek EREN VURAL
Orta Doğu Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari
Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu
Yönetimi Bölümü
Dr. Umut BEŞPINAR
Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Fen-Edebiyat
Fakültesi, Sosyoloji Bölümü
Dr. Alanur Cavlin BOZBEYOĞLU
Post Doctoral Researcher The Surveillance Project
Dept. Of Sociology Queen's University Kingston
Dr. Cengiz CEYLAN
Kadir Has Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek
Yüksek Okulu
Dr. Selim COŞKUN
T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve
Dayanışma Genel Müdürlüğü
Dr. Adem EFE
Süleyman Demirel Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,
Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü
Dr. Tacettin GÜNEŞ
T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar
Genel Müdürlüğü
Dr. Necdet KARASU
Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi,
Özel Eğitim Bölümü
Dr. Nevzat F. KUNDURACI
T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve
Dayanışma Genel Müdürlüğü
Dr. Özge Mergen
Psikoloji
Dr. Mustafa Nuri NURUAN
T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar
Genel Müdürlüğü
Dr. Hüseyin ŞİRİN
Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi
Dr. Nesrin TÜRKARSLAN
T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar
Genel Müdürlüğü
Dr. Nevzat YAVUZ
TÜBİTAK

* Hakem Heyeti sıralamasında, Akademik Unvanlar dikkate alınmıştır.
Unvanların içindeki isimler de soyadlarına göre alfabetik olarak sıralanmıştır.

SUNUŞ

Sayın Okurlarımız,

Yılda iki defa yayımlanan hakemli eğitim, kültür ve araştırma dergisi Yardım ve Dayanışma'nın ikinci sayısı ile tekrar birlikteyiz.

İlk sayımızda olduğu gibi bu sayımızda da başta yoksulluk ve sosyal yardımlaşma olmak üzere sosyal politikanın her alanında yetkin isimler tarafından hazırlanan akademik çalışmalarına yer verilmiştir.

Bu sayıda Cemalettin ÇOĞURCU'nun *Stratejik Planlama, Stratejik Yönetim ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü'nde Sosyal Yardım Politikalarına Yönelik Gerçekleştirilen Projeler*, Prof. Dr. Şengül HABLEMİTOĞLU, Doç Dr. Emine ÖZMETE, Yrd. Doç. Dr. Ayşe Sezen BAYOĞLU ve Uzman Filiz YILDIRIM'ın *Gönüllü Gençlere Göre Yaşlılara Yönelik Toplumsal Temelli Bakım ve Destek Hizmetlerindeki Öncelik Alanları*, Münir TİRELİ'nin *Sadaka Kültürü*, Dr. Reşat AÇIKGÖZ'ün *Kadın Yoksulluğu Üzerine Bir İnceleme*, Şahin DURMAZ'ın *20.Yüzyılın Başında Azerbaycan'da Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Amaçlı Vakıf ve Dernekler*, Tijen ŞAHİN'in *Sosyal Dışlanma ve Yoksulluk İlişkisi* başlıklı makalelerinin yanında Esra DEMİRCİ AKYOL'un Amy SINGER tarafından yazılan *Osmanlı'da Hayırseverlik: Kudüs'te Bir Haseki Sultan İmareti* isimli kitabının incelemesine yer verilmiştir.

Dergimizde yayımlanmak üzere gönderilen makaleler Yardım ve Dayanışma Dergisi hakem heyetinden iki hakeme gönderilmekte ve iki hakemin olumlu görüş vermesi sonucunda yayımlanmasına karar verilmektedir.

Genel Müdürlüğümüzün yoksulluk ve sosyal politikalarla ilgili akademik çalışmalarını desteklemek amaçlı hizmetleri hakemli dergiyle sınırlı kalmayıp, kurum uzmanlarının hazırladığı uzmanlık tezleri yayımlanmıştır. Hem tezlere hem de dergide yayımlanan makalelere Genel Müdürlüğümüzün internet sayfasındaki e-kütüphane linkinden ulaşılabilir.

Bir sonraki sayımızda buluşmak üzere...

Saygılarımla,

Aziz YILDIRIM

Genel Müdür

Stratejik Planlama, Stratejik Yönetim ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğünde Sosyal Yardım Politikalarına Yönelik Gerçekleştirilen Projeler

Cemalettin ÇOĞURCU *

Özet

Kamu hizmetlerinin daha etkin hale gelebilmesi için, kamu yöneticileri, stratejik yönetimi yararlı bir araç olarak kullanabilirler. Günümüz dünyasının kamu örgütlerinde temel amaç, topluma en iyi hizmeti en verimli ve etkin şekilde sunacak strateji ve yöntemlerinin geliştirilmesidir. Böyle bir yönetim anlayışı içinde örgütün iç süreçleri ile dış çevre faktörleri arasındaki etkileşimler dikkate alınarak, örgüt esnek ve şeffaf bir yapı içerisinde faaliyette bulunur. Stratejik yönetim, kamu örgütlerine özellikle vizyon, misyon ve değerler bağlamında katkıda bulunarak, faaliyetlere belirli bir istikamet verir. Bu şekilde kamu örgütleri geleceklelerini önceden belirleme ve buna göre çalışmalarını yönlendirme olanağına kavuşur. Stratejik planlama; bir yandan kamu mali yönetimine etkinlik kazandırırken, diğer yandan kurumsal kültür ve kimliğin gelişimine ve güçlendirilmesine destek olacaktır. 5018 sayılı Kanunda stratejik plan, kamu idarelerinin orta ve uzun vadeli amaçlarını, temel ilke ve politikalarını, hedef ve önceliklerini, performans ölçütlerini, bunlara ulaşmak için izlenecek yöntemler ile kaynak dağılımlarını içerir. Bu çalışmada, kamuda stratejik yönetimin tanımı, özellikleri, kapsamı ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü Stratejik Planlama dönemine dair amaç ve hedeflerin tespitine ilişkin yöntemler ile amaç ve hedeflere ulaşmada uygulanan projelere yer verilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Strateji, stratejik plan, stratejik yönetim, sosyal yardımlaşma

Abstract

In order for public services to become more efficient, public managers can use strategic management as a useful tool. The main purpose of today's public organizations is to develop the best and most effective strategies and methods in order to offer the best service to the society. With such a management perception, interactions between the organization's internal and external factors are taken into account and the organization will operate in a flexible and a transparent structure. Strategic management gives a specific direction to activities by contributing to the public organizations in terms of vision, mission and values. In this way, public organizations will have the opportunity to predetermine their futures and redirect their activities accordingly. Strategic planning will bring efficiency to public financial management while supporting and strengthening the development of corporal culture and identity. Code no 5018 on strategic plan includes public administrations' aims, fundamental principles and policies, goals and priorities, performance measures, ways to follow to achieve these goals and resource distribution. This study looks at the definition, characteristics and scope of strategic management in the public sector as well as the goals and objectives of strategic planning period of the General Directorate of Social Assistance and Solidarity. The methods applied in achieving the goals and objectives with the determination of the projects are also given.

Key Words: Strategy, strategic plan, strategic management, social assistance

* İstatistik Araştırma ve Tanıtım Dairesi Başkanı ve Strateji Geliştirme / T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü

Giriş

Yoksullukla mücadele alanında son derece yararlı hizmetler veren SYDGM, sosyal yardım uygulamalarını daha etkin hale getirmek, ulaşamayan yoksul kesimlere ulaşmak ve kamu kaynaklarının kullanımında etkinliği sağlamak adına çalışmalar yürütmektedir. Bu kapsamda 2009 Yılı Yatırım Programına sunulan ve Devlet Planlama Teşkilatı tarafından onaylanarak bütçede gerekli kaynağın tahsis edildiği projeler öne çıkmaktadır. Özellikle sosyal yardım alanında “reform” niteliği taşıdığına inandığımız **“Bütünleşik Sosyal Yardım Hizmetleri Projesi”** ve **“Sosyal Yardım Yararlanıcılarının Belirlenmesine Yönelik Puanlama Formülünün Geliştirilmesi Projesi”**nin hayata geçirilmesi ile birlikte sosyal yardım alanının temel problemleri olarak gösterilen sağlıklı işleyen ortak veri tabanı eksikliği ve sosyal yardım yararlanıcılarının tespitindeki objektif kriter eksikliği konularına çözüm getirilmesi ve kurumsal bir sosyal yardım sisteminin alt yapısının teşkil edilmesi hedeflenmektedir.

Muhtaç ve yoksul kesimleri koruyarak toplumsal denge ve adaleti sağlamada son yıllarda kullanılan en önemli sosyal politika aracı kuşkusuz “sosyal yardımlar”dır. Ancak sosyal yardım yararlanıcılarının sosyoekonomik ve kişisel özelliklerine bakıldığında bunların genellikle eğitim, kültür ve maddi yönden toplumun en dezavantajlı kesiminde yer aldığı görülmektedir. Bu durum yoksul, yoksun insanların genel olarak kendilerini söz sahibi olmaktan, güçten ve bağımsızlıktan da mahrum hissetmelerine neden olmaktadır. Bu çaresizlik durumu kişinin devlet ve sosyal kurumların sunduğu hizmetler konusunda farkındalık düzeyinin düşük olmasına ve kamu hizmetlerine nasıl erişileceği yolunda eksik/yanlış bilgi sahibi olmasına neden olmaktadır. Bu nedenle yoksul vatandaşlarımız hak ettikleri halde sosyal yardıma ulaşamamaktadır. Yoksullukla etkin bir mücadele için fakir ve muhtaç vatandaşlarımızın güçlendirilmesi ve bilgiye ve yardıma erişim fırsatlarının artırılması gerekmektedir. Buna yönelik hazırlanan “Alo Sosyal Yardım Hattı Projesi” ile

yardım ve proje uygulamaları konusunda vatandaşlardan gelen soru, şikâyet ve önerilerin değerlendirilmesi ve etkin bir danışmanlık-yönlendirme yapılarak sorununun çözülmesi için vatandaşların doğru bilgiyle donatılması sağlanacaktır.

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü hizmet kalitesini yükseltmek ve hızlı bir şekilde işlemlerini yürütmek amacıyla teknolojinin sağladığı imkânları da kullanmaktadır. Bu maksatla geliştirilen projelerden biri de “Ücretsiz İnternet Telefonu Projesi”dir. Söz konusu projenin konusu, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel müdürlüğü ile ülke çapında bağlı olarak çalışan 973 adet SYD Vakfı arasında İnternet üzerinden ses network’u oluşturarak, iletişimin hem daha kolay hem de sıfır maliyetle gerçekleşmesidir.

SYDGM’nin yoksullukla mücadeledeki en önemli hedefi, beşeri sermayenin korunması ve gelişimi ile vatandaşlarımızın aktif ve üretken hale getirilmesidir. Bu nedenle insan odaklı bir anlayış ile sosyal yardım hizmetleri içinde eğitim yardımlarına ciddi bir kaynak ayrılmakta ve vatandaşlarımızın sürdürülebilir gelire kavuşturulması için gelir getirci proje desteklerine ağırlık verilmektedir.

SYDGM 2009-2013 Stratejik Planı hazırlanarak kurumumuzun uzun vadeli amaçları ve öncelikleri belirlenmiştir. Stratejik Plan Dönemi’nde yoksullukla mücadele alanında eğitim, sağlık, üretim ve istihdama yönelik destekler ile bu hizmetlerin daha etkin yürütülebilmesi için kurumsal gelişimin sağlanması adına yönetim bilgi sistemlerinin oluşturulması, objektif muhtaçlık kriterlerinin belirlenmesi ve etkin izleme ve denetim sistemlerinin oluşturulması yolunda çalışmalarımız sürmektedir.

Stratejik Planlama ve Stratejik Yönetim

Strateji

Strateji kelimesinin Türkçe karşılığı yoktur. Fransızca’dan Türkçeye geçmiştir ve 1970’li yıllardan itibaren sosyal bilimlerde kullanılmaya başlanmıştır.

tır (Bayülken, 1999:7). Strateji, kelime anlamı itibarıyla, “sevk etme, yöneltme, gönderme, götürme ve gütmeye” demektir. Kelimenin eski Yunan generallerinden Strategos’un bilgi ve sanatına atfen kullanıldığı sanılmaktadır. Bazı kaynaklarda ise, stratejinin Latince yol, çizgi veya nehir yatağı anlamındaki “stratum” dan geldiği belirtilmektedir. Kelimenin kökeni konusunda itilaf olmasına rağmen, genel bir yaklaşımla, her iki tanımlamanın da benzer anlamlar taşıdığı söylenebilir. Bu da istikamet göstermeyle ilgilidir (Dinçer, 1998:51).

Strateji kavramı yüzyıllarca askeri bir kavram olarak kullanılmıştır. “Webster’s New International Dictionary”e göre strateji, bir savaşta sonuca gitmek için tarafların askeri gücünü şartlara uygun, elverişli olarak yerleştirilmesi bilim ve sanattır (Üzün, 2000:1). Genel strateji kavramının, artık savunma siyaseti çerçevesinde kalamayacağı ve her ülkenin (ya da kurumun) genel siyasetinden ayırt edilemeyeceği kolaylıkla anlaşılmaktadır. Her türlü siyasi ve ekonomik faaliyetler toplumun refahına, talebine ve eğilimlerine yöneldiği için stratejinin bugünkü alanı psikolojik, sosyal, iktisadi, ideolojik, askeri ve idari konuları da kapsamaktadır.

Stratejik yönetim konusunda önemli bir yeri bulunan Ansoff, iki değişik strateji tanımlamaktadır. Saf strateji ve genel (karma) strateji. Ansoff’a göre saf strateji, “işletmenin bir hareketi veya belirli hareketler dizisi”dir. Genel veya karma strateji ise, işletmenin belirli bir durumda hangi tür saf stratejiyi seçeceğini gösteren istatistikî bir karar kuralıdır. Chandler stratejiyi, “İşletmede uzun dönemli amaç ve hedefleri belirleme ve bu amaçları gerçekleştirebilmek için ihtiyaç duyulan kaynakları tahsis ederek uygun faaliyet programlarını hazırlama” olarak tanımlamaktadır. Benzer bir tanımlama Anthony vermektedir; “işletme amaçları ve amaçlardaki değişiklikler, bunların gerçekleştirilmesinde kullanılacak kaynaklar, bu kaynakların özelliklerinin belirlenmesi, dağıtımı ve kullanılmasıyla ilgili politikalar konusunda karar verme”. Buna göre strateji, “işletme ile çevresi arasındaki ilişkileri analiz ederek işletmenin

istikametinin ve amaçlarının belirlenmesi, bunları gerçekleştirecek faaliyetlerin tespiti ve örgütün yeniden düzenlenerek gerekli kaynakların tahsis edilmesi” şeklinde tanımlanabilir (Dinçer, 1998:7& Güçlü, 2003:61-85).

Yönetim

Yönetim en küçüğünden (aile, işletme gibi), en büyüğüne (devlet, uluslararası örgütler gibi) kadar tüm örgütlerde geçerli ve gerekli bir işlemdir. Yönetim, örgütlerin amaçlarına etkin ve verimli ulaşabilmeleri bakımından zorunlu bir işlemdir (Tortop 1993: 20). Diğer bir deyişle yönetim, örgütler için hayati bir öneme sahiptir. Bir toplumun örgütlerindeki yönetim anlayışı ve uygulamaları ile, o toplumun kalkınmışlık düzeyi arasında doğrusal bir ilişki olduğunu söylemek mümkündür.

Yönetim kalitesi tüm toplumu etkiler. Yönetim, insan ve diğer kaynakları mümkün olan en iyi şekilde birleştirerek, örgütsel amaçlara etkin ve verimli ulaşma sürecidir. Diğer bir ifade ile yönetim; iş gücü, sermaye, teknik donanım vb. gibi örgütsel kaynakların, örgütsel amaçları gerçekleştirmek üzere etkin bir şekilde koordine edilmesidir (Rachman 1993:154).

Yönetim kısaca, örgütsel kaynakların, örgütsel amaçları başarmak için kullanılmasıdır. İki ya da daha çok insan bir amaç doğrultusunda bir araya gelip bir grup oluşturduklarında, bu grubun belirlenen amaçlarının gerçekleştirilmesi için üyelerinin birlikte çalışmaları gerekecektir. Bir grubun ya da bir biçimsel örgütün amaçlarını gerçekleştirirken başarı veya başarısızlık yönetim ile yakından ilişkilidir (Karaman 2000: 37-38).

Yönetim biliminin gelişimine tarihsel açıdan bakıldığında;

(a) Yapıya ağırlık veren geleneksel (klasik) yaklaşımlar (1887-1927),

(b) İnsana ağırlık veren davranışçı (neo klasik) yaklaşımlar (1909-1945) ve

(c) örgütü bir sistem olarak ele alan sistem yaklaşımları (1946'dan günümüze kadar) görülür. Bunlar kısaca aşağıda özetlenmiştir (Düren, 2000:6-8; Erdoğan, 2000:19-21).

20. yüzyılın başından İkinci Dünya Savaşına kadar olan dönemde, Taylor'un "bilimsel yönetim" yaklaşımı çerçevesinde, işletmelerde içe dönük rasyonellik arayışları söz konusu olmuştur. Bu rasyonellik arayışı, ikinci aşamada insan ilişkileri yaklaşımı ile daha beşeri bir nitelik kazanmıştır. Bu dönemde amaç, mümkün olduğu kadar ucuza çok miktarda üretmek ve sürümden kazanmaktır. Fransız yönetim bilimci Fayol'un, 1916'da yazdığı "Sınai ve Umumi İşlerde İdare" isimli eserinde ortaya koyduğu beş fonksiyonel aşamalı yönetim süreci ve on dört yönetim ilkesi, 1950'li yıllara kadar genel kabul gören yaklaşım olmuştur.

1950'li ve 1960'lı yıllar, yönetim biliminin gelişiminde önemli bir hareketlenmenin yaşanmaya başladığı dönem olmuştur. Rekabetin tehdit edici şekilde artmaya başlaması, Batılı şirketleri, arz ekonomisinden, müşterinin belirleyici olmaya başladığı bir talep ekonomisine geçiş ile karşı karşıya getirmiştir. Dikkatler süratle rekabet edebilirliğin ve dolayısıyla da dışa dönük duyarlı örgüt yapılarının önemine çevrilmiştir. İşletmeler, farklılaşan pazar taleplerine göre ürünlerini çeşitlendirmek ve tüketici ihtiyacına göre kişiselleştirmek zorunda kalmışlardır. Böylece, yönetim düşüncesine, açık sistem anlayışı ve en iyinin, durumdan duruma göre değiştiğini kabul eden durumsallık yaklaşımı hâkim olmaya başlamıştır.

1960'lı yıllar, tüketim toplumu ve pazarlama anlayışının geliştiği ve yönetsel yaklaşımlarda radikal değişikliklerin yaşandığı bir dönüm noktası olmuştur. Bu yıllarda, işletmeler, özellikle ticari fonksiyonlarını geliştirmeye yönelik büyük yenilikleri yaygınlaştırma çabası içine girmişlerdir. Bu yeniliklerin başlıcaları, anket ve kamuoyu yoklamaları ile pazar araştırmaları yapmak ve satış yöntemlerinde çeşitlendirmelerdir.

1970'li yıllarda, işletme yönetiminde strateji kavramı ön plana çıkmıştır. Pazarlardaki gelişmeler rekabeti yoğunlaştırmaya başlamıştır. Rekabetin giderek artan baskısı, işletmelere yatırım ve pazarlama konularında stratejik hedefler belirlemeye yöneltmiştir. Stratejik yönetim yaklaşımı, işletmelerde ticari fonksiyonun rolünü güçlendirmiştir. Ar-Ge fonksiyonu, işletmenin değişen koşullara uyum sağlama yeteneğini geliştirici yönde, ürün ve yöntemler bazında faaliyetlere yönlendirmiştir.

1980'li yıllardaki siyasi ve ekonomik gelişmeler, işletmeleri, insan kaynaklarını daha etkin kullanımına yönlendirmiş ve bu amaçla, Japon yöntemleri de örnek alınacak şekilde yönetimde katılımcı anlayışın yaygınlaştırılması çabaları yoğunluk kazanmıştır. 1980'lere hakim olan yönetimdeki katılımcı eğilimler, daha önceki on yıllarda ortaya çıkan stratejik yönetimle de yakından bağlantılıdır. Burada amaç çalışanların hedefleri ile örgütün hedefleri arasında bütünleşme sağlamaktır.

Stratejinin Benzer Kavramlarla İlişkisi

Strateji, bazı kavramlarla sık sık karıştırılmaktadır. Bu kavramlardan bazıları yönetim literatüründe kullanılan politika, taktik, program, yöntem ve plandır. Bunlar aşağıda kısaca açıklanmıştır (Eren, 2000:13-17).

Strateji ve Politika: Strateji ve politika, yönetim alanında birbiriyile çok karıştırılan iki kavramdır. Strateji, ilerde meydana gelebilecek bütün durumların önceden tahmin edilemediği kısmi belirsizlik koşullarında alınan karar türüdür. Hâlbuki politika yeter ölçüde tanımlanmış ve gerekli bilgilerle donatılmış belirlilik ortamında alınan ve devamlı kararlardan oluşmaktadır. Strateji, bir işletmenin amaçlarının ve politik yönelmelerinin toplamını oluşturur. Politika ise, saptanmış amaçlara ulaşma yolları olarak belirlenir. Şu halde strateji politikayı da içeren daha genel bir kavram oluşturmaktadır. Politika ile strateji arasında en önemli fark olarak, politikaların karar vermede bir düşünme rehberi olduğu, strate-

jinin ise bu rehber doğrultusunda amaçların oluşturulması ve kaynak kullanma kararlarının verilmesini sağladığı söylenebilir (Dinçer, 1998:16).

Strateji ve Taktik: Taktik, usul ve teknik bakımdan stratejiden daha ayrıntılıdır. Stratejinin amaçlara ulaşmak için eldeki güçlerin veya kaynakların dağıtım planı olduğunu biliyoruz. Taktik, bu yerleştirilen güçlerin harekete geçirilmesi yani uygulanması ile ilgilidir. Taktik daha özel ve daha kısa fikirlerden ve uygulama sanatından oluşur. Strateji, bir nizam, düzen ve tasarı ile ilgili düşünsel bir işlem, taktik ise harekete geçme ve uygulamanın ayrıntılı bir düzeni ile ilgilidir. Her stratejiyi uygulamaya koyacak mutlaka bir takım taktikler gereklidir. Bu yüzden taktik stratejiyi gerçekleştiren bir araç, onun vazgeçilmez devamıdır.

Strateji ve Program: Program bir olayın en ince ayrıntılarını yer, zaman, şahıs ve usul göstererek belirlemektedir. Kısa süre ile ilgilidir. Strateji işletmede meydana gelecek bütün olay ve hareketlerin uzun süre içinde öngörülmesini ve bunların işletmenin amaçları yönünden değerlendirilmesi ve seçilmesini gerektirir. Programlar daha alt kademelerle ve uygulamalarla ilgilidir. Programların başka bir özelliği, bir defa kullanılan planlar oluşudur. Bu yönü ile de politikalarından ve stratejilerden ayrılır.

Strateji ve Yöntem: Yöntem, kullanılış özelliği açısından politikaya benzer, politika ve strateji geniş bir alan ya da temel bir sorunu ele almasına karşılık; yöntem normal olarak politikanın veya stratejinin uygulanış şekli ile ilgilidir. Yöntemler çeşitli sorunların çözümünde kullanılan usullerden ibarettir. Bu açıdan bakılırsa, stratejik planlama da bir sorun çözme yöntemidir.

Strateji ve Plan: Birbirine yakın iki kavramdan biri de strateji ve plandır. Strateji uzun süreli seçimler ve amaçlarla ilgilidir. Plan ise, amaçlara ulaşmak için araçlar ve yolların kararlaştırılması ve kabaca neyin nasıl yapılacağına saptanmasıdır. Plan kavramı genel olarak strateji, politika, yöntem ve prog-

ram olarak izah edilen bütün kavramları kapsamına almaktadır. Planda da stratejide olduğu gibi bir risk ve belirsizlik derecesi mevcut bulunmaktadır (Güçlü, 2003:61-85).

Stratejik Yönetim

Stratejik yönetim kavramı, işletme ve yönetim alanında 20. yüzyılın ikinci yarısında kullanılmaya başlanmıştır. Peter Drucker, stratejik yönetimin ana görevinin bir işin misyonunu baştan sona düşünmek ve “Bizim işimiz nedir, ne olmalıdır?” sorularını sorarak, belirlenen amaçlar doğrultusunda, belirlenen kararların yarınki sonuçları vermesini sağlamak olduğunu söylemiştir (Drucker, 1999).

Bir örgütün stratejisinin tanımı, yönetim fonksiyonlarından sadece bir tanesidir. Stratejik yönetim kararları aslında yönetim fonksiyonlarının tümünün önündedir. Stratejik yönetim ve stratejik yönetim süreci, örgütün ne yapması gerektiği ve nereye gitmesi gerektiği üzerinde kararlara ulaşmayla ilgilidir (Howe, 1993:27). Stratejik yönetim geleceğin bir planının yapılması değildir. Nitelikli işletmenin çevresi devamlı değiştiğine göre planlar bir defa yapılarak bunlar değişmez kalıplar haline getirilmez. (Hatiboğlu, 1986:44).

Bir örgütün bütün yönetim kademelerinde, fonksiyonel bölümlerinde, faaliyet gösterdiği bütün iş alanlarında; yönetim becerilerinin, örgütsel sorumlulukların, değerlerin, stratejik ve uygulamaya dönük karar mekanizmalarını birbirine bağlayan idari sistemlerin, hep birlikte geliştirilmesi ancak stratejik yönetimle mümkündür (Gümüş, 1995:315).

Hiçbir örgüt tek başına değildir. Her örgüt kendisini çevreleyen koşullar içinde yaşar ve bu koşullardan etkilenir. Değişen teknoloji çevresinde kendisini yeniden yaratır. Çevre, örgütler üzerinde belirleyici etki yapar ve örgütlerin nasıl şekilleneceklerini belirler. Stratejik yönetim düşüncesinin temel felsefesi herhangi bir zaman ve çevre içinde örgütlerin varlıklarını sürdürebilmelerini sağlama-

çak planların geliştirilmesi ve yönlerinin belirlenmesi görüşlerine dayanır (Nut ve Backoff 19992:55 & Pamuk, Erkut ve Ülegin, 1997:25,26).

Stratejik Yönetim Süreci İçinde Örgütün Yönü

Stratejik yönetim düşüncesinin evrimi incelendiğinde bir davranış ve bir tutum, bir yaklaşım olarak çok eski dönemlere kadar uzandığını söylemek mümkündür. Stratejik yönetim düşüncesinin bilimleşebilmesi için öncelikle yönetim düşüncesinin neden ve sonuç ilişkisi üzerinde durulmuştur. Bu oluşum endüstri devrimi sonrasında, yani yaklaşık olarak 1880'li yılları kapsamaktadır. Stratejik düşüncenin geçirdiği bilimsel evreleri aşağıda verilen çizelgede gösterebiliriz:

Bilimsel Olmayan Yönetim Dönemi

1880 Bilimsel Yönetim Dönemi'nin Başlangıcı

1950 Planlama

1960 Uzun Vadeli Planlama

1965 Toplu Planlama

1970 Stratejik Planlama

1980 Stratejik Yönetim

1985 Stratejik Senaryolar

1990 Stratejik Görüş

(Pamuk, Erkut ve Ülegin, 1997:15-16-25).

1950'li yıllar geleceğin tahmin edilebilmesi için önceden düşünme sürecinin oluşturulduğu yıllardır. Bu girişimleri planlama olarak adlandırabiliriz. Bu planlar iş planları niteliğindedir. 1960'lı yıllara gelindiğinde daha uzak noktaları görme, algılama ve değerlendirme ihtiyaçları ortaya çıkmıştır. Bu nedenle uzun vadeli planlama yaklaşım teknikleri gelişmiştir. 1965'li yıllarda ise planlama, işletmenin bölümlerine yönelik değil, bir bütün olarak planlamasını gerektirmiştir. Kısmi planlamadan, toplu planlamaya geçilmiştir. Böylelikle planlamadaki yetersizlikler ortadan kalkmıştır. 1970'li yıllarda geleceği tahmin etme, hedeflere ulaşmadaki zorluklar, bu yıllarda yeterli olmadığını göstermiştir. Bu durumda ulaşılacak hedefler belirleme yerine iz-

lenecek yön çizmenin daha önemli olduğu benimsenmiş ve stratejik planlama dönemi başlamıştır. Bu dönem 1980'lere kadar sürer.

Stratejilerin sonuçlarının çevresel değişimler çerçevesinde değerlendirilmesi ve bu değerlendirmelerden alınan geribildirimlerle örgütün kendisini yeniden biçimlendirmesi gereği onaya çıkmıştır. Bunun sonucunda stratejik yönetim süreci kurulur. 1985'li yıllarda stratejik yönetimden stratejik senaryolar yaklaşımına geçilir. Ancak bu dönem uzun sürmez.

Hızla değişen koşullar içinde hızla değişip kendini yeniden üretebilecek bir değerler bütünü, bir kültür, bir ortak görüş, 1990'lı yılların stratejik anlayışını belirler.

Stratejik yönetim; bir kurumun stratejik hedeflerini oluşturmaya, keşfetmeye, denetlemeye ve güncelleştirmeye yönelik sistematik, uygun ve etkin bir yaklaşım sağlamak için diğer bütün yönetim süreçlerini bütünleştirir. Stratejik yönetim şu anlamlarda bütünleştiricidir:

- Hedefler ve konular üzerine baştan başa çeşitli örgütsel düzeyler ve fonksiyonel bölümlere dik-kati yoğunlaştırma;
- Dış çevrede arzulan sonuçlara yönelik program özellikleriyle ve iç yönetim süreçleriyle uğ-raşma;
- İşlemsel, taktik ve gündelik kararları daha uzun dönemli stratejik hedeflere bağlama (Poister ve Streib, 1999:308).

Stratejik Yönetim Süreci ve Aşamaları

Stratejik yönetim süreci, üst kademelerden başlayarak alt kademelere doğru hareket eder. Kurumun stratejik yönünü kararlaştırmak üst kademe yönetiminin sorumluluğunda olmasına rağmen, iç ve dış çevre hakkında bilgiler, daha çok bölüm yöneticilerinden ve diğer yönetici gruplarından elde edilir (Dinçer, 1998). Stratejik yönetim, stratejik

düşünmenin yaşama geçirildiği sistematik bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım belli aşamaları içeren bir süreçtir:

(1)Strateji üretme, (2) Strateji uygulama ve (3) Stratejik öğrenme (Pamuk, Erkut ve Ülegin, 1997:25).

Strateji üretme aşaması bir “stratejik düşünme” sürecidir. Bu süreç sonucunda stratejiler oluşturulur. Strateji uygulama aşaması üretilen stratejilerin ve stratejik bilgilerin yaşama geçirildiği adımdır. Uygulama sırasında üretilen bilgilerin ve kazanılan deneyimlerin yeni stratejilerin oluşturulmasına yardımcı olması durumunu stratejik öğrenme adımı olarak değerlendirebiliriz (Pamuk ve diğerleri, 1997:26).

Stratejik Yönetim Düşünce Evriminin Dönemler Arası Geçiş ve Farklılıkları

Planlama: Görünür gelecek, parçacı yaklaşım, ulaşılacak nokta, kapalı örgüt

Uzun Vadeli Planlama: Uzun gelecek, zaman ufku

Toplu Planlama: Sistem görüşü, bütüncül yaklaşım iç etkileşim

Stratejik Planlama: Yön belirleme, yol çizme

Stratejik Yönetim: Açık Örgüt, çevre ile etkileşim, geribildirim

Stratejik Senaryolar: Alternatif yönler, alternatif yollar, senaryolar

Stratejik Görüş: Öngörülme gelecek, bilinmeyen çevre, stratejik değerler, kültür

Kamu Yönetimde Stratejik Yönetimin Gereği

Kamu kurumlarının önünde duran önemli sorunlardan bazıları şunlardır: Hızla devam eden günlük yaşantı içinde birbiriyle çatışan taleplere gerekli ihtimamı gösterme, günlük kararların baskısı altında kalma, yönlendirme, girişimler ve önceliklerin temel kaynağı olarak önemli ve duyarlı bir stratejik konum üzerine odaklanma. Sürekli olarak değişen dış ve iç çevreyle ilişkili bir kamu kurumu için, hem uzun hem de kısa vadeli yönetim anlamı-

na geldiğinden güçlü bir stratejik yönetim yeteneği esastır. Bu bağlamda geleceği yakalayabilmek için bu gün ne yapmalıyız sorusunu cevaplar (Hamel ve Prahalad, 1994:144-147).

Kamu yönetiminde stratejik yönetim uzun dönemli yaşamın ve idari birimlerin etkinliğinin güçlendirilmesiyle ilişkilidir. Ayrıca değişen bir çevreyle sürekli verimli bir uyum sağlamak için olumlu bir değişim aracılığıyla onları yönlendirmek görevini de üzerine almaktadır (Poister ve Streib, 1999:324). Sosyal ihtiyaçlarda, politik eğilimlerde, hükümetler arası ilişkilerde, mali koşullarda ve vatandaş beklentilerindeki değişimler, yerel hükümetlerin karşı karşıya kaldığı sorumlulukların ve kaynak ihtiyaçlarının şeklini değiştirmektedir. Bu önemli değişimleri öngörme ve onları verimli bir şekilde uyarlama, ileriye dönük bir bakış açısını ve güçlü bir stratejik yönetimin sağlayabileceği etkin bir takım çabaları gerektirir (Poister ve Streib, 1999:309).

Stratejik Planlama ve Stratejik Yönetim

Çoğu zaman stratejik yönetim, stratejik planlama kapsamında tartışılrsa da bu iki kavram karıştırılır ve birbirlerinin yerine geçebilecek şekilde kullanılır. Bu iki kavram birbirlerinin eş anlamlısı değildir. Stratejik yönetim, stratejilerin planlanması için gerekli araştırma, inceleme, değerlendirme ve seçim çabalarını planlanan bu stratejilerin uygulanabilmesi için örgüt içi her türlü yapısal ve motivasyona dayalı tedbirlerin alınarak yürürlüğe konulmasını, daha sonra da stratejilerin uygulanmadan önce, amaçlara uygunluğu açısından bir defa daha kontrol edilmesini kapsayan ve işletmenin üst düzey kadrolarının faaliyetlerini ilgilendiren süreçler toplamıdır. Stratejik planlama ise, “bir örgütün neyi, niçin yaptığını ve ne olduğuna rehberlik eden ve şekillendiren eylemlere ve temel kararlara ulaşmak için disiplinli bir çaba” olarak tanımlanır (Eren, 1990:15).

Stratejik yönetim çerçevesinde, sonuçları, program ya da ürünü, kaynakları ve süreçleri yakından ilgilendiren şu dört temel soru öne çıkmaktadır:

- Neye ulaşmak istenmektedir?
- Bunun için ne yapılmalıdır?
- Hangi kaynaklar kullanılmalıdır?
- Nasıl yapılmalıdır? İzlenecek süreç ne olmalıdır? (<http://www.kgst.de/gutachten>).

Stratejik yönetim, fonksiyonel bölümler ve işlem birimleri tarafından yürütülen stratejik planlama sistemleri yaklaşımını gerektirebilir. Fakat stratejik yönetim stratejik planların yürütülmesini ve etkin bir şekilde kontrol edilmesini sağlamak için gerekli araçları bulmalıdır (Eren, 1990:54-57).

Stratejik yönetim devlet içinde yaygın bir kullanım alanı bulmuştur. Kamu kurumu yöneticileri günümüzde stratejik yönetime değişken ve çalkantılı bir çevrede gelecek yönelimlerini planlamak için değerli bir araç olarak bakarlar. ABD'deki devlet kurumlarında yapılan bir araştırmada, bu kurumların % 60'ı stratejik planlamanın bazı şekillerini kullandıklarını ifade etmişlerdir. Yine aynı ülkede 1993'te belediye yöneticileriyle yapılan bir araştırmada katılımcıların % 60'ı stratejik planlamayı yetkileri içinde, % 40'ı şehrin genel işlerinde ve %20'si seçilmiş program ve bölümlerde kullandıklarını söylemişlerdir (Eren, 1990:310). Devlet kurumları stratejik yönetimi tam manasıyla uygulamada daha yavaş davranmaktadırlar. Kısmen bunun nedeni, kısa sürede önemli yatırımlara ve sürekli olarak kaynaklara ihtiyaç duymalarıdır.

Stratejik Yönetimin Rolü

Stratejik yönetim; planlama, yürütme ve değerlemenin doğrusal bir süreci değildir. Bunun yerine, stratejik planların doğru işletilmesi ve diğer yönetim süreçlerinin etkin bir şekilde güdülenmesinin sağlanması esasına dayanan bir stratejik perspektiften hareketle yönetilen bir kamu kurumu olmaya dayanır. Stratejik yönetim şunları gerektirir:

- Örgütle çevresi arasındaki uyumu sürekli olarak gözlemlenme ve devlet dairesi ya da kurumunu etkileyen dış eğilimleri ve güçleri izleme;
- Örgüt vizyonu doğrultusunda hem iç hem de

dış faktörlerle iletişim kurma ve onları şekillendirme;

- Örgütün bütün bölümlerinde ve çeşitli kademelerinde stratejik birimler oluşturma;
- Bu stratejik birimleri geliştirmek ve desteklemek için bütünleştirilmiş bir tarzda diğer bütün yönetim süreçlerine rehberlik etme (Eren, 1990:311).

Stratejik yönetim, kamu kurumlarına belirli bir istikamet kazandırarak, uzun vadeli bir bakış açısına sahip olmalarını sağlayacaktır. Vizyonla birlikte kamu kuruluşları geleceklerini önceden tespit etme olanaklarına kavuşmaktadır. Kamu kurumları için vizyonun en önemli işlevi, kurumların stratejilerini seçmelerinde, amaç ve değerlerini oluşturmalarında rehberlik etmesi, yöneticilere ve çalışanlara motivasyon sağlamasıdır (Dinçer, 1998:27).

Diğer taraftan misyon, kamu kurumunun vizyonunu ve genel amaçlarını somutlaştırmasını sağlamaktadır. Başka bir ifade ile misyon, kurumun hayallerinin somut hale getirilmesidir. Misyon, çalışanların faaliyetlerinin uyumlaşmasını ve belirli bir yöne kanalize edilmesini sağlar, çalışanlar arasında ortak paylaşılan bir değer oluşturur. Kamu kurumlarında örgüt kimliği ve çalışanların kuruma bağlılığı yeterli düzeyde değildir. Stratejik yönetimin misyon unsuru bu tür olumsuzlukları ortadan kaldırmada yardımcı olacaktır (Morden, 1993:134).

Stratejik Yönetim Süreci

Esas olarak stratejik yönetim, ileriye bakan bir liderlik biçiminin oluşması için bir araçtır. Bu liderlik biçimi, çok anlamlı, sistematik ve etkin bir şekilde örgüt ve çevresinin temel konularıyla ilgilidir. Etkin stratejik yönetim sürece yönelik liderliği sağlamak için stratejik bir yönetim grubunun oluşumunu gerektirir. Tipik olarak bu grup genel müdür, tepe yöneticiler ve anahtar üst kurmay üyelerinden oluşur. Stratejik yönetim, tamamen bir hat yönetimi fonksiyonudur. Çoğu zaman stratejik yönetim grubu ilgili bilgiyi toplamak ve sistematize etmek, fikirleri

analiz etmek, planları formüle etmek ve stratejileri değerlendirmek için çeşitli alanlardan oluşan kurmay desteğine ihtiyaç duyacaktır (Poister ve Streib, 1990:316).

Bütün alanlarda stratejik planların geliştirilmesi, güncelleştirilmesi ve yürütülmesine rehberlik edilmesi için gerekli yapının oluşturulması stratejik yönetim ekibinin sorumluluğundadır. Stratejik yönetim sürekli devam eden bir süreç olduğundan, stratejik yönetim grubu stratejileri tartışmak, gelişimi gözlemlemek, etkinliği değerlendirmek ve genellikle stratejik işler üzerine kolektif yoğunlaşmayı sağlamak için uygun prensipleri oluşturmalıdır. Bu durum, yeni ortaya çıkan stratejik konuları belirlemeyi, değişen sorun ve fırsatları değerlendirmeyi, stratejileri düzeltmeyi, işletmenin gittiği yönü belirlemeyi ve stratejik işleri etkin bir şekilde geliştirmek için planların yürütülmesini kontrol etmeyi içine alır (Eren, 1990:317).

Stratejik yönetim süreci stratejik bir planlama sistemleri yaklaşımını da içine alır. Bu yaklaşımda çeşitli düzeylerde planlama çabaları bir örgütün iskeletinde merkezi olarak koordine edilir. Kapsamlı bir planın benimsenmesiyle stratejik yönetim grubu, işlem bölümlerini kendi stratejik planlarını formüle etmeleri için iyi bir şekilde yönlendirebilir. Bu işlem bölümleri kapsamlı plan doğrultusunda oluşan emirleri yerine getirirler ve kendi düzeylerinde stratejik sorunlarla uğraşırlar. Stratejik planlama faaliyetlerine ek olarak, stratejik yönetim süreci açıkça stratejik hedefleri zamanında gerçekleştirmek için örgütün karar süreçlerinin stratejik işler üzerine odaklanmasını gerektirir (Eren, 1990:317).

Stratejik planlama, örgüte yön verici kaideleri kapsamına almaktadır. Stratejik planlama güttüğü amaçlar ve planlama öncülleri nedeniyle oldukça uzun bir zaman süresini gerekli kılmaktadır (Eren, 1990:49). Stratejik planlar bir kere benimsendiğinde, onları yürütmek için gerekli kaynaklar belirlenmeli ve sağlanmalıdır (Eren, 1990:318).

Son olarak, stratejik yönetim sürecinin uygun bir şekilde işlenmesini sağlamak için, stratejik yönetim sürecinin değerlendirilmesi ve kontrol edilmesi üzerine odaklanılmalıdır (Certo ve Peter, 1991-163). Performansı değerlemek için kullanılacak ölçüler, başarılabilecek amaçlar kadar değerlendirilecek örgütsel birime de bağlıdır. Farklı ölçüler farklı amaçları gerektirir. Yatırımın geri dönüşü gibi bazı ölçüler, kârlılık hedefine ulaşmada örgütün ya da bölümün yeteneğini değerlendirmek için uygundur. Bununla birlikte bu ölçüler, örneğin sosyal sorumluluk veya işgören geliştirme gibi amaçlara ulaşmak isteyen bir işletmenin bu gibi amaçlarını değerlendirmede yeterli değildir (Wheelen ve Hunger, 1992:301).

Kamuda Stratejik Planlamanın Hukuki Çerçevesi

10/12/2003 tarih ve 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu'nda yer alan stratejik planlamaya ilişkin hükümler 01/01/2005 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Kanununun 1 inci maddesinde belirtildiği üzere "Bu kanunun amacı, kalkınma planları ve programlarda yer alan politika ve hedefler doğrultusunda kamu kaynaklarının etkili, ekonomik ve verimli bir şekilde elde edilmesi ve kullanılmasını, hesap verebilirliği ve malî saydamlığı sağlamak üzere, kamu malî yönetiminin yapısını ve işleyişini, kamu bütçelerinin hazırlanmasını, uygulanmasını, tüm malî işlemlerin muhasebeleştirilmesini, raporlanmasını ve malî kontrolü düzenlemektir" ifadesi yer almaktadır.

Stratejik planlama, bir yandan kamu mali yönetimine etkinlik kazandırırken; diğer yandan kurumsal kültür ve kimliğin gelişimine ve güçlendirilmesine destek olacaktır. 5018 Sayılı Kanunda stratejik plan, "kamu idarelerinin orta ve uzun vadeli amaçlarını, temel ilke ve politikalarını, hedef ve önceliklerini, performans ölçütlerini, bunlara ulaşmak için izlenecek yöntemler ile kaynak dağılımlarını içeren plan" olarak tanımlanmıştır.

Kanunda, kamu idarelerine kalkınma planları, programlar, ilgili mevzuat ve benimsedikleri temel

ilkeler çerçevesinde geleceğe ilişkin misyon ve vizyonlarını oluşturmak, stratejik amaçlar ve ölçülebilir hedefler saptamak, performanslarını önceden belirlenmiş olan göstergeler doğrultusunda ölçmek ve uygulamanın izleme ve değerlendirmesini yapmak amacıyla atılımcı yöntemlerle stratejik plan hazırlama görevi verilmiştir.

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü (SYDGM) Stratejik Planlama Dönemine İlişkin Amaç ve Hedefler Yönündeki Uygulamaları

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın "Türkiye Cumhuriyeti sosyal bir hukuk devletidir" hükmünden hareketle 14.06.1986 tarihinde yürürlüğe giren 3294 sayılı Kanun ile Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu (SYDTF) kurulmuştur. Fon, 09.12.2004 tarihine kadar Başbakanlık bünyesinde oluşturulan Genel Sekreterlik tarafından yönetilmiş ve bu yapı 09.12.2004 günlü, 5263 sayılı Kanun ile Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü olarak teşkilatlandırılmıştır. Fonun 3294 sayılı kanundaki amacına yönelik yardım faaliyetleri il ve ilçelerde bulunan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları (SYDV) kanalıyla yürütülmektedir.

1986 yılından günümüze kadar sosyal yardım uygulamalarında önemli gelişmeler sağlanmış, Fon kaynakları artırılmış, sosyal yardımlarda uzmanlığa dayalı bir kurumsal yapı teşekkül ettirilmiş, kurumlar arası işbirliği güçlendirilmiş, yardım politikalarında anlayış değişikliğine gidilerek vatandaşlarımızı pasif durumda bırakan karşılıksız günlük ihtiyacı gideren yardım şekline üretim ve istihdama katılımı teşvik eden sürdürülebilir, gelir sağlayacak kalıcı proje desteklerine ağırlık verilmiş ve SYDTF Fonu sosyal himaye ve destek modeli haline gelmiştir.

Ulusal ve uluslararası alandaki sosyal yardım faaliyetleri ve uygulamaları izlenmektedir. Artan ihtiyaçlar için kaynaklar sınırlı olduğundan, önceliklerin belirlenmesi ve yardımların ulaşacağı hedef kitlenin belirlenmesi, bu işlerin belirlenen zamanda

yapılması ve takibi için stratejik planlamaya ihtiyaç duyulmaktadır.

"Kamu Yönetimi Reformu" kapsamında, hükümet tarafından yürürlüğe konan Acil Eylem Planında, "... kuruluş düzeyinde stratejik planlama uygulamasına geçilecektir" ifadesi yer almıştır. Yüksek Planlama Kurulunun 2003/14 karar nolu 2004 yılı programı ve mali yılı bütçesi makro çerçeve kararı gereği, stratejik planların; bütçe tekliflerine baz oluşturacağı ve Maliye Bakanlığı'nın Performans Esaslı Bütçe (PEB) çalışmalarında bu planları temel alacağı belirtilmekte, 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile bütçenin kapsamı genişletilerek, kalkınma planı, stratejik planlar ve bütçe arasında sıkı bir bağ kurulmaktadır.

SYDGM stratejik planının hazırlanmasında, sosyal yardım alanında ulusal ihtiyaçların yanı sıra Türkiye-Avrupa Birliği ilişkileri de göz önünde bulundurulmuş ve AB'ye uyum sürecinin yoksulluk kültürüne ve yoksullukla mücadele çalışmalarına etkisi doğrultusunda, planın içeriğine yön verilmiştir. Bu süreçte ülkemizin yoksullukla mücadelesindeki kazanımları AB ülkeleri ve dünya ülkelerindeki tüm tanım, kavram, yöntem sınıflama ve yayımlama gibi konularda AB ile ortak standartlara ulaşılması amaçlanmıştır.

Stratejik plan çalışmalarında, kurumun tarihçesi, yasal yükümlülükleri ve örgüt yapısı ile dünyada ve Türkiye'de yoksullukla mücadele çalışmalarını etkileyen süreçler ele alınmıştır. Planda ayrıca kurumun mevcut çalışmaları, insan kaynağı, teknik altyapısı ve mali durum ile ulusal sosyal yardım sistemi içindeki misyon ve bu misyonu yerine getirirken karşılaşacağı sorunlara yer verilmiştir. Hazırlık sürecinde, paydaş kurum ve kuruluşlar ile iç ve dış paydaşların beklentileri ve önerileri dikkate alınmıştır. Planın her aşamasında kurumdaki tüm birimlerin görüşlerine başvurulmuş ve bu değerlendirmeler sonucunda oluşturulan kurumsal misyon ve vizyon doğrultusunda stratejik amaç ve hedefler tespit edilmiştir. Plan 2009-2013 yılları arasında

sosyal yardım alanındaki ihtiyaçların karşılanmasındaki beklentiler doğrultusunda hizmetlerin gelişimini ve hedeflere ulaşmasındaki başarının ölçümünü sağlayacaktır.

Stratejik Planlama Çalışmalarında Uygulanan Yöntem

Yasal Çerçeve:

5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu'nun kabulü ile kamuda stratejik planlama uygulamasının yasal alt yapısı oluşturulmuş ve tüm kamu kurum ve kuruluşlarına stratejik plan hazırlama zorunluluğu getirilmiştir. 26.05.2006 tarih ve 26179 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan ve Stratejik Plan hazırlamakla yükümlü kamu idareleri ile stratejik planlama sürecine ilişkin takvimi içeren "Kamu İdarelerinde Stratejik Planlamaya İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik" uyarınca 2009-2013 dönemini kapsayacak kurum stratejik planını DPT Müsteşarlığına gönderilmiştir (DPT Kamu İdareleri İçin Stratejik Planlama Klavuzu 2.sürüm, 2006).

Stratejik Yönetim Modeli:

Stratejik planlama çalışmalarının etkin bir şekilde yürütülmesi amacıyla, kurumun organizasyon yapısı içinde ve koordinasyon yöntemi ile tüm iş süreçlerini kapsayan bir stratejik yönetim modeli geliştirilmeye çalışılmıştır. SYDGM Stratejik Yönetim Modeli beş temel safhadan oluşturulmuştur:

1) Stratejik Planlama

Belirlenen kurumsal misyon-vizyon ve ilkeler ekseninde, stratejik amaçların ve hedeflerin biçimlendirildiği, kritik başarı faktörlerinin belirlendiği safhadır. Stratejik amaç ve hedeflerin kurum içindeki ana iş süreçleri ile bütünleştirilmesi için bu aşamada çeşitli anketler (litmus testi anketi, vb.) uygulanmıştır.

2) Performans Programı:

Stratejik önceliklerin, performans hedeflerinin, faaliyetlerin ve projelerin belirlendiği ve maliyet

ilişkisinin kurulduğu safhadır. Performans göstergeleri ile izlenebilen, programın nihai çıktısı, kurum hakkındaki genel ve mali bilgileri içeren idare performans programıdır.

3) Stratejik Planın Uygulanması:

Kurum yönetimi ve ilgili bakan onayını takiben stratejik planın uygulanması ile başlayan ve beş yılı kapsayan (2009-2013) süreçtir.

4) Stratejik Plan Gelişmelerinin İzlenmesi:

Planda ortaya konulan amaç ve hedeflerin gerçekleştirilmesine ilişkin gelişmelerin belirli bir sıklıkla raporlanması ilgili merciler tarafından gözden geçirilmesi ve gerekli önlemlerin alınmasına yönelik çalışmalar, izleme safhasını oluşturmaktadır.

5) Performans Değerlendirmesi:

Performans programının uygulanması aşamasında, kurumsal faaliyetlerin performans göstergeleri aracılığıyla, kurum tarafından mali yıl içinde, sonunda veya birkaç yılın uygulama sonuçlarının orta ve uzun vadede değerlendirmesidir. Bu değerlendirme sırasında, öncelikle performans hedeflerinden sapmalar tespit edilerek, varılan sonuçlar ve sapmaların yarattığı etkiler, bu sürecin temel çıktıları olan birim faaliyet raporları ile idare faaliyet raporunda belirtilmektedir.

Kritik Başarı Faktörleri:

Kritik başarı faktörleri, stratejik yönetim sürecinde başarıyı sağlayacak ve uygulama sonucunun değerlendirmesinde kullanılacak temel unsurlardır. SYDGM Stratejik Yönetim Modeli'nde başarı faktörleri sürece ve sonuca yönelik olarak iki grupta toplanmıştır. Bu manada, stratejik planın kurum içinde benimsenmesi, tüm çalışanlar tarafından sahiplenilmesi, kararlılıkla uygulanması, uygulama sonuçlarına yönelik iç kontrol denetim mekanizmasının işletilmesi ve tüm bu unsurlarda etkin rol oynayan üst yönetim desteği, sürece yönelik başarı faktörleri olarak tanımlanmıştır.

Durum Tespiti:

- Genel Müdürlüğün içyapısı ve faaliyet gösterdiği dış çevrenin incelenmesi,
  - Genel Müdürlük çalışmalarından yararlanan iç ve dış ortakların beklentilerinin karşılanması,
  - Çalışanlar ile paydaşların görüşlerinin katılımcı yöntemlerle ele alınması,
  - Elde edilen sonuçların “Güçlü-Zayıf Yönler, Fırsatlar-Tehditler” (GZFT) analizi ile birleştirilmesi. Bu çerçevede:
- 1- Çalışanların görüşleri alınmıştır.
  - 2- Paydaş Analizi: Bunun için iç ve dış paydaşların kimler olabileceği tespit edilmiştir.

İç Paydaşlar: SYDGM personeli, SYD Vakıf çalışanları,

Dış Paydaşlar: Kamu Kurumları, Sivil Toplum Kuruluşları, Üniversiteler ve Belediyeler

- 3- Paydaşlar incelenmiştir.
- 4- Paydaş görüşleri alınmıştır.
- 5- GZFT analizi: İç ve dış paydaşların görüşleri ile Stratejik Planlama ekibinin görüşlerinin birleştirilmesi suretiyle Genel Müdürlüğün Güçlü ve Zayıf yönleri ile Genel Müdürlüğe yönelik Fırsat ve Tehditler belirlenmiştir.
- 6- Stratejik konuların tespiti: Genel Müdürlüğü orta ve uzun vadede etkileyecek olan konuların tespiti yapılarak üzerlerinde detaylı çalışmalar yapılması yoluyla Genel Müdürlük ve Fonun geleceği ile ilgili olarak raporlar, projeler, analizler ve çözüm yolları ortaya konulmaya çalışılmıştır.
- 7- Stratejik planın gelişmesini engelleyecek olan risklerin tespiti: Planın uygulanma aşamasında planın uygulanmasını engelleyecek risklerin tespitine çalışılmıştır (Ekonomik kriz, doğal afet gibi beklenmeyen durumlar).

Stratejik Amaçlar:

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü (SYDGM), Dokuzuncu Kalkınma Planı

Sosyal Güvenlik Özel İhtisas Komisyonu Raporu'nda yer alan “Uluslararası yükümlülükler ve taahhütler gereği istatistikî veri yetersizliğinin giderilmesi” ve “Norm birliğinin ve objektif ölçüler dikkate alınarak standartların sağlanmasına ilişkin öncelik ve tedbirler alınması” amaçları doğrultusunda tüm sosyal yardım programlarını ve proje desteklerini, bölgesel gelişmişlik farklılıkları, kırsal-kent ayrımı ve yardım kategorilerini göz önünde bulundurarak hedef kitleyi objektif kriterlere göre belirleyecek, yardım ve sosyal hizmet projelerinin öncelikle hiçbir geliri bulunmayan, toplumun en dezavantajlı kesimi ile ihtiyaç sahibi diğer bireylerin ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde çalışmalar yürütmektedir.

SYDGM, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu'nun kapsamını düzenleyen ikinci maddesinde yer alan “Fakru zaruret içinde ve muhtaç durumda bulunan, kanunla kurulu sosyal güvenlik kuruluşlarına tabi olmayan ve bu kuruluşlardan aylık ve gelir almayan vatandaşlar ile geçici olarak küçük bir yardım veya eğitim ve öğretim imkânı sağlanması halinde topluma faydalı hale getirilecek, üretken duruma geçirilebilecek kişiler bu kanun kapsamı içindedir” hükmüne dayanarak Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu kaynakları ile sosyal yardım uygulamaları ve proje destekleri gerçekleştirmektedir.

Kanun kapsamı göz önünde bulundurulduğunda “sosyal güvenlik kuruluşlarına tabi olmayan” ibaresi dışında objektif herhangi bir ölçütün bulunmaması dikkat çekmektedir. Bu nedenle, sosyal güvenlik kuruluşlarına tabi olmayan vatandaşların hangi koşullarda fakru zaruret içinde olacaklarının tespitine yönelik farklı muhtaçlık ölçütleri oluşturulacaktır.

Kurulum çalışmaları devam eden ve Genel Müdürlüğümüz ile tüm vakıflar bünyesinde toplanan verilerin online paylaşımına imkan sağlayacak olan “Yönetim Bilgi Sistemi”nin uygulanmaya geçilmesi ni müteakip, hedef kitle ile ilgili veri tabanı oluşturulması hedeflenmektedir. Bu sayede hedef kitlenin

içerisinde yoksulluk riskine daha fazla maruz olan en dezavantajlı gruplar (yaşlılar, özürllüleri, dul kadınlar, çocuklar gibi) ile ihtiyaç sahibi vatandaşlarımıza yönelik ayrıntılı veri tabanı oluşturup sosyal yardımlardan faydalanacak kişilerin yardım başvurularının objektif kriterlere göre ve daha sağlıklı değerlendirilmesi amacıyla puanlama formülünün geliştirilmesine yönelik çalışmalar kapsamında “Sosyal Yardım Yararlanıcılarının Belirlenmesine Yönelik Puanlama Formülünün Geliştirilmesi Projesi” Devlet Planlama Teşkilatına sunulmuştur. Projenin kabulü ve sonuçlandırılmasını müteakip ortaya çıkan sonuçlara göre oluşturulacak puanlama ile yardım programlarından yararlanacak en dezavantajlı grup dâhil tüm hedef kitlenin hangi yardım programlarından yararlanacağı yönünde çalışmalara başlanacaktır.

Puanlama, başvuru sahibinin evine SYD vakfı sosyal yardım ve inceleme görevlisinin dolduracağı “Hane Ziyaret Bilgi Formu”nda yer alan soruların cevaplarına göre yapılacaktır. Böylece, vakıflarca hali hazırda yapılmakta olan sosyal güvenlik uygulamalarının yanı sıra alan incelemesi ile eş zamanlı kişinin sosyoekonomik durumunu gösterecek veriler bir puanlamaya tabi tutulacak ve ülke genelinde Yönetim Bilgi Sistemi üzerinden toplam 973 SYD Vakfı ile uygulamaya geçilecektir.

SYDGM faaliyetleri kapsamında, çeşitli alanlarda sosyal yardım uygulamaları sürdürülmektedir. Özel İhtisas Komisyonu raporunda belirtildiği üzere “Norm birliğinin ve objektif ölçüler dikkate alınarak standartların sağlanmasına ilişkin öncelik ve tedbirler alınması” gerekmektedir. Bu doğrultuda, ortak veri tabanının oluşturulması, puanlama formülünün kullanılmasından sonra en dezavantajlı gruplar ile diğer ihtiyaç sahibi vatandaşlarımızın ihtiyaçlarına yönelik destek programları geliştirilecektir.

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü (SYDGM), Dokuzuncu Kalkınma Planı’nda yer alan “yoksulluğun azaltılmasına yöne-

lik hizmetler, yoksulluk kültürünün oluşmasını önleyici ve yoksul kesimin üretici duruma geçmesini sağlayıcı nitelikte olacaktır” hedefi doğrultusunda yardım politikalarını, vatandaşlarımızı pasif alıcı durumunda bırakan karşılıksız, günlük ihtiyacı karşılayan yardım biçiminden; sürdürülebilir gelir elde etmeye yönelik ve onları üretken kılabilecek kalıcı proje desteklerine ağırlık vermektedir.

SYDGM, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu’nun kapsamını düzenleyen ikinci maddesinde yer alan “geçici olarak küçük bir yardım veya eğitim ve öğretim imkânı sağlanması halinde topluma faydalı hale getirilecek, üretken duruma geçirilebilecek kişiler bu kanun kapsamı içindedir” hükmüne dayanarak Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu kaynakları ile üretim ve istihdama yönelik projeleri desteklemektedir.

2009-2013 yıllarını kapsayan stratejik plan döneminde de SYDGM, bir yandan sosyal yardımlar ile yoksulluğun etkilerinin azaltılması yolunda adımlar atacak, diğer yandan da bizatihi yoksulluğun kendisini azaltmak için proje desteklerini etkin şekilde sürdürecektir.

SYDGM, yoksullukla mücadele alanındaki faaliyetlerini sürdürürken sosyal güvenceden yoksun fakir ve muhtaç durumdaki vatandaşlarımızı istihdam piyasasına entegre etmeye büyük önem vermektedir. Çünkü yapısal eksiklikler nedeniyle iş piyasasından dışlanan bireyler özellikle kent ortamında yoksulluk sarmalına girme riski taşımaktadırlar.

Genel Müdürlüğümüz, Dokuzuncu Kalkınma Planı’nın “Beşeri Gelişme ve Sosyal Dayanışmanın Güçlendirilmesi” ekseninde “Kadınların ekonomik ve sosyal hayata katılımlarını artırmak için bu kesime yönelik mesleki eğitim imkânları geliştirilerek istihdam edilebilirlikleri artırılacak; tarımdaki yapısal değişim sonucu kente göç eden vasıfsız ve yoksul insanların işsizlik riskini azaltmak için aktif istihdam politikaları geliştirilecektir” ifadelerinde karşılığını bulan ve temelde yoksullukla mücadele-

lede yoksul kesimin üretken duruma geçirilmesine yönelik bir anlayış değişikliğini yansıtan amaçlar doğrultusunda 2009 yılı ve izleyen yıllarda istihdam amaçlı mesleki eğitim proje desteklerini arttırarak sürdürmeyi hedeflemektedir.

SYDGM bir yandan tüm ülke genelinde SYD Vakıfları aracılığıyla Genel Müdürlüğümüze gönderilen projeleri değerlendirerek Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu kaynaklarıyla desteklemeyi; diğer yandan da merkezi düzeyde kamu kurum ve kuruluşları ile işbirliği içinde illerin, bölgelerin veya tüm ülkenin ihtiyaçları doğrultusunda projeler geliştirerek ilgili sektörlerce ihtiyaç duyulan nitelikli elemanları yetiştirmeyi hedeflemektedir.

SYDGM, Dokuzuncu Kalkınma Planı'nın "Beşeri Gelişme ve Sosyal Dayanışmanın Güçlendirilmesi" ekseninde "Yoksul kesimlere yönelik ekonomik faaliyetler çeşitlendirilecek şekilde gelir getirici projeler desteklenecektir. Özellikle, kırsal kesimde ve az gelişmiş bölgelerde girişimcilik teşvik edilecektir" ifadesi doğrultusunda kırsal alanda gelir getirici proje konularını çeşitlendirmeyi hedeflemektedir.

Kırsal alana yönelik desteklenecek projelerin etkin şekilde arttırılması için izleme-değerlendirme formları oluşturulacak ve söz konusu formların Vakıf Proje Elemanlarınca yerinde incelemeler yapılarak doldurulması ve internet bazlı sistem üzerinden periyodik olarak Genel Müdürlüğe ulaştırması sağlanacaktır. Söz konusu geri bildirim neticesinde proje yararlanıcılarının yüzde kaçının projeye devam ettiği; karşılaştıkları sorunların neler olduğu; elde ettikleri gelir miktarı; sosyal güvenceye sahip olup olmadıkları tespit edilmiş olacak ve karşılaşılan sorunlara ivedi olarak müdahale edilerek sorunun aşılması sağlanacak veya söz konusu geri bildirim doğrultusunda yeni projeler şekillendirilebilecektir.

Ayrıca düzenli olarak yapılması planlanan sosyal yardımların ve proje desteklerinin etki değerlendirilmesi çalışmalarını ile fayda sahiplerinin memnuniyet

ve gelir elde etme düzeyleri tespit edilerek; projeler, bu çalışmaların çıktılarını doğrultusunda şekillendirilebilecektir.

2009-2013 yıllarını kapsayan stratejik plan döneminde de SYDGM, engellilerin fiziki ve sosyal şartlarının iyileştirilmesine ve sosyal hayata entegre olmalarına yönelik projeler ile dezavantajlı kadınların ekonomik ve sosyal hayata katılımlarını kolaylaştıracak, toplumsal statülerini güçlendirecek faaliyetlere destek vermeyi ve maddi imkânsızlıklar nedeniyle eğitim dışında kalan çocukların ihtiyaçlarının giderilerek eğitimlerine devam etmelerine yönelik sosyal hizmet projelerine ağırlık vermeyi hedeflemektedir.

Dokuzuncu Kalkınma Planı'nda "Beşeri Gelişme ve Sosyal Dayanışmanın Güçlendirilmesi" ekseninin Gelir Dağılımının İyileştirilmesi, Sosyal İçerme ve Yoksullukla Mücadele bölümünde "Özür-lülerin ekonomik ve sosyal hayata katılımlarının artırılmasına yönelik, sosyal ve fiziki çevre şartlarının iyileştirileceği" hedefi yer almaktadır. Fon kaynakları ile, bu hedef doğrultusunda sosyal adaleti ve toplumsal barışı sağlamak amacıyla, özür-lülerin gündelik gereksinimlerinin karşılanmasını, rehabilitasyonlarını, bilgi, beceri kazanmalarını, zihnen ve bedenen gelişmelerine yönelik aktiviteler vasıtasıyla onların sosyal hayata intibaklarını kolaylaştıracak proje destekleri verilmektedir. Söz konusu projeler kapsamında, engelli çocuklara ve ailelerine eğitim verilmesi, engellilere yönelik meslek edindirme ve beceri kazandırma ünitelerinin yapılması, danışma merkezi kurulması, gündüz bakım evi giderlerinin karşılanması, rehabilitasyon merkezlerine malzeme alınması, özür-lülere yönelik spor malzemesi alımı ve benzeri proje konularına destek verilmiştir.

Buna ek olarak, özür-lülerin toplumsal hayata katılımının sağlanması bakımından eğitim sistemi içine dâhil edilmeleri önem taşımaktadır. Bu nedenle; 2004-2005 eğitim öğretim yılının ikinci döneminden itibaren özel eğitime gereksinim duyan öğrencilerin okullarına ücretsiz taşınması projesi

için Fondan kaynak aktarılmaktadır. Bu proje; Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), Özürlüler İdaresi Başkanlığı (ÖİB) ile işbirliği içinde yürütülmektedir.

Proje, ilk yıl sadece zihinsel engelli ve otistik engelli öğrencilere yönelik olmasına karşın daha sonra bütün özür grupları (görme, işitme, ortopedik, otistik ve zihinsel) proje kapsamına alınmıştır. Bu proje ile özel eğitime gereksinim duyan özürli öğrencilerimizin okullarına ücretsiz olarak ulaşmaları sağlanmaktadır. Özürli öğrencilerin eğitim öğretiminin teşvik edilmesi, okula gitme oranlarının arttırılması, okullarına daha kolay erişimlerinin sağlanması, ulaşımda yaşadıkları sorunların giderilmesi, özürli öğrencilerimizde okul sevgisinin oluşması, sonuç itibarıyla özürli bireylerin eğitilerek sosyal hayatın her safhasında kendilerine yer bulabilmeleri hedeflenmektedir.

Genel Müdürlüğümüz, gerek dezavantajlı kadınların mağduriyetlerinin giderilerek ekonomik ve sosyal hayata kendine güvenen aktif bireyler olarak katılımlarını temin etmek gerekse toplumsal statülerinin güçlendirilmesine yönelik sosyal hizmet projelerine destek vermektedir.

Yoksullukla mücadele ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında kadınların ekonomik ve sosyal hayata katılımlarının kolaylaştırılması ve toplumsal statülerinin güçlendirilmesi ayrı bir önem taşımaktadır. Kadınların toplumsal statülerinin güçlendirilmesi amacıyla Şartlı Nakit Transferi kapsamında kız çocuklarımız için yapılan ödemeler daha yüksek tutulmakta ve yapılan yardımlar doğrudan anneler adına açılan hesaplara yapılmaktadır.

2009-2013 yıllarını kapsayan stratejik plan döneminde de SYDGM, kadınlara yönelik sosyal hizmet projeleri ile Türkiye genelinde kız çocuklarımızın okullaşma seviyesinin yükseltilmesi için Şartlı Eğitim ve Şartlı Sağlık Yardımı programına devam edilecektir.

Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) kapsamında yar alan illerde özellikle gençlerin ekonomik ve

sosyal hayata aktif katılımlarının temin edilmesi, sosyokültürel ve bedeni gelişimlerine katkı sağlanması, yoksulluğun kuşaklararası transferinin engellenmesi ile sosyal uyumun gerçekleştirilmesi hedeflenmektedir. Bu nedenle Gençlik Merkezi, Sportif, Sosyal ve Kültürel Faaliyetlerin Yaygınlaştırılması vb. projelere sosyal hizmet projeleri arasında ağırlık verilecektir.

Beşeri gelişme ve sosyal dayanışma alanlarındaki politikaların temel amacı, toplumun tüm kesimlerinin temel kamu hizmetlerinden ve çok boyutlu bir sosyal koruma açısından yeterince faydalanmasını sağlayarak, yaşam kalitesini ve refah düzeyini yükseltmektir. Temel kamu hizmetlerinin sağlanmasında eğitim ve sağlık; sosyal koruma ağının geliştirilmesinde ise kapsayıcı ve sürdürülebilir bir sağlık ve sosyal güvenlik sistemi, etkinliği artırılmış sosyal hizmetler, gelir dağılımının iyileştirilmesi, sosyal içerme ve yoksullukla mücadele, kültürün korunması, güçlendirilmesi ve toplumsal diyalogun geliştirilmesi politikaları, SYDGM'nin temel öncelik alanları olacaktır.

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığınca hazırlanan Dokuzuncu Kalkınma Planının (2007-2013) "Makroekonomik İstikrarın Kalıcı hale Getirilmesi" başlığı altındaki 366 ncı maddesinde yer alan "Mali disiplinin sürdürülebilmesinde önemli katkı sağlayacak harcama reformuna ilişkin düzenlemelere devam edilecek; kamu harcamalarında etkinliği, şeffaflığı ve hesap verebilirliği artırmayı amaçlayan 5018 sayılı Kanun tüm unsurlarıyla hayata geçirilecektir" hedefi doğrultusunda, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu'nun kaynaklarının ihtiyaç sahibi kişilere ulaştırılmasında daha etkin, verimli, hesap verilebilir ve şeffaf olarak dağıtımını sağlamayı amaçlamaktadır.

2009-2013 yıllarını kapsayan stratejik plan döneminde de SYDGM, Fon kaynaklarının dağıtımının daha etkin, verimli ve hesap verilebilir olması için sosyal yardımlardan yaralananlara yönelik araştır-

malar yapmayı ve gerekli hukuki düzenlemelere katkı sağlamayı amaçlayan çalışmalar yapacaktır.

Fon kaynaklarından, vatandaşa en yakın noktada ve esnek bir anlayışla faaliyet gösteren, her il ve ilçemizde bulunan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarına aylık periyodik aktarma yapılmaktadır. İl/ilçe nüfusu ile Türkiye İstatistik Kurumu tarafından belirlenen sosyo-ekonomik gelişme endeksi esas alınarak hesaplanan periyodik yardımlar, bu vakıflara aylık kullanılabilir kaynak mevcutları dikkate alınarak gönderilmektedir.

Vakıflar, elde ettikleri bu kaynaktan, ekonomik ve sosyal yoksunluk içerisinde bulunan vatandaşlarımızın gıda, giyim, yakacak, barınma, sağlık, eğitim vb. acil ve güncel zaruri ihtiyaçlarını karşılamakta ve cari giderleri için harcamada bulunmaktadır.

Nesnelliğe ulaşılması kadar, onun sürekliliğinin de sağlanması aynı derecede önemli olduğundan, sosyo-ekonomik yaşamdaki değişimlerin yakından izlenmesi, ortaya çıkan hissedilir ve etkili değişikliklerin de periyodik pay dağılım parametrelerine yansıtılarak gerekli güncelleştirmelerin yapılması önem taşımaktadır. Periyodik pay formülünün değişkenlere göre düzenli olarak güncellenmesine olanak sağlayacak bir sistem kurulacaktır.

Uygulanacak araştırma projeleri ile Genel Müdürlüğün Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları aracılığıyla ve diğer kamu kurumları ile işbirliği içinde yürüttüğü sosyal yardım ve proje desteklerinin fayda sahipleri üzerindeki etkisi araştırılarak Genel Müdürlüğün faaliyetlerinin yoksulluğun azaltılmasında ne derece etkili olduğu belirlenecektir.

Araştırma sonuçları sayesinde yoksullukla mücadele konusundaki mevcut hizmetlerin daha etkin hale getirilmesi için yeni stratejiler ve politikalar oluşturulması ve SYDGM tarafından yapılan aynı ve nakdi yardım türlerinden hangisinin yoksullukla mücadele konusunda daha etkin olduğunun tespit edilmesi mümkün olacaktır.

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Mü-

dürlüğü, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığınca hazırlanan Dokuzuncu Kalkınma Planı'nın (2007-2013) "Kamu Hizmetlerinde Kalite ve Etkinliğin Artırılması" başlığı altındaki 686 ncı maddesinde yer alan "Kamu hizmetlerinde kalite ve etkinliğin artırılması amacıyla kamu kurum ve kuruluşlarının görev, yetki ve işlevleri gözden geçirilerek bu alandaki mükerrerlikler giderilecek, kurum ve kuruluşların politika oluşturma, maliyetlendirme ve uygulama kapasiteleri artırılabilecek, insan kaynakları geliştirilecek, kamu hizmetlerinin vatandaşlara sunumunda bilgi ve iletişim teknolojilerinden etkin şekilde faydalanılacak, adalet ve güvenlik hizmetlerinin etkili bir biçimde sunulması sağlanacaktır" hedefini göz önünde bulundurarak, sosyal yardım ve proje destek programlarında oluşabilecek mükerrer uygulamaların önüne geçmek için gerekli çalışmalar yapılacaktır.

Uygulamaya konulacak olan Vatandaş Odaklı Hizmet Dönüşümü ve Bütünleşik Sosyal Yardım Hizmetleri Projesi ile sosyal hizmet ve yardımlar sisteminde sağlıklı işleyen bir bilgi yönetim sisteminin altyapısını kurarak, veri tabanları arasında entegrasyon ile ortak norm ve standartların oluşmasının sağlanması amaçlanmaktadır.

Bu proje ile devlet tarafından verilen tüm sosyal yardımların tek bir çatı altında toplanması, sosyal yardımlarla ilgili veri tabanlarının entegre edilmesi; sosyal yardımlarda hane halkı yaklaşımının geliştirilmesi ve bu sayede bilgi teknolojileri kullanımı ile sosyal yardımların daha adaletli dağıtımının sağlanması; özürhürler veri tabanı da dahil olmak üzere veri tabanları arasında bilgi paylaşımı ve etkin denetim sağlanması; vatandaşlara sosyal yardımlarla ilgili tüm bilgilerin çeşitli kanallardan (internet, çağrı merkezi, yüz yüze) olacak şekilde tek noktadan ulaştırılması; sosyal yardım konusunda etkin yönlendirme yapılabilmesi; çeşitli sosyal yardım başvurularının elektronik kanallardan yapılabilmesi; sosyal yardım kurumlarınca ihtiyaç duyulan bilgilerin kurumlar arasında paylaşımının sağlanması; iş zekası araçları kullanımı ile sosyal güvenlik poli-

tikalarının karar destek sistemleri ile desteklenmesi amaçlanmaktadır.

Ayrıca yine bu proje ile benzer hizmetler sunan kurumlar tek çatı altında birleştirilerek mükerrerliklerin önüne geçilecektir. Sosyal yardım bilgilerinin bütüncül bir şekilde yönetilmesi ile sosyal yardım kararları etkinleşecek, daha adil kaynak dağıtımını sağlanacaktır. Sosyal yardımlara ilişkin desteğin tek noktadan sunumu ile vatandaşa sağlıklı bilgilendirme yapılabilecek, daha doğru yönlendirmeler ile hem kurumsal verimlilik artırılacak hem de vatandaşın ihtiyaç duyduğu yardıma daha hızlı ulaşabilmesi sağlanacaktır.

Ülkemizde çeşitli kurumlar tarafından farklı mevzuatlar doğrultusunda çeşitli sosyal yardımların yapılması sonucunda; ortak veri tabanının bulunmadığı, kurumların, kurumsal kapasitelerinin yetersizliği; kurumlar arasında koordinasyon ve işbirliği eksikliği; yardım veren kurumlar arasında norm ve standart birliğinin olmaması; kurumların görev alanlarının çakışması nedenleriyle kamu kaynağının sosyal yardım alanında etkin kullanılmadığı göz önünde bulundurularak, sosyal yardım uygulamalarında mükerrerliğin önlenmesi amacıyla, sosyal yardım alanında faaliyet gösteren kurum ve kuruluşlarla koordinasyon sağlanacaktır. Bu doğrultuda çerçeve sosyal yardım yasası çıkarılacaktır.

Dokuzuncu Kalkınma Planı'nın "e-Devlet Uygulamalarının Yaygınlaştırılması ve Etkinleştirilmesi" başlığı altındaki 705 inci maddede yer alan "e-Devlet, kamunun yeniden yapılandırılmasında etkin bir araç olarak kullanılacak, yerel yönetimler de dâhil olmak üzere, esnek, kaliteli, etkili, hızlı ve birlikte çalışabilir nitelikte hizmet sunabilen, iyi yönetim ilkelerinin benimsendiği kamu yönetimi yapısının oluşmasına destek olunacaktır.

Stratejik plan döneminde, sosyal yardımlaşma ve dayanışma bilincinin geliştirilmesine yönelik dosya, el broşürleri, katalog ve tanıtım filmi hazırlığı, basımı, çoğaltımı ve dağıtımına yönelik olarak

çalışmaların yanı sıra, SYD Vakıflarının faaliyetlerinin tanıtımına yönelik yazılı ve görsel yayınlar hazırlamak ve tanıtıcı çalışmalar sürdürülecektir.

Vatandaş Odaklı Hizmet Dönüşümü ve Bütünlük Sosyal Yardım Hizmetleri Projesi'ne Nisan 2008 itibarıyla başlanmıştır. Bu proje kapsamında SYDGM bünyesinde bir otomasyon projesi uygulanacaktır.

Projeye Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü ile Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları arasında çevrimiçi (online) çalışabilen ve gerek Genel Müdürlük gerekse SYD Vakıflarının bütün iş ve işlemlerini yürütebileceği bir bilgisayar ağının kurulması hedeflenmektedir.

Yoksullukla istenilen seviyede etkili bir mücadele için güçlü bir teşkilat yapısına duyulan ihtiyacın karşılanması ve mevcut sosyal yardım programlarının vatandaşlarımıza daha etkin ve hızlı bir biçimde ulaştırılması amaçlanmıştır. Bu kapsamda, Sosyal yardım ve sosyal hizmet projeleri kapsamında değerlendirilmek üzere, vakıf hizmetlerinin hızlı, kaliteli, verimli ve etkin şekilde verilebilmesi için vakıf hizmet birimlerinde fiziki koşulların iyileştirilmesi ve çalışanların performans ve yeteneklerinin geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapılacaktır.

Aynı zamanda, Genel Müdürlüğümüz IPA (Kalkınma Öncesi Yardım Aracı) kapsamında hazırlanan Uyum İçin Stratejik Çerçeve Belgesi'nde yer alan öncelik ve amaçların elde edilebilmesi için uygun önlemler ve eylemleri tanımlayan operasyonel programlar kapsamında Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı koordinatörlüğünde yürütülen çalışmalara katılmaktadır. IPA kapsamında Genel Müdürlüğümüz İnsan Kaynakları Operasyonel Program çalışmalarında yer almakta ve Sosyal İçerme (Dezavantajlı Gruplar) konusunda katkı sağlamaktadır.

Plan döneminde de AB'ye uyum sürecinde sosyal politika alanının düzenlendiği 19. Müzakere

Faslı'na, Ortak İçerme Belgesi'ne (JIM), İlerleme Raporu, IPA gibi çalışmalarına katkı sağlanması ve kurumsal kapasitemizin AB'ye uyumlaştırılması amacıyla yönelik Genel Müdürlük çalışanlarımızıza eğitim verilmesi planlanmaktadır (2009-2013 SYDGM Stratejik Plan).

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü Stratejik Planlama Kapsamında Sosyal Yardım Politikalarına Yönelik Gerçekleştirilen Projeler

Yoksullukla mücadele alanında son derece yararlı hizmetler veren SYDGM, söz konusu bu amaç ve hedefler doğrultusunda sosyal yardım uygulamalarını daha etkin hale getirmek, ulaşılamayan yoksul kesimlere ulaşmak ve kamu kaynaklarının kullanımında etkinliği sağlamak adına çalışmalar yürütmektedir. Bu kapsamda 2009 Yılı Yatırım Programına sunulan ve Devlet Planlama Teşkilatı tarafından onaylanarak bütçede gerekli kaynağın tahsis edildiği veya SYDGM' nin bizzat kendi kaynakları ile yürüttüğü projeler öne çıkmaktadır. SYDGM tarafından 2009 yılında hayata geçirilen projeler ve devam eden projeler şunlardır:

- Bütünleşik Sosyal Yardım Hizmetleri Projesi
- Sosyal Yardım Bilgi Sistemi (SOYBİS)
- Sosyal Yardım Yararlanıcılarının Belirlenmesine Yönelik Puanlama Formülünün Geliştirilmesi Projesi
- Eşi Vefat Etmiş Kadınlar için Bir Nakit Sosyal Yardım Programı Geliştirilmesine Yönelik Araştırma Projesi
- Türkiye'de uygulanan Şartlı Nakit Transferi Programı'nın Değerlendirilmesi Projesi
- Alo Sosyal Yardım Hattı Projesi
- Ücretsiz İnternet Telefonu Projesi
- Elektronik kütüphane Projesi

Stratejik Plan çerçevesinde Strateji Geliştirme Müdürlüğü tarafından hazırlanan ve uygulanmaya başlanan kurumsal projelerde Kasım 2010 tarihi itibarıyla yaşanan gelişmeler ve gelinen nokta da dikkate değerdir.

Bütünleşik Sosyal Yardım Hizmetleri Projesi

Devlet Planlama Teşkilatı tarafından Bilgi Toplumunu Stratejisi kapsamında Yüksek Planlama Kurulunca kabul edilerek Resmi Gazete'de yayımlanan 2006-2010 dönemi Eylem Planında da "Bütünleşik Sosyal Yardım Hizmetleri" adıyla bir eylem öngörülmüştür. Söz konusu eylemde sorumlu kuruluş olarak SYDGM belirlenmiş ve adı geçen eylemin hayata geçirilmesi görevi, SYDGM'ye verilmiştir. Bu projeye, devlet tarafından verilen tüm sosyal yardımların tek çatı altında toplanması, sosyal yardımlarla ilgili veri tabanlarının entegre edilerek hane halkı yaklaşımının geliştirilmesi, çeşitli sosyal yardım başvurularının elektronik kanallardan yapılabilmesi, özürülüler veri tabanı da dahil olmak üzere veri tabanları arasında bilgi paylaşımı ve etkin denetimin sağlanması, sosyal yardım bilgilerinin bütüncül bir şekilde yönetilmesi ile sosyal yardım kararlarının etkinleşmesi ve daha adil kaynak dağıtımının sağlanması, vatandaşlara sosyal yardımlarla ilgili tüm bilgilerin tek noktadan ulaştırılması, sosyal yardım konusunda etkin yönlendirmenin yapılabilmesinin sağlanması, oluşturulacak karar destek sistemi ile sosyal güvenlik politikalarının desteklenmesi amaçlanmıştır.

Projenin paydaşları İçişleri Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Türkiye İstatistik Kurumu, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Sosyal Güvenlik Kurumu, SHÇEK, Valilikler, Yerel Yönetimler ile diğer ilgili Kamu Kurum ve Kuruluşları ve ilgili Sivil Toplum Kuruluşları olarak belirlenmiştir.

Yapılan ilk teknik incelemelerde proje 3 aşamalı olarak kurgulanmıştır. Buna göre ilk aşamada SYDGM ve SYDV'ler arasında Yönetim Bilgi Sistemleri'nin oluşturulması; ikinci aşamada SYDGM, SHÇEK, Vakıflar Genel Müdürlüğü ve SGK'nin veri tabanlarının entegre hale getirilmesi ve son aşamada da kamu kurumları ile yerel yönetimler ve STK'lar arasında bilgi paylaşımına olanak sağlayan bir mekanizma oluşturulması hedeflenmektedir.

Bu kapsamda SYDGM olarak temel alt yapı sorunlarının aşılması, SYDV'lerin acil gereksinimlerinin karşılanması ve TÜBİTAK'a yardımcı olmak amacıyla 13 kurum ile görüşmeler yapılmış, protokoller hazırlanmış ve eş anlı olarak da teknik çalışmalar yürütülmüştür. İşbirliği yapılan kurumlar şunlardır: İçişleri Bakanlığı Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü, Sosyal Güvenlik Kurumu, Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, Milli Eğitim Bakanlığı Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü, Sağlık Bakanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, PTT, Ziraat Bankası ve Vakıflar Bankası.

Söz konusu çalışmaların ürünü olarak Sosyal Yardım Bilgi Sistemi (SOYBİS) oluşturulmuş ve kullanılmaya başlanılmıştır.

Şartlı Eğitim ve Şartlı Sağlık Yardımları Modülü

Projenin ilk aşama çalışmaları kapsamında, SYDGM tarafından yürütülen en önemli yardım programlarından birisi olan Şartlı Nakit Transferi programı modülünün yazılımı tamamlanmıştır. Şartlı Eğitim ve Sağlık Yardımları Programı Modülü bahsi geçen yardım programına başvuran kişinin muhtaçlığının merkezi veritabanları (13 ayrı kurumdan 28 web servisi ile sorgulama) kullanılmak suretiyle tespitini, eğitime devam durumlarının online olarak Milli Eğitim Bakanlığı e-Okul veritabanından ve sağlık kontrollerine ilişkin verilerin de Aile Hekimliği Bilgi Sistemi'nden (AHBS'den) online olarak çekilmesini ve tüm işlemlerin web tabanlı olarak yürütülmesini sağlayan e-Devlet uygulamasıdır. 2009 yılı Aralık ayı itibariyle Ankara İli'nde pilot uygulamaya açılan ŞNT programı modülü ile Ziraat Bankası ve PTT'den yapılacak ödemelere ilişkin veri alışverişi mekanizması oluşturulmuştur. Yeni modül ile yardımlardan faydalanan çocukların okula devam ve sağlık kontrollerine ilişkin bilgiler ilgili sistemlerden alınmaktadır.

Şartlı eğitim ve şartlı sağlık yardımlarına ilişkin yeni sistemle birlikte başvurulara sadece T.C. Kimlik Numarası kullanılmakta, MERNİS veritabanı ile sorgu yapılmakta; doğruyu yansıtmayan, adresi yanlış olan ve mükerrer başvuruların sisteme girilmesi engellenmektedir. Ayrıca, öğrencilere ait okul bilgileri e-okuldan alınmakta, okula devam etmeyen ya da yanlış okul/sınıf bilgisine sahip öğrencilerin girişleri engellenmektedir. Online çekilebilen veriler sayesinde takip bilgileri manuel yapılmamakta ve ciddi süre kazanımı sağlanmaktadır. Kişilerin başvuruları sistemde anlık olarak değerlendirilmekte ve hak sahipliği ya da hak eden olmama durumları anında sonuçlanmaktadır. Belirli zaman aralıkları ile yapılan merkezi sorgulamalar neticesinde hanelerin muhtaçlık seviyelerindeki (sosyal güvence, taşınır-taşınmaz mal bilgileri, çalışma durumları gibi) değişiklikler anında saptanarak hanelerin yardım hak edip hak edememe veya yardıma devam etme durumları takip edilmektedir. Şartların yerine getirildiğine dair bilgiler e-okuldan ve AHBS'den alınmakta, yanlış takip bilgisinin sisteme girilmesi engellenmektedir. Ödemeler sistemden anlık olarak hesaplanmakta ve sistem bu süre zarfında kullanıma kapatılmamaktadır. Hak sahiplerine ödemeler, alacak usulüne göre yapılmaktadır. Başka bir ifade ile, paralar kişilerin hesabında değil, SYDGM merkez hesabında tutulmakta ve yalnızca hak sahibi parasını almaya geldiğinde hesabında görülmektedir. Parasını almaya gelmediğinde ise para havuzda tutulmaya devam etmektedir, böylece hesaplardan çekilmeyen paraların atıl durumda olması engellenmektedir. Ayrıca, gönderilen yardım tutarının ne kadarının kişilere ulaştığı bilgisi anlık olarak izlenebilmektedir.

2010 yılı Ocak ayında Ankara'da pilot çalışmaları tamamlanan modül için eğitimler Mart ayında başlamıştır. Haziran ayı itibariyle, TÜBİTAK bünyesinde devam eden söz konusu eğitimler tüm bölgeler için tamamlanmış olup 218 SYD Vakfında görevli 235 personel sistem kullanıcısı il eğitmeni olarak sertifika almaya hak kazanmıştır. TÜBİTAK tarafından eğitilen söz konusu 235 il eğitmenleri modü-

lün illerde yaygınlaştırma çalışmaları çerçevesinde toplam 721 SYD Vakfında görevli 739 kullanıcının eğitimini tamamlamışlardır.

Şartlı Eğitim ve Şartlı Sağlık Yardımları modülü, 15.09.2010 tarihinde Türkiye genelinde tüm SYD Vakıflarının kullanımına açılmıştır.

Sosyal Yardım Bilgi Sistemi (SOYBİS)

Bu sistem, mükerrer yardımların önlenmesine yönelik olarak kurumlar arası (online) veri paylaşımını sağlama amacıyla SYDGM tarafından hayata geçirilmiş bir e-Devlet uygulamasıdır. Sosyal Yardım Bilgi Sistemi vasıtasıyla sosyal yardım başvurusu yapan vatandaşlarımızın online olarak TC Kimlik Numaraları vasıtasıyla:

1. İçişleri Bakanlığı Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü MERNİS veritabanından adres bilgileri, nüfus-aile-kişi kayıt örnekleri ve olay bilgileri,
2. İŞKUR veri tabanından kişinin İŞKUR'a kaydının olup olmadığı, İşsizlik Sigortası, Kısa Çalışma Ödeneği ve İş Kaybı Tazminatı alıp almadığına ilişkin bilgiler,
3. Vakıflar Genel Müdürlüğü veri tabanından kişinin Muhtaç Aylığı alıp almadığına ilişkin bilgiler,
4. Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü veritabanından kişinin Evde Bakım Aylığı alıp almadığına ilişkin bilgiler,
5. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü veri tabanlarından kişinin Şartlı Nakit Transferi, Gelir Getirici Proje ve Diğer Yardımlardan yararlanıp yararlanmadığına ilişkin bilgileri,
6. Sosyal Güvenlik Kurumu veritabanından kişinin sosyal güvencesinin olup olmadığı, sağlık hizmetlerinden yararlanıp yararlanmadığı ve 2022 Sayılı Kanuna göre maaş (yardım) alıp almadığına ilişkin bilgileri,
7. Gelir İdaresi Başkanlığı veri tabanından kişinin Vergi Mükellefiyeti ve üzerine kayıtlı aracı olup olmadığına ilişkin bilgiler,

8. Sağlık Bakanlığı veri tabanından kişinin Yeşil Kartı olup olmadığına ilişkin bilgiler,
9. Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü'nden kişinin üzerine kayıtlı gayrimenkulü olup olmadığına ilişkin bilgiler,
10. Kredi ve Yurtlar Kurumundan burs ve kredi alıp almadığına ilişkin bilgiler,
11. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı bünyesindeki Çiftçi Kayıt Sistemi'nden kişinin üstüne kayıtlı ekili/ekilmemiş, sulı/susuz arazi miktarı ile söz konusu arazide yetiştirmiş olduğu ürün bilgileri,
12. İçişleri Bakanlığında geçici korucu maaş bilgisi,
13. İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğünden terör kaybı tazminatı bilgisi temin edilmektedir.

Hâlihazırda sistem aktif durumda olup 13 başlık altında 28 ayrı sorgulama yapılmaktadır. Sosyal Yardım Bilgi Sistemi'nin hizmete sunulmasıyla birlikte yardım başvurusu yapan vatandaşlarımızın muhtaçlıkları, merkezi veri tabanları kullanılmak suretiyle bizzât devlet tarafından yapılmaya başlanmış; bireyler muhtaçlıklarını ispatlama külfetinden kurtarılmıştır. Yardım başvurusu yapan vatandaşların tek tek kamu kurumlarını dolaşarak durumları ile ilgili evrak toplamasının önüne geçilmiş; sadece Nüfus Cüzdanları'nı ibraz etmek suretiyle yardıma müstahak olup olmadığı belirlenmeye başlanmıştır. Yoksul vatandaşlarımızın yardıma erişim süreci kısaltılmıştır. Kamu kurumları tarafından mükerrer yardım verilmesi engellenmiş; sosyal yardımların gerçek ihtiyaç sahiplerine ve daha geniş bir kitleye ulaşması sağlanmıştır. Yardım başvurusu yapan vatandaşlarımızın durumları ile ilgili belge talebinde buldukları kamu kurumlarında oluşan iş yükü azaltılmıştır. SYD Vakıflarında yaşanan yoğunluk giderilerek, Vakıf çalışanlarının sosyal inceleme (hane ziyareti) yapmaları için ayırdıkları zaman artırılmıştır. Kamu kurumları arasında mükerrer yardımların engellenmesine yönelik yapılan yazışmalar ortadan kaldırılarak bürokrasi en aza indirilmiş ve

kamu kaynaklarının etkin kullanılmasına katkıda bulunulmuştur. Ayrıca SYDGM, ülkemizin e-devlet uygulamaları vasıtasıyla yürüttüğü e-dönüşüm sürecine, SOYBİS ile katkıda bulunmuştur.

1 Nisan 2010 tarihinde yapılan Ekonomi Koordinasyon Kurulu toplantısında kabul edilen “Sosyal Yardım Sisteminin İstihdam ile Bağlantısının Kurulması ve Etkinleştirilmesi Eylem Planı”nın “Sosyal Yardım Bilgi Sistemi (SOYBİS), 2022 sayılı Kanun kapsamındaki yardımlar ile yeşil kart uygulamasında da kullanılacaktır” şeklindeki 1 nolu eylemi gereği, söz konusu uygulamalara yönelik başvuruların gerekli altyapı çalışmaları tamamlanarak SYD Vakıflarında ve SOYBİS üzerinden sorgulanması sağlanmıştır.

Genel Müdürlüğümüz, SOYBİS uygulaması ile Bilişim Yıldızları e-devlet kategorisinde 2.lik ve 7.eTR kamudan kamuya e-devlet uygulamaları kategorisinde 1.lik ödülleri almıştır.

Sosyal Yardım Yararlanıcılarının Belirlenmesine Yönelik Puanlama Formülünün Geliştirilmesi Projesi

SYDGM tarafından yürütülen ve sosyal yardımların sunumunda reform niteliği taşıyan bir diğer çalışma da “Sosyal Yardım Yararlanıcılarının Belirlenmesine Yönelik Puanlama Formülünün Geliştirilmesi Projesi” dir. Projenin amacı, oluşturulacak bir puanlama formülü ile sosyal yardım ve proje desteklerinden yararlanacak vatandaşların objektif kriterlere göre belirlenmesi ve böylelikle haksız yararlanmaların önüne geçilmesidir.

Proje ile her bir sosyal yardım türünden yararlanma kriterleri (muhtaçlık kriteri) oluşturularak; hak sahiplerinin söz konusu kriterler çerçevesinde belirlenmesi hedeflenmektedir. Söz konusu proje TÜBİTAK ile işbirliği içinde yürütülmektedir. Proje kapsamında SYDGM tarafından gereken çalışmaların ayrıntılı olarak yazıldığı proje formatı hazırlanmış olup, bu kapsamda TÜBİTAK tarafından geniş bir akademisyen kadroyla çalışmalar yürütülmektedir.

Gelinen aşamada projenin birinci ve ikinci safhaları tamamlanmıştır. Bu kapsamda puanlama formülünü oluşturulmasına yönelik değişkenler tanımlanmış, çeşitli modeller hazırlanmış ve pilot anket uygulaması ile puanlama formülünde yer alan değişkenler denenmiştir. 2010 yılı Mart ayında TÜBİTAK tarafından ikinci gelişme raporu SYDGM’ye teslim edilmiştir. Projenin üçüncü safhasında ana saha çalışması yapılarak söz konusu modellerin sınanması ve puanlama formülünün kullanılabilir hale getirilmesi planlanmaktadır.

Eşi Vefat Etmiş Kadınlar İçin Bir Nakit Sosyal Yardım Programı Geliştirilmesine Yönelik Araştırma Projesi

Toplumlarda farklı gruplar yoksulluktan farklı derecelerde etkilenmektedir. Kadınların yoksullukla karşılaşma riskinin göreceli olarak diğer gruplardan daha yüksek olduğu bilinmektedir. Özellikle eşi vefat etmiş kadınların hem çocuklarına bakmak hem de çalışmak zorunda olması gibi sorunlar yoksulluk riskini arttıran önemli nedenlerdendir. Bu durumlarla karşılaşan kadınlar, yoksulluğun en ciddi boyutu olan mutlak yoksulluk sınırında yaşamak zorunda kalmaktadır.

Çocuklarını tek başına yetiştirmek zorunda kalan ve düzenli gelirden mahrum olan kadınlar Avrupa Birliği’ne üye birçok ülkede düzenli nakit yardımdan yararlanma konusunda önde gelen grubu oluşturmaktadır. Ülkemizde eşini kaybetmiş, sosyal güvenceden yoksun olan kadınlara yönelik olarak uygulanan bir sosyal yardım programı bulunmamaktadır. Söz konusu kitleye yönelik olarak yerel düzeyde SYDV lerce veya diğer yardım kuruluşlarıncı uygulanan aynı veya nakdi yardım programları ise ülke çapında geçerli bir standart oluşturulmadan düzenlenmektedir. Ayrıca bu türdeki programların bir sürekliliğinin bulunmaması, yardım alan kitlenin en büyük ihtiyacı olan düzenli gelir gereksinimini karşılamamaktadır.

“Eşi Vefat Etmiş Kadınlar İçin Bir Nakit Sosyal

Yardım Programı Geliştirilmesine Yönelik Araştırma Projesi” ile eşi vefat etmiş ve eşinden boşanmış 3294 sayılı Kanun kapsamındaki kadınlara ilişkin hedef kitleyle ilgili tahmini projeksiyonlarda bulunulması, saha araştırması kapsamında elde edilen anket verilerinden bu kapsamdaki kadınların sosyo-ekonomik durumlarının tespit edilmesi ve yoksunluk durumu, gelir durumu, hane tipi, yaş grupları gibi değişkenler çerçevesinde muhtaçlık durumlarına göre gruplandırılması, bu gruplara yönelik olarak, düzenli nakdi sosyal yardım programlarını da içerecek şekilde sosyal politika programlarının oluşturulması hedeflenmektedir.

Proje, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu ile işbirliği içinde yürütülmektedir. Projenin birinci, ikinci ve üçüncü gelişme raporları SYDGM’ye teslim edilmiştir. Projenin geline aşamasında niteliksel ve niceliksel saha çalışmaları yapılmış ve projenin hedefleri doğrultusunda çıktılar sunulmuştur. Projenin bundan sonraki safhasında; önceki raporlarda yapılmış olan analizler bütüncül olarak incelenip saha çalışmasından elde edilen çıktılar ile politika önerileri oluşturulacak ve bütün çıktılar projenin nihai raporuna eklenecektir.

Türkiye’de Uygulanan Şartlı Nakit Transferi Programının Değerlendirilmesi Projesi

ŞNT, Türkiye’de, yoksulluk nedeniyle eğitim ve sağlık alanında sunulan hizmetlerden faydalanamayan muhtaç durumdaki ailelerin nakit transferleri yoluyla bu hizmetlere ulaşmasını hedeflemektedir. Şartlı Nakit Transferi (ŞNT) programı, 2001 yılında Dünya Bankası kredisiyle uygulanan “Sosyal Riski Azaltma Projesi(SRAP)”nin bir bileşenidir. ŞNT programı 2003 yılında 6 ilde pilot olarak uygulanmaya başlanmış, 2004 yılı başından itibaren kademeli olarak yurt genelinde yaygınlaştırılmıştır. SRAP’ın 31 Mart 2007 tarihinde sonlandırılması sonucu ŞNT kapsamındaki bütün uygulamalar SYDGM bünyesinde uygulanmaya devam edilmektedir.

ŞNT programı, yararlanıcı sayısı ve ayrılan kaynak itibariyle SYDGM’nin en kapsamlı yardım programlarından biridir. Bu nedenle programın yararlanıcılar üzerindeki etkisinin anlaşılması ve bu sonuçlar çerçevesinde gerekli düzenlemelerin yapılması önem taşımaktadır. Bu amaçla SYDGM ile Gazi Üniversitesi arasında projenin birlikte yürütülebilmesi için 03.07.2009 tarihinde bir işbirliği protokolü imzalanmıştır. 2 yıl içerisinde tamamlanması düşünülen proje, İstatistikî bölge birimleri sınıflandırması “düzey-1’lere” ve her bölge içinde kır-kent ayırımına yönelik tahmin verebilecek nitelikte tasarlanacak olup araştırılması planlan konular 10 ana başlık altında özetlenmiştir. Buna göre araştırılacak konular;

1. Programın hedefleme mekanizmasının değerlendirilmesi,
2. Yardım miktarının şartları yerine getirmedeki yeterliliğinin değerlendirilmesi,
3. Yardımın olumlu davranış geliştirme; eğitim, sağlık ve gebelik hizmetlerine katılımı üzerine etkisinin değerlendirilmesi,
4. ŞNT yardımının kızların eğitime katılımı üzerindeki etkisinin değerlendirilmesi,
5. ŞNT yardımının aile yapısı ve annenin aile içerisindeki rolü üzerine etkisinin değerlendirilmesi,
6. ŞNT yardımının çocuklara yapılan maddi-manevi yatırım üzerindeki etkisinin değerlendirilmesi,
7. ŞNT yardımının çocuk işçiliği üzerine etkisinin değerlendirilmesi,
8. Program hakkındaki bilgi düzeyinin değerlendirilmesi,
9. Programın ana paydaşlarının verdiği hizmetlerin yeterliliğinin değerlendirilmesi,
10. Programın uygulama detaylarına yönelik görüşlerin değerlendirilmesi, şeklindedir.

Gelinen aşamada Gazi Üniversitesi tarafından oluşturulan araştırma ekibi, araştırmanın nasıl yapılacağını tüm detaylarıyla anlatan birinci gelişme raporu ile araştırmadaki temel bulguları içeren ikinci gelişme raporunu SYDGM’ye teslim etmiştir.

Alo Sosyal Yardım Hattı Projesi

Yoksullukla etkin bir mücadele için fakir ve muhtaç vatandaşlarımızın güçlendirilmesi, bilgiye ve yardıma erişim fırsatlarının artırılması gerekmektedir. Bu kapsamda Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü tarafından “Alo Sosyal Yardım Hattı Projesi” hayata geçirilmiştir. Projenin hayata geçirilmesiyle birlikte vatandaşların sosyal yardım uygulamalarına ilişkin ilk ağızdan profesyonel bir şekilde bilgilendirilerek yönlendirilmesi ve sosyal yardım ve proje uygulamaları konusunda doğru bilgiye hızlı bir şekilde erişimleri sağlanmaktadır.

Alo Sosyal Yardım Hattı'na 144 tuşlanarak ulaşılmakta olup sabit hatlar, Turkcell, Vodafone ve Avea'dan ücretsiz arama yapılabilmektedir.

İnternet Üzerinden Ses Ağı Projesi (VOIP)

Proje ile Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü ve ülke genelindeki 973 adet SYD Vakfı arasında internet üzerinden ses network'u oluşturularak, iletişimin hem daha kolay hem de sıfır maliyetle gerçekleşmesi sağlanmıştır. Proje kapsamında tüm yurt çapındaki vakıfların internet bağlantıları üzerinden her bir vakıf'a 1 adet IP set kurarak hem birbirleri ile, hem de SYDGM merkez binası ile ücretsiz olarak telefon haberleşmesi yapılmaktadır. Toplamda yaklaşık olarak 1200 adet IP set ile Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü iletişim ağı tamamen mevcut internet altyapısını kullanarak ücretsiz hale getirilmiş ve ülke genelinde dâhili bir iç santral gibi çalışması sağlanmıştır. Temmuz 2009 itibarıyla ülke genelindeki 973 Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı birbirleriyle ve SYDGM ile ücretsiz olarak telefon görüşmesi yapmaktadır.

VOIP projesi gerçekleştirilirken Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü ülke genelindeki tüm vakıfları VPN (Sanal Özel Ağ) tünelleri ile aynı network omurgasında birleştirmeyi hedeflemiştir. Söz konusu omurga altyapısı sayesinde intra-

net hizmetleri sunulmaya başlanabilmiştir. Güvenlik gerektiren tüm uygulamalar intranet üzerinden sunulmaya başlanmış olup sadece vakıf bilgisayarlarından erişilebilir hale getirilmiştir. Uygulamaların güvenlik gereksinimleri bir seviye daha yukarı taşınmıştır. Tüm vakıf bilgisayarları ve Genel Müdürlük bilgisayarları ile yaklaşık olarak 5.000 adet bilgisayar artık aynı ağda gibi davranmaya başlamıştır.

Elektronik Kütüphane ve Yayınlar

Genel Müdürlüğümüz bünyesinde, sosyal yardım başta olmak üzere sosyal politika alanına ilişkin araştırma, kitap, dergi ve benzeri yayınların bir araya getirilmesi ve bu yayınların kurum içi, kamu kurum ve kuruluşlar ile ilgili kişilerle paylaşılması amacıyla Elektronik Kütüphanemiz faaliyete geçmiştir.

Hizmete sunulan kaynaklar başta yoksulluk olmak üzere sosyal yardım, sosyal devlet ve sosyal politika konularına ilişkin akademik araştırma, makale, kitap, tez, rapor, inceleme ve tanıtım alanlarına değinmektedirler. Kurumumuz uzmanlarınca hazırlanan uzmanlık tezleri ve makalelere de buradan ulaşılabilir.

Bunlara ek olarak Genel Müdürlüğümüz, Genel Müdürlüğümüzün ve Vakıflarımızın faaliyetleri ile sosyal yardım ve hizmet alanına ilişkin konuların, deneyimlerin, araştırmaların ve örneklerin kamuoyu, ilgili kişi, kurum ve kuruluşlar ile paylaşılması amacıyla “Dayanışma” adlı kurumsal 3 aylık süreli dergiyi ve başta yoksulluk ve sosyal yardımlaşma alanları olmak üzere sosyal politikanın her alanında ülkemizdeki düşünsel gelişimi hızlandırmak, teori ile uygulamada yer alan tarafları akademik bir çerçevede bir araya getirmek amacıyla “Yardım ve Dayanışma” adlı kurumsal 6 aylık bilimsel hakemli dergiyi, yayımlamaktadır.

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları Personeli Eğitim Projesi - Antalya Eğitimi

Vakıf personellerine değişen yoksulluk olgusu

ve uygulamalar hakkında eğitim verilerek kurumsal gelişime katkı sağlanması amacıyla Antalya'da eğitim programları düzenlenmiştir. İlk eğitim programı 10-28 Kasım 2008 tarihlerinde düzenlenmiş olup 861 SYDV Vakıf Müdürüne eğitim verilmiştir. İkinci eğitim programı Sosyal Yardım ve İnceleme Görevlileri'ne yönelik olarak düzenlenmiştir ve 12-30 Ocak 2009 tarihlerinde 631 Sosyal Yardım ve İnceleme Görevlisi'ne eğitim verilmiştir. Toplam 1.492 personele verilen eğitimler altı grup halinde beşer gün süreyle devam etmiştir.

Uluslararası Yoksullukla Mücadele Stratejileri Sempozyumu

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü tarafından 13-15 Ekim 2010 tarihlerinde İstanbul Haliç Kongre Merkezi'nde "Uluslararası Yoksullukla Mücadele Stratejileri Sempozyumu" düzenlenmiştir. Sempozyum, çeşitli ülkelerdeki yoksullukla mücadele yaklaşımlarını paylaşmak adına önemli bir fırsat teşkil etmiştir. "2010 Avrupa Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma ile Mücadele Yılı" kapsamında, yoksulluğun azaltılması ve toplumsal dayanışmanın artırılması amacıyla gerçekleştirilen sempozyuma 111 bildiri sahibinin yanı sıra 1000 civarında misafir katılarak konuya ilişkin görüş ve çalışmalarını paylaşmış, değişik bakış açılarının birlikte değerlendirilmesine imkan sağlanmıştır.

Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, bu uluslararası sempozyumu ulusal ve küresel düzeyde bilgi ve birikim paylaşımına hizmet etmesi ve yoksullukla mücadele alanında yeni bir sinerji oluşturulabilmesi amacıyla organize etmiştir.

Sempozyuma 22 ülkeden 45 yabancı misafir bildiriyle katılırken ülkemizden de 66 bildiri sempozyumda yer almıştır. 15 oturumun bulunduğu sempozyumda 111 bildirin 70'ine sunum imkânı sağlanmış olup, 41 bildiriye ise diğer bildirilerle beraber sempozyum kitabında yer verilmiştir.

Sempozyumda, Türkiye'de ilk kez gerçekleştirilen

bu organizasyonla yoksullukla mücadele alanındaki küresel fikir alışverişine ülkemizin de dâhil edilmesi, sosyal yardım alanında faaliyet gösteren kamu kurumları, sivil toplum kuruluşları, üniversiteler ve uluslararası organizasyonların temsilcileri ile araştırmacıların bir araya getirilmesi, yoksullukla mücadele konusunda bilgi ve deneyimlerin paylaşılması ile sosyal yardımlar ve yoksulluk sorununun çözümüne yönelik yeni arayışların tartışılmasının sağlanması, yoksullukla mücadele konusunda yürütülen politikalar ile uygulamaların tartışılması yanında ulusal-uluslararası işbirliği imkânlarının geliştirilmesine katkıda bulunulması, yoksullukla mücadelede yeni strateji ve uygulamaların oluşturulmasına yönelik ulusal ve uluslararası bilgi alt yapısının oluşturulması gibi hedefler gerçekleştirilmiştir.

Sempozyuma yönelik ulusal ve uluslararası düzeyde yoğun bir ilgi gösterilmiş olup, bu ilgi bir yandan etkinliğin bilimsel ve akademik düzeyini yüksek tutarken, öte yandan zengin bir kültürel ortamın ve tecrübe paylaşımının da önünü açmıştır (www.poverty2010istanbul.org).

Sonuç

Türk Kamu Yönetimi'nde 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile stratejik planlama uygulamaları başlamıştır. Stratejik planlama, bir yandan kamu mali yönetimine etkinlik kazandırırken; diğer yandan kurumsal kültür ve kimliğin gelişimine ve güçlendirilmesine destek olacaktır. 5018 Sayılı Kanun'da stratejik plan, "kamu idarelerinin orta ve uzun vadeli amaçlarını, temel ilke ve politikalarını, hedef ve önceliklerini, performans ölçütlerini, bunlara ulaşmak için izlenecek yöntemler ile kaynak dağılımlarını içeren plan" olarak tanımlanmıştır.

SYDGM 2009-2013 Stratejik Planı hazırlanarak kurumumuzun uzun vadeli amaçları ve öncelikleri belirlenmiştir. Stratejik Plan Dönemi'nde yoksullukla mücadele alanında eğitim, sağlık, üretim ve istihdama yönelik destekler ile bu hizmetlerin

daha etkin yürütülebilmesi için kurumsal gelişimin sağlanması adına yönetim bilgi sistemlerinin oluşturulması, objektif muhtaçlık kriterlerinin belirlenmesi ve etkin izleme ve denetim sistemlerinin oluşturulması yolunda çalışmalarımız sürmektedir.

“Kamu Yönetimi Reformu” kapsamında, Yüksek Planlama Kurulunun 2003/14 karar nolu 2004 yılı programı ve mali yılı bütçesi makro çerçeve kararı gereği, stratejik planların; bütçe tekliflerine baz oluşturacağı ve Maliye Bakanlığının Performans Esaslı Bütçe (PEB) çalışmalarında bu planları temel alacağı belirtilmekte, 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile bütçenin kapsamı genişletilerek, kalkınma planı, stratejik planlar ve bütçe arasında sıkı bir bağ kurulmaktadır.

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü (SYDGM), Dokuzuncu Kalkınma Planı Sosyal Güvenlik Özel İhtisas Komisyonu Raporu'nda yer alan “Uluslararası yükümlülükler ve taahhütler gereği istatistikî veri yetersizliğinin giderilmesi” ve “Norm birliğinin ve objektif ölçüler dikkate alınarak standartların sağlanmasına ilişkin öncelik ve tedbirler alınması” amaçları doğrultusunda tüm sosyal yardım programlarını ve proje desteklerini, bölgesel gelişmişlik farklılıkları, kır-kent ayrımı ve yardım kategorilerini göz önünde bulundurarak hedef kitleyi objektif kriterlere göre belirleyecek, yardım ve sosyal hizmet projelerinin öncelikle hiçbir geliri bulunmayan, toplumun en dezavantajlı kesimi ile ihtiyaç sahibi diğer bireylerin ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde çalışmalar yürütmektedir.

SYDGM faaliyetleri kapsamında, çeşitli alanlarda sosyal yardım uygulamaları sürdürülmektedir. Özel İhtisas Komisyonu raporunda belirtildiği üzere “Norm birliğinin ve objektif ölçüler dikkate alınarak standartların sağlanmasına ilişkin öncelik ve tedbirler alınması” gerekmektedir. Bu doğrultuda, ortak veri tabanının oluşturulması, puanlama formülünün kullanılmasından sonra en dezavantajlı gruplar ile diğer ihtiyaç sahibi vatandaşlarımızın ihtiyaçlarına yönelik destek programları geliştirilecektir.

2009-2013 yıllarını kapsayan stratejik plan döneminde de SYDGM, bir yandan sosyal yardımlar ile yoksulluğun etkilerinin azaltılması yolunda adımlar atacak, diğer yandan da bizatihi yoksulluğun kendisini azaltmak için proje desteklerini etkin şekilde sürdürecektir. Genel Müdürlüğümüz, gerek dezavantajlı kadınların mağduriyetlerinin giderilerek ekonomik ve sosyal hayatta kendine güvenen aktif bireyler olarak katılımlarını temin etmek; gerekse toplumsal statülerinin güçlendirilmesine yönelik sosyal hizmet projelerine destek vermektedir.

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığınca hazırlanan Dokuzuncu Kalkınma Planı'nın (2007-2013) “Kamu Hizmetlerinde Kalite ve Etkinliğin Artırılması” başlığı altında; “Kamu hizmetlerinde kalite ve etkinliğin artırılması amacıyla kamu kurum ve kuruluşlarının görev, yetki ve işlevleri gözden geçirilerek bu alandaki mükerrerlikler giderilecek, kurum ve kuruluşların politika oluşturma, maliyetlendirme ve uygulama kapasiteleri artırılacak, insan kaynakları geliştirilecek, kamu hizmetlerinin vatandaşlara sunumunda bilgi ve iletişim teknolojilerinden etkin şekilde faydalanılacak, adalet ve güvenlik hizmetlerinin etkili bir biçimde sunulması sağlanacaktır” hedefini göz önünde bulundurarak, sosyal yardım ve proje destek programlarında oluşabilecek mükerrer uygulamaların önüne geçmek için gerekli çalışmalar yapılacaktır.

Kaynakça

- Bayülken, N. (1999), *Üniversitelerde Kalitenin Stratejik Yönetimi ve Konu ile İlgili Bir Uygulama*, Yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Can, H. (2001), *Yönetim Bilimi ve Tarihi, Yönetim ve Organizasyon*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Certo, Samuel L. ve J. Paul Peter (1991), *Stratejik Management*, 2. B.
- Daft, Richard L. (1991), *Management*, 2. B. Orlando

Dinçer, Ö. (1998), *Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası*, Timaş Matbaası, İstanbul.

DPT (2006), *Kamu İdareleri İçin Stratejik Planlama Kılavuzu 2.sürüm*

Drucker, P. (1999), *21. Yüzyıl İçin Yönetim Tartışmaları* (Çev: İ.Bahçivangil), Epsilon Yayıncılık, İstanbul.

Düren, Z. (2000), *2000'li Yıllarda Yönetim*, Alfa Yayınları, İstanbul.

Erdoğan, İ. (2000), *Okul Yönetimi ve Öğretim Liderliği*, Sistem Yayıncılık, İstanbul.

Eren, E. (2000), *İşletmelerde Stratejik Planlama*, Beta Basım Yayıncılık, İstanbul.

Eren, Erol (1990), *İşletmelerde Stratejik Planlama ve Yönetim*, İstanbul.

Hamel, Gary ve Prahalad, C. K. (1994), *Geleceği Kazanmak*, İnkılap Kitapevi, İstanbul.

Gümüş, M. (1995), *Yönetimde Başarı İçin Altın Kurallar*, Alfa Yayınları, İstanbul.

Hatiboğlu, Z. (1986), *İşletmelerde Stratejik Yönetim*, İrfan Yayıncılık, İstanbul.

Hovard W. Odden (1997), *Managing Corporate Culture, Innovation and Intrapreneurship*, Quorum Books, Westport.

Howe, S. (1993), *Corporate Strategy*. The Mcmillan Press, Hongkong.

Karaman, T. (2000), *Yönetim Stratejilerindeki Gelişmeler*, Türk İdare Dergisi, 426.

Morden, Tony (1993), *Business Strategy and Planning*, London.

Güçlü, Nezahat (2003), "Stratejik Yönetim", *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi* Cilt 23, Sayı 2 (2003) 61-85.

Nut, P. C. ve R. W. Backoff (1992), *Strategic Management of Public and Third Sector Organisations: A Handbook for Leaders*. Jossey-Bass, San Fransisco.

Pamuk, G., Erkut, H. ve Ülegin, F. (1997), *Stratejik Yönetim ve Senaryo Tekniği*, İrfan Yayıncılık, İstanbul.

Poister, Theodore H. ve Streib, Gregory D. (1999), "Strategic Management in the Public Sector", *Public Productivity & Management Review*, Vol. 22, No. 3, March, s. 308.

Rachman D. (1993), *Business Today*, McGraw-Hill Inc., New York.

Tortop N., İsbir E., G. Aykaç B. ve Tosun, Kemal (1993), *İşletme Yönetimi*. (1. Cilt). Fakülteler Matbaası, İstanbul.

Üzün, C. (2000), *Stratejik Yönetim ve Halkla İlişkiler*, Eylül Yayınları, İzmir.

Wheelen, Thomas L. ve Hunger, J. David. (1992), *Stratejik Management and Business Policy*, 4. B.

Zaleznik, Abraham (1995), "Liderlik Nedir? Yetenek ve Vizyon", Der. Mustafa Özel, *Stratejik Yönetim ve Liderlik*, İstanbul.

<http://www.kgst.de/gutachten>

Gönüllü Gençlere Göre Yaşlılara Yönelik Toplumsal Temelli Bakım ve Destek Hizmetlerindeki Öncelik Alanları*

Prof. Dr. Şengül Hablemitoğlu **

Doç. Dr. Emine Özmete ***

Yrd. Doç. Dr. Ayşe Sezen Bayoğlu ****

Uzm. Filiz Yıldırım *****

Özet

Bu çalışma gençlere göre evde yalnız yaşayan yaşlılara yönelik toplumsal temelli bakım ve destek hizmetleri açısından öncelikli alanların belirlenmesi amacıyla planlanmış ve yürütülmüştür. Araştırmaya yaşlılara bakım hizmeti vermeye gönüllü olan 117 üniversite öğrencisi katılmıştır. Gönüllü gençler yalnız yaşayan yaşlıların ziyaretçi sayısını artırmak için insansal ve materyal kaynakları destekleme, korku ve yalnızlık gibi sorunlarına yönelik duygusal destek sağlama gibi toplumsal temelli bakım ve destek hizmetlerini öncelik olarak değerlendirmektedirler. Cinsiyet değişkeni gençlerin yaşlılara yönelik toplumsal temelli bakım ve destek hizmetlerindeki öncelik sıralamasına ilişkin değerlendirmelerini etkilemektedir.

Anahtar Kelimeler: Gönüllülük, toplumsal temelli bakım, destek hizmetleri

Abstract

This study is planned and carried out in order to determine voluntary people's view of the priority fields in terms of community based care and support services for elderly people who are living alone at home. The study consists of 117 university students who want to serve for elderly care voluntarily. Voluntary young people evaluate primarily the community-based care and support services e.g supporting human and capital resources of elderly people living at their home to increase the frequency of visits and; providing emotional support directed to problems like fears and loneliness. Gender effects young peoples' evaluations regarding the priority sequencing in community based care and support services towards elderly people.

Key Words: Volunteering, community-based care, support services

---

* Bu çalışma, TÜBİTAK / SOBAG tarafından desteklenen "Ankara Büyükşehir Belediyesi "Yaşlılara Hizmet Merkezi'nde Yalnız Yaşayan Yaşlılar İçin Toplumsal Temelli Bir Bakım Hizmeti Önerisi: Sürdürülebilir Günlük Yaşam Destek Gönüllüleri Ağı" başlıklı projenin bir bölümüdür.

** Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü

*** Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü

**** Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü

***** Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Aile ve Tüketici Bilimleri Bölümü

1. Giriş

Yaşlılara yönelik toplumsal temelli bakım ve destek hizmetlerinin düzenli ve sistematik hale getirilmesinde, ihtiyaçların karşılanması esasına dayalı çabalarla kurulmuş olan evde bakım hizmetlerinin geliştirilmesi önemlidir. Evde bakım girişimleri Lili-an Wald'ın 1883 yılında Amerika'da ilk ev hemşireliği hizmetini organize etmesi ile başlamış; II. Dünya Savaşı'nda doktorların ev ziyaretleri ve daha sonraki yıllarda gönüllü hemşirelerin ziyaretleri ile bugüne kadar gelişme göstermiştir. İlk olarak Ev Hizmetleri Organizasyonu (The Home Service Organization) 1908'de Amerika'da kurulmuştur. Bugün Kanada, İngiltere, Almanya, Fransa, Hollanda, Belçika, Lüksemburg, İspanya, Portekiz, Danimarka, İrlanda, İtalya, Yunanistan, Japonya, Endonezya, Tayvan ve Suudi Arabistan gibi birçok ülkede evde bakım hizmetleri yürütülmektedir (Akdemir, 2003; Danış, 2005).

Kendi evlerinde yaşlı bireylere verilen evde bakım hizmetleri, fiziksel, psiko-sosyal, palyatif ve manevi faaliyetleri içermektedir. Bu bakımın amacı, daha kaliteli bir hizmet anlayışı ile yaşlı bireylerin ve ailelerinin bağımsız bir şekilde yaşamlarını sürdürmelerini sağlamak ve yaşam kalitesini iyileştirmektir. Evde bakım, "aileler ve toplumlar" olmak üzere iki gücün birleştirilmesi esasına dayanmaktadır. Aileler evde bakımın merkezinde yer alır ve toplumsal temelli evde bakıma duyulan ihtiyacın düzeyini belirlerler. Toplumsal temelli bir bakım anlayışı olarak evde bakım; bakıma ihtiyaç duyan hastalara ve yaşlı bireylere yaşam desteği sağlamak için en iyi yoldur (Bahar ve Parlar, 2007; Bahar vd., 2009; Robinson, 2002; World Health Organization / WHO, 2002). Ancak evde bakımın tek bir sektör ya da tek bir hizmet biçimi ile başarılması olası değildir. Çünkü yaşlı bakımı, sağlık ve eğitim hizmetleri ile sosyal kuruluşların, yerel yönetimlerin, toplum liderlerinin, kanaat önderlerinin, sivil toplum kuruluşlarının ve toplumsal düzeyde bakım süreçlerine katkı sağlayan tüm toplum bireylerinin katılımı ile mümkün hale gelmektedir (Republic of South Africa, 2001).

Yaşlanmanın farklı boyutlarına bağlı olarak ortaya çıkan ve yaşlıların yaşamında olağan kabul edilen pek çok değişim, günlük yaşam uyumunu ve yaşamın sürdürülebilirliğini etkilemektedir. Çoğu zaman bu değişiklikler hastalık olarak algılanabilir ya da sağlık sorunları ile karıştırılabilir. Oysa yaşlıların içinde bulunduğu durum, bakım gereksinimlerinin yaşa bağlı olarak düzenlenmesini gerektirir. Yaşlıların yaşam aktivitelerinin değişen performans düzeylerine göre küçük yardımlarla sürdürülebileceği açıktır. Sağlık sorunları nedeni ile tanı, tedavi ve bakımın farklılık gösterdiği, hastalıklara bağlı bakım gereksinimlerinin de kendine özgü olduğu bilinmektedir. Ancak yaşa bağlı olarak gerçekleştirilmekte ya da sürdürmekte güçlüklerle karşılaşılan bazı yaşam aktiviteleri desteklenerek, özellikle yalnız yaşayan yaşlı bireylerin yaşamlarını kaliteli bir biçimde sürdürmeleri sağlanabilir. Bu nedenle yaşlılara yönelik sunulacak toplumsal desteğin sağlanması ve sürdürülmesi bir yurttaş olarak her yaşta bireyin içinde bulunması gereken gönüllü ve sistemli hizmetlere ilişkin işlevsel bir yapının kurulması ile mümkün olabilir.

Evde bakıma ilişkin öncelik alanları bireylerin ihtiyaç ve isteklerine göre değişmekte, çoğunlukla gönüllü olarak yürütülen bu hizmetlerin içeriği de toplumlara göre farklılıklar göstermektedir (Kaseke ve Dhemba, 2006: 15). Volsa (2004: 6), gönüllü olarak yapılan bu evde bakım hizmetlerini tarih, siyaset / politika, din ve kültür değişkenleri bağlamında tartışmaktadır. Moore McBride ve arkadaşları (2003) bir yurttaş olarak gönüllü yürütülen bu hizmetlerin katılımcılara asgari düzeyde finansal kazanç sağlayan, yerel, ulusal ve toplumsal yapıya uyumlu, örgütlü katılım sürecini içeren, toplum tarafından değerli olarak kabul edilen bir yapı olduğunu ifade etmektedirler. Volsa (2004: 6-7), gönüllülüğün temel karakteristiklerini "Gönüllülük, maddi kazanç ya da ödül için yapılan bir aktivite değildir. [...] Herhangi bir bağlılık olmaksızın özgür bir istekle üstlenilmektedir. [...] Bu aktivite gönüllülerin kendilerinden çok, toplumdaki diğer gruplara ya da

bireylere fayda sağlamak amacı ile üstlenilmektedir” şeklinde açıklamaktadır (Volsa, 2004: 6-7).

Gil Cleary ve arkadaşları (1998) ile Govekar ve Govekar (2002) da Volsa'nın bu tanımını desteklemektedir. Öyle ki, gönüllülük evde bakım hizmetlerinin yürütülmesi için zaman ayırmayı ve enerji harcamayı gerektirmektedir. Gönüllülüğün farklı tanımları olsa da gerçekte planlı olarak sürdürülen yardım etme davranışlarına dayanmaktadır (Omoto ve Snyder, 1995; Gil Cleary et al., 1998).

Yaşlılara yönelik toplumsal temelli gönüllü bakım ve destek hizmetlerinin sağlanmasında gençler, önemli bir grup olarak öne çıkmaktadır. Yaşlılar için evde bakım hizmetlerini geliştirmek üzere gönüllü gençlik hizmeti programları dünyada pek çok ülkede uygulanmaktadır. Hatta bu konuda geliştirilen yeni program ve politikalara kaynak ayırma çabaları sürmektedir. Gönüllü gençlik hizmetleri, yaşlıların yaşamlarının kaliteli bir şekilde sürdürülmesine katkı sağladığı kadar gençler için sivil ve toplumsal yaşama katılım, yaşam becerilerinin gelişmesi, riskli davranışların önlenmesi, farklı kültürlere uyum sağlama ve eğitim kazanımlarının geliştirilmesi açısından da değer taşımaktadır. Ayrıca bu hizmetlerin ders programları aracılığı ile yürütülmesi, uygulamaya dayalı öğrenimin bir parçası olarak görülmektedir. Bu bağlamda yaşlılara yönelik evde bakım hizmetlerine katılmak için hizmetlerin öğrenilmesi toplumla işbirliği yapılmasını, ders müfredatlarında bu konunun geliştirilmesini, yaşlılara bakmayı sosyal bir sorumluluk ve yurttaş olmanın gereği olarak görmeyi, sınıfta öğrenilen ve günlük yaşamda kazanılan deneyimlerin yaşlının evinde uygulanmasını, yaşlıların ihtiyaç ve isteklerinin belirlenmesi ve karşılanmasına ilişkin girişimlerde bulunulmasını sağlamaktadır (Clark, 2010). Türkiye’de ise gönüllü gençlik hizmetlerinde sistemli bir yapı olmamakla birlikte, yürütülen projelerin özellikle yaşlılara yönelik gönüllü hizmetlerin geliştirilmesine ve yaygınlaştırılmasına, “Sürdürülebilir Günlük Yaşam Destek Ağı”nın dinamik bir yapı kazanmasına katkı sağlanması beklenmektedir. Böylece yaşlı bakımı

hizmetlerinde gençlerin de bir yurttaş olarak sorumluluk alması hedeflenmektedir.

Gerçekte toplumsal temelli bakım ve destek hizmetlerinin önemli bir parçası olan evde bakım yaşlı bireylerin yanı sıra risk altında ya da korunmaya muhtaç, fiziksel ve zihinsel engelli, tedavi sürecini tamamlamış ya da iyileşmiş ancak tedavi sonrasında yardıma ihtiyaç duyan, HIV/AIDS hastası, uyuşturucu madde kullanan, rahatsızlıkları olan bireylere bakan aileler, formal sistemde bakım verenler, sivil toplum örgütleri gibi informal sistemde bakım sağlayanlar, sağlık uzmanları, gönüllüler ve dini grupları içeren geniş kapsamlı bir uygulamadır (Republic of South Africa, 2001). Bu paydaşların sorumluluğu altında evde bakım hizmetleri çok yönlü olup;

- Eve yardım hizmeti (home help service),
- Evde takip hizmeti (home attendant service),
- Evde sağlık bakımı hizmetleri (home health services),
- Süreli bakım (respite care),
- Evlere yemek hizmeti (meals on wheels),
- Evlere bakım ve onarım hizmeti (handyman service),
- Telefonla yardım hizmeti (telecare service) olarak sıralanmaktadır (Danış, 2005).

Bu çalışma temel amacı evde yalnız yaşayan yaşlılara yönelik sürdürülebilir günlük yaşam destek gönüllüleri ağı oluşturmak olan “Ankara Büyükşehir Belediyesi “Yaşlılara Hizmet Merkezi”nde Yalnız Yaşayan Yaşlılar İçin Toplumsal Temelli Bir Bakım Hizmeti Önerisi: Sürdürülebilir Günlük Yaşam Destek Gönüllüleri Ağı” başlıklı proje kapsamında yürütülmüştür. Bu makalede gönüllü ve yardımsever gençlerin evde yalnız yaşayan yaşlıların ihtiyaç duydukları toplumsal temelli bakım ve destek hizmetlerine ilişkin öncelik alanlarını değerlendirmeleri belirlenmeye çalışılmıştır. Gençlerin yaşlılara yönelik toplumsal temelli bakım ve destek hizmetlerine ilişkin öncelik alanlarını değerlendirmeleri cinsiyet değişkenine göre de açıklanmıştır.

2. Materyal ve Yöntem

Bu araştırma gençlerin evde yalnız yaşayan yaşlıların kendi barınma koşulları içinde ihtiyaç, istek ve yardım talepleri doğrultusunda toplumsal temelli bakım ve destek hizmetleri açısından öncelik alanlarına ilişkin değerlendirmelerini ortaya koymak amacı ile gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada, üniversite öğrencisi olan gönüllü gençlerin yaşlı bakımına ilişkin eğilimlerini belirlemek amacı ile nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır.

2.1. Örneklem

Araştırmanın evrenini, Ankara Üniversitesi Ev Ekonomisi Yüksek Okulu ve Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırmanın evrenini özellikle bu yüksekokul ve bölüm öğrencilerinin oluşturmasının esas nedeni; öğrencilerin yaşlılık, yaşlanma, evde bakım gibi konularda derslerinin bulunmasıdır. Böylece gönüllü olarak yaşlılara hizmet verecek olan gençlerin bu konuda akademik bilgi sahibi olmaları mümkün olacaktır. Gönüllü olarak araştırmaya katılacak gençlerin belirlenmesi için 2008-2009 eğitim öğretim yılında öncelikle Ankara Üniversitesi Ev Ekonomisi Yüksekokulu'nda araştırmanın tanıtılmasına ve gönüllü desteğine ilişkin bilgilendirme toplantıları yapılmıştır. Aile ve Tüketici Bilimleri Bölümü 3. ve 4. sınıf öğrencileri arasından araştırmaya gönüllü olarak katılmak isteyen toplam 25 öğrenci seçilmiştir. Beslenme Bilimleri Bölümü 1., 2., 3. ve 4. sınıf öğrencileri arasından gönüllü olan 15 öğrenci araştırma kapsamına alınmıştır. Ayrıca Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü 1., 2., 3. sınıf öğrencileri arasından gönüllü olan toplam 77 öğrenci de araştırmaya katılmıştır. Böylece toplam 117 gönüllü genç araştırma kapsamına alınmıştır.

2.2. Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak kullanılan anket formunun, anlaşılabilirliği için sade bir dil ile yazılmasına, konu ile ilgili kaynaklardan ve daha

önce yapılmış bazı araştırmalardan yararlanılarak kapsamlı bir şekilde hazırlanmasına özen gösterilmiştir.

Anket formu 2 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde cinsiyet, yaş grubu, annenin ve babanın öğrenim durumu, kardeş sayısı, ailedeki birey sayısı ve sosyo-ekonomik durum gibi gönüllü bireyleri tanıttıcı bilgileri ortaya koymayı amaçlayan sorular bulunmaktadır.

İkinci bölümde yaşlılara yönelik "Toplumsal Temelli Bakım Hizmetlerini Değerlendirme Ölçeği /TTBHDÖ" ile "Destek Hizmetlerini Değerlendirme Ölçeği / DHDÖ" için 3 düzeyli Likert tipi puanlama ["(1)Öncelikli", "(2)Kararsızım", "(3) Önceliksiz"] kullanılmıştır. TTBHDÖ daha önce Auon ve arkadaşları (2007) tarafından 2005 yılında 65 ve daha ileri yaş grubunda yalnız yaşayan kanserli yaşlılara uygulanan toplumsal temelli bakım esasına dayanan palyatif bakımın öncelik alanları ve kalitesini belirlemek üzere kullanılmış olan "Perceived Improvement in Services Provision / Hizmetleri Geliştirmede Algılanan İlerleme" ölçeğinin Türkçeye çevrilerek araştırmaya uyarlanması ile oluşturulmuştur. DHDÖ ise aynı araştırma kapsamında kullanılan "Support Tasks" ölçeğinin Türkçeye çevrilerek araştırmaya uyarlanması ile yapılandırılmıştır (Aoun et al., 2007).

2.3. Geçerlik ve Güvenirlik

Araştırmada gönüllü gençlere uygulanan anket formu kapsamındaki TTBHD ve DHD ölçeklerine yapı geçerliği ve güvenirlilik testi yapılmıştır. Ölçeklerin yapı geçerliğini kontrol etmek için faktör analizi uygulanmıştır. Analizde faktör türetme tekniği olarak temel bileşenler analizi, döndürme tekniği olarak Varimax kullanılmıştır. Faktör analizinde yük değerlerinin 0.45 ve üstü olması önerilmekle birlikte uygulamada 0.30 yük değeri alt sınır olarak kabul edilmektedir. Bu çalışmada bir maddenin faktör yük değerinin 0.30 ve üstünde olması yeterli bulunmuştur (Büyüköztürk, 2006). Bu değer üstünde

olan cümleler seçilmiş, bu değer altında kalanlar daha sonra analizlere dahil edilmemiştir. TTBHDÖ ile DHDÖ'nin güvenilirliğini belirlemek için iç tutarlılık katsayısı olan Cronbach Alpha hesaplanmıştır. TTBHDÖ'nin güvenilirliğine ilişkin açıklanan varyans %61.4, alpha değeri 0.93; DHDÖ'nin açıklanan varyans değeri %66.5, alpha değeri ise 0.94 olarak bulunmuştur. Bu sonuçlara göre her iki ölçeğin bu araştırmada kullanılmak için geçerli ve güvenilir olduğu anlaşılmaktadır.

2.4. Verilerin Analizi

Araştırmada elde edilen veriler, SPSS 16 (Statistical Package for The Social Sciences) istatistik yazılım programından yararlanılarak analiz edilmiştir. Cinsiyete göre gençlerin yaşlılara yönelik toplumsal temelli bakım ve destek hizmetlerini öncelik alanlarına göre değerlendirmeleri üzerinde ortaya çıkan farklılığı saptamak için t testi yapılmıştır. Ayrıca kızlar ve erkeklerin yaşlılara yönelik toplumsal temelli bakım ve destek hizmetlerinin öncelik alanlarına ilişkin değerlendirmelerinden aldıkları ortalama puanlar ayrı ayrı sıralanmıştır

3. Bulgular

Bu bölüm "Demografik Bilgiler" ve "Yaşlılara Yönelik Toplumsal Temelli Bakım ve Destek Hizmetlerindeki Öncelik Alanları" olmak üzere iki esas başlık halinde oluşturulmuştur.

3.1. Demografik Bilgiler

3.1.1. Gönüllü gençleri tanıtıcı demografik bilgiler

Gönüllü gençlerin %65'i kız öğrencilerden, %31.6'sı erkek öğrencilerden oluşmaktadır. Bu gençlerin %75.2'si 18-24 yaş grubundadır. Ayrıca %10.3'ünün 17 yaşında ve daha küçük, %6'sının ise 25 yaşında ve daha büyük olduğu belirlenmiştir. Gönüllü gençlerin %65.8'i Ankara Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü, %21.4'ü Ankara Üniversitesi Ev Ekonomisi Yüksekokulu Aile ve Tüketici Bilimleri Bölümü, %12.8'i ise Ankara Üniversite-

si Ev Ekonomisi Yüksekokulu Beslenme Bilimleri Bölümü'nde eğitimine devam etmektedir. Bu öğrencilerin %44.4'ünün 2 ya da 2'den daha az, %35'inin 3-5 arasında, %13.7'sinin 5'ten fazla kardeşi olduğu saptanmıştır. Gönüllülerin %32.5'inin annesinin ilköğretim mezunu olduğu, %21.4'ünün annesinin okuryazar olmadığı, %18.8'inin annesinin ise ortaokul mezunu olduğu belirlenmiştir. Annesi lise mezunu olanların oranı %14.5'tir. Gençlerin %30.8'inin babası lise mezunu, %28.2'sinin babası ilkokul mezunu, %15.4'ünün babası ortaokul mezunu, %11.1'inin babası ise üniversite mezunudur.

3.2. Yaşlılara Yönelik Toplumsal Temelli Bakım ve Destek Hizmetlerindeki Öncelik Alanları

Bu bölümde araştırma bulguları;

- (i) Gönüllü gençlerin yaşlılara yönelik toplumsal temelli bakım hizmetlerindeki öncelik alanlarını değerlendirmeleri
- (ii) Gönüllü gençlerin yaşlılara yönelik destek hizmetlerindeki öncelik alanlarını değerlendirmeleri
- (iii) Cinsiyete göre gönüllü gençlerin yaşlılara yönelik toplumsal temelli bakım hizmetlerindeki öncelik alanlarını değerlendirmeleri
- (iv) Cinsiyete göre gönüllü gençlerin yaşlılara yönelik destek hizmetlerindeki öncelik alanlarını değerlendirmeleri olmak üzere dört alt başlık halinde açıklanmıştır.

3.2.1. Gönüllü gençlerin yaşlılara yönelik toplumsal temelli bakım hizmetlerindeki öncelik alanlarını değerlendirmeleri

Yaşlıların ihtiyaç duydukları toplumsal temelli bakım hizmetlerine ilişkin öncelik alanları gençlerin gözünden değerlendirilmiştir. Buna göre gençler toplumsal temelli bakım hizmetleri kapsamında yalnız yaşayan yaşlıların ziyaretçi sayısını artırmak için hem insansal hem de materyal kaynakları desteklemeyi ($\bar{X}$ =2.45, %67.3), bakım hizmeti vermek üzere finansal destek paketi oluşturmayı ($\bar{X}$ =2.41, %65.5), yalnız yaşayan yaşlı bireyleri kapsayan hizmetler için sağlanabilecek gönüllü desteğinin artırılmasını sağlamayı ($\bar{X}$ =2.40, %64.6) en öncelikli konular olarak sıralamaktadırlar.

Ayrıca gençlerin yaşlılar için yemek pişirme, temizlik gibi işbirliğine dayalı ev yönetimi hizmetlerinin sağlanması ($\bar{X}=2.35$, %61.1), yalnız yaşayan yaşlı bireylerin “sosyal yardım”a dayalı bakım hizmetlerine ulaşılması ($\bar{X}=2.33$, %61.9), gönüllülük esasına dayanan toplumsal temelli bakım hizmeti ağı oluşturulması ($\bar{X}=2.31$, %59.3), bakım hizmetinin sürdürülmesine yardımcı olmak için gönüllü havuzunun oluşturulması ($\bar{X}=2.27$, %54.0), bakım hemşiresi gerektirmeyen basit sağlık hizmetlerinin sağlanması ($\bar{X}=2.24$, %54.9) gibi toplumsal temelli bakım hizmetlerini de öncelikli olarak değerlendirdikleri belirlenmiştir.

Yaşlılara yönelik bakım hizmetlerinin işler-

liğinin tek elden yürütülmesinin sağlanması ($\bar{X}=2.15$, %30.1) ile gece oturma hizmetinin sağlanması ($\bar{X}=2.17$, %22.1) gençler tarafından en az öncelikli bulunan toplumsal temelli bakım hizmetleridir (Tablo 1).

3.2.2. Gönüllü gençlerin yaşlılara yönelik destek hizmetlerindeki öncelik alanlarını değerlendirmeleri

Gençler, yaşlıların korku ve yalnızlık gibi sorunlarına yönelik duygusal destek sağlama ($\bar{X}=2.48$, %72.6), yatağa yatma, evin etrafını dolaşma gibi hareketliliği sağlama ($\bar{X}=2.44$, %65.5), ağrı ve hastalık sürecine ilişkin semptom kontrolü takibi ve deste-

Tablo 1. Gönüllü gençlerin toplumsal temelli bakım hizmetlerine ilişkin öncelik alanlarını değerlendirmeleri ve t testi sonuçları

TTBHDÖ (N=113)	Cinsiyet Kadın:76 Erkek:37	Öncelikli		Kararsızım		Önceliksiz		T	Ortalama
		Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%		
1. Gece oturma hizmetinin sağlanması	Kız	27	35.5	28	36.8	21	27.6	1.790	2.08
	Erkek	17	45.9	16	43.2	4	10.8		2.35
	Toplam	44	38.9	44	38.9	25	22.1		2.17
2. Yemek pişirme, temizlik gibi işbirliğine dayalı ev yönetimi hizmetlerinin sağlanması	Kız	40	52.6	9	11.8	27	35.5	3.366**	2.73
	Erkek	29	78.4	6	16.2	2	5.4		2.35
	Toplam	69	61.1	15	13.3	29	25.7		2.17
3. Bakım hemşiresini gerektirmeyen basit sağlık hizmetlerinin sağlanması	Kız	41	53.9	7	9.3	28	36.8	1.152	2.38
	Erkek	21	56.8	9	24.3	7	18.9		2.24
	Toplam	62	54.9	16	14.2	35	31.0		2.07
4. Bakım hizmetlerinin işlerliğinin tek elden yürütülmesinin sağlanması	Kız	30	39.5	21	27.6	25	32.9	1.512	2.32
	Erkek	21	56.8	7	18.9	9	24.3		2.15
	Toplam	51	45.1	28	24.9	34	30.1		2.11
5. Bakım hizmetinin sürdürülmesine yardımcı olmak için gönüllü havuzunun oluşturulması	Kız	38	50.0	8	10.5	30	39.5	2.911**	2.59
	Erkek	23	62.2	13	35.1	1	2.7		2.27
	Toplam	61	54.0	21	18.6	31	27.4		2.21
6. Bakım hizmeti vermek üzere finansal destek paketi oluşturma	Kız	42	55.3	8	10.5	26	34.2	3.660***	2.81
	Erkek	32	86.5	3	8.1	2	5.4		2.41
	Toplam	74	65.5	11	9.7	28	24.8		2.18
7. Gönüllülük esasına dayanan toplumsal temelli bakım hizmeti ağı oluşturma	Kız	40	52.6	10	13.2	26	34.2	2.192*	2.57
	Erkek	27	73.0	4	10.8	6	16.2		2.31
	Toplam	67	59.3	14	12.4	32	28.3		2.16
8. Yalnız yaşayan yaşlı bireylerin “sosyal yardım”a dayalı bakım hizmetlerine ulaşmalarının sağlanması	Kız	42	55.3	4	5.3	30	39.5	2.965**	2.68
	Erkek	28	75.7	6	16.2	3	8.1		2.33
	Toplam	70	61.9	10	8.8	33	29.2		2.30
9. Yalnız yaşayan yaşlıların ziyaretçi sayısını artırmak için hem insansal hem de materyal kaynakları destekleme	Kız	47	61.8	5	6.6	24	31.6	2.796**	2.76
	Erkek	29	78.4	7	18.9	1	2.7		2.45
	Toplam	76	67.3	12	10.6	25	22.1		2.32
10. Yalnız yaşayan yaşlı bireyleri kapsayan hizmetler için sağlanabilecek gönüllü desteğin artırılmasını sağlama	Kız	47	61.8	6	7.9	23	30.3	1.466	2.57
	Erkek	26	70.3	6	16.2	5	13.5		2.40
	Toplam	73	64.6	12	10.6	28	24.8		2.08

Toplumsal Temelli Bakım Hizmetlerini Değerlendirme Ölçeği /TTBHDÖ, *p<.05, **p<.01, ***p<.001

ği sağlama ($\bar{X}=2.41$, %64.6), reçete okuma, düzenli ilaç alma gibi tıbbi bakımı destekleme (2.41, %65.6), sosyal aktiviteleri sürdürmeye yardım etme (2.41, %61.9) ve yıkanma, giyinme, beslenme gibi günlük temel yaşam aktivitelerini destekleme (2.40, %64.6) gibi konuların evde yalnız yaşayan yaşlılar için öncelikli olarak karşılanması gereken destek hizmetleri olduğunu düşünmektedirler. Arkadaşlarla iletişim kurmada sosyal destek sağlama (2.36, %61.9) ve doktora ya da alışverişe gitmek için ulaşımı düzenleme (2.33, %61.1) gibi konular da yaşlılar için öncelikli olarak sağlanması gereken destek hizmetleri olarak sıralanmıştır. Yaşlılar için temizlik, bahçe işleri gibi ev yönetimini destekleme (2.22, %51.3) ile borçların ve faturaların ödenmesi gibi desteklere

ulaşabilmede yardım sağlama gibi destek hizmetleri gençler tarafından en az öncelikli olarak değerlendirilmiştir (Tablo 2).

3.2.3. Cinsiyete göre gönüllü gençlerin yaşlılara yönelik toplumsal temelli bakım hizmetlerindeki öncelik alanlarını değerlendirmeleri

Araştırma bulgularının bu bölümünde kızların ve erkeklerin yaşlılara yönelik toplumsal temelli bakım hizmetlerine ilişkin değerlendirmeleri öncelik alanlarına göre ayrı ayrı sıralanmıştır. Kızlar yaşlılara yönelik toplumsal temelli bakım hizmetleri açısından öncelikli buldukları konuları sırasıyla şu şekilde değerlendirmişlerdir. Buna göre kızlar yalnız yaşayan yaşlı bireyleri kapsayan hizmetler için

Tablo 2. Gönüllü gençlerin destek hizmetlerine ilişkin öncelik alanlarını değerlendirmeleri ve t testi sonuçları

DHDÖ (N=113)									
1- Ağrı ve hastalık sürecine ilişkin semptom kontrolü, takibi ve desteği sağlama	Kadın	42	55.3	8	10.5	26	34.2	3.710***	2.21
	Erkek	31	83.8	5	13.5	1	2.7		2.81
	Toplam	73	64.6	13	11.5	27	23.9		2.41
2- Yıkanma, giyinme, beslenme gibi günlük temel yaşam aktivitelerini destekleme	Kadın	43	56.6	6	7.9	27	35.5	3.481**	2.21
	Erkek	30	81.1	6	16.2	1	2.7		2.78
	Toplam	73	64.6	12	10.6	28	24.8		2.40
3- Yatağa yatma, evin etrafında dolaşma gibi hareketliliği sağlama	Kadın	46	60.6	8	10.5	22	28.9	2.394*	2.32
	Erkek	28	75.7	7	18.9	2	5.4		2.70
	Toplam	74	65.5	15	13.3	24	21.2		2.44
4- Temizlik, bahçe işleri gibi ev yönetimini destekleme	Kadın	38	50.0	13	17.1	25	32.9	.874	2.17
	Erkek	20	54.1	9	24.3	8	21.6		2.32
	Toplam	58	51.3	22	19.5	33	29.2		2.22
5- Reçete okuma, düzenli ilaç alma gibi tıbbi bakımı destekleme	Kadın	45	59.2	5	6.6	26	34.2	2.901**	2.25
	Erkek	28	75.7	8	21.6	1	2.7		2.73
	Toplam	73	64.6	13	11.5	27	23.9		2.41
6- Doktora ya da alışverişe gitmek için ulaşımı düzenleme	Kadın	41	53.9	6	7.9	29	38.2	3.001**	2.16
	Erkek	28	75.7	6	16.2	3	8.1		2.68
	Toplam	69	61.1	12	10.6	32	28.3		2.33
7- Sosyal aktiviteleri sürdürmeye yardım etme	Kadın	42	55.3	13	17.1	21	27.6	2.486*	2.28
	Erkek	28	75.7	6	16.2	3	8.1		2.68
	Toplam	70	61.9	19	16.8	24	21.2		2.41
8- Arkadaşlarla iletişim kurmada sosyal destek sağlama	Kadın	39	51.3	12	15.8	25	32.9	3.273**	2.18
	Erkek	31	83.8	2	5.4	4	10.8		2.73
	Toplam	70	61.9	14	12.4	29	25.7		2.36
9- Borçların ve faturaların ödenmesi gibi desteklere ulaşabilmede yardımcı sağlama	Kadın	35	46.1	9	11.8	32	42.1	3.029**	2.04
	Erkek	25	67.6	8	21.6	4	10.8		2.57
	Toplam	60	53.1	17	15.0	36	31.9		2.21
10- Korku ve yalnızlık gibi sorunlara yönelik duygusal destek sağlama	Kadın	48	63.2	2	2.6	26	34.2	3.470**	2.29
	Erkek	34	91.9	1	2.7	2	5.4		2.86
	Toplam	82	72.6	3	2.7	28	24.8		2.48

Destek Hizmetlerini Değerlendirme Ölçeği / DHDÖ, *p<.05, **p<.01, ***p<.001

sağlanabilecek gönüllü desteğinin artırılması ($\bar{X}$ = 2.32), yalnız yaşayan yaşlıların ziyaretçi sayısını artırmak için hem insansal hem de materyal kaynakların desteklenmesi ($\bar{X}$ = 2.30) gibi konuları öncelikli bulmaktadırlar (Şekil 1). Ayrıca yaşlılar için bakım hizmeti vermek üzere finansal destek paketi oluşturma ($\bar{X}$ = 2.21), gönüllülük esasına dayanan toplumsal temelli bakım hizmeti ağı oluşturma ($\bar{X}$ = 2.18), yemek pişirme, temizlik gibi işbirliğine dayalı ev yönetimi hizmetlerini sağlama ($\bar{X}$ = 2.17), bakım hemşiresi gerektirmeyen basit sağlık hizmetlerini sağlama ($\bar{X}$ = 2.17), yalnız yaşayan yaşlı bireylerin “sosyal yardım”a dayalı bakım hizmetlerine ulaşmalarını sağlama ($\bar{X}$ = 2.16), bakım hizmetinin sürdürülmesine yardımcı olmak için gönüllü havuzu oluşturma ($\bar{X}$ = 2.11) toplumsal temelli bakım hizmetleri açısından kızların öncelikli buldukları konular arasındadır. Kızlar yaşlılar için gece oturma hizmetinin sağlanması ($\bar{X}$ = 2.08) ve bakım hizmetlerinin işlerliğinin tek elden yürütülmesi ($\bar{X}$ = 2.07)

Şekil 1. Kızların yaşlılara yönelik toplumsal temelli bakım hizmetlerini değerlendirmelerine göre öncelik sıralaması

Öncelik Sırası	TTBHDÖ (N=113)	$\bar{X}_{Kız}$
1.	Yalnız yaşayan yaşlı bireyleri kapsayan hizmetler için sağlanabilecek gönüllü desteğin artırılmasını sağlama	2.32
2.	Yalnız yaşayan yaşlıların ziyaretçi sayısını artırmak için hem insansal hem de materyal kaynakları destekleme	2.30
3.	Bakım hizmeti vermek üzere finansal destek paketi oluşturma	2.21
4.	Gönüllülük esasına dayanan toplumsal temelli bakım hizmeti ağı oluşturma	2.18
5.	Yemek pişirme, temizlik gibi işbirliğine dayalı ev yönetimi hizmetlerinin sağlanması	2.17
6.	Bakım hemşiresini gerektirmeyen basit sağlık hizmetlerinin sağlanması	2.17
7.	Yalnız yaşayan yaşlı bireylerin “sosyal yardım”a dayalı bakım hizmetlerine ulaşmalarının sağlanması	2.16
8.	Bakım hizmetinin sürdürülmesine yardımcı olmak için gönüllü havuzunun oluşturulması	2.11
9.	Gece oturma hizmetinin sağlanması	2.08
10.	Bakım hizmetlerinin işlerliğinin tek elden yürütülmesinin sağlanması	2.07

Toplumsal Temelli Bakım Hizmetlerini Değerlendirme Ölçeği / TTBHDÖ

gibi toplumsal temelli bakım hizmetlerini diğerleri kadar öncelikli bulmamaktadırlar (Şekil 1).

Erkekler, yaşlılar için toplumsal temelli bakım hizmetlerinin öncelik alanları açısından kızlara göre daha farklı bir sıralama ortaya koymaktadırlar (Şekil 2). Buna göre erkekler yaşlılara bakım hizmeti vermek üzere finansal destek paketi oluşturma hizmetini ($\bar{X}$ = 2.81) en öncelikli olarak değerlendirmektedirler. Aynı zamanda yalnız yaşayan yaşlıların ziyaretçi sayısını artırmak için hem insansal hem de materyal kaynakları destekleme ($\bar{X}$ = 2.76), yemek pişirme, temizlik gibi işbirliğine dayalı ev yönetimi hizmetlerini sağlama ($\bar{X}$ = 2.73) yaşlılar için sosyal yardıma dayalı bakım hizmetlerine ulaşma ($\bar{X}$ = 2.68), bakım hizmetlerinin sürdürülmesine yardımcı olmak için gönüllü havuzu oluşturma ($\bar{X}$ = 2.59) ve buna bağlı olarak toplumsal temelli bakım hizmeti ağı oluşturma ($\bar{X}$ = 2.57), gönüllü desteğini artırma ($\bar{X}$ = 2.57) gibi toplumsal temelli bakım hizmetlerini de öncelikli bulmaktadırlar. Ancak erkekler yaşlılar için bakım hemşiresi gerektirmeyen basit sağlık hizmetleri ($\bar{X}$ = 2.38), gece oturma hizmeti ($\bar{X}$

Şekil 2. Erkeklerin yaşlılara yönelik toplumsal temelli bakım hizmetlerini değerlendirmelerine göre öncelik sıralaması

Öncelik Sırası	TTBHDÖ (N=113)	$\bar{X}_{Erkek}$
1.	Bakım hizmeti vermek üzere finansal destek paketi oluşturma	2.81
2.	Yalnız yaşayan yaşlıların ziyaretçi sayısını artırmak için hem insansal hem de materyal kaynakları destekleme	2.76
3.	Yemek pişirme, temizlik gibi işbirliğine dayalı ev yönetimi hizmetlerinin sağlanması	2.73
4.	Yalnız yaşayan yaşlı bireylerin “sosyal yardım”a dayalı bakım hizmetlerine ulaşmalarının sağlanması	2.68
5.	Bakım hizmetinin sürdürülmesine yardımcı olmak için gönüllü havuzunun oluşturulması	2.59
6.	Gönüllülük esasına dayanan toplumsal temelli bakım hizmeti ağı oluşturma	2.57
7.	Yalnız yaşayan yaşlı bireyleri kapsayan hizmetler için sağlanabilecek gönüllü desteğin artırılmasını sağlama	2.57
8.	Bakım hemşiresini gerektirmeyen basit sağlık hizmetlerinin sağlanması	2.38
9.	Gece oturma hizmetinin sağlanması	2.35
10.	Bakım hizmetlerinin işlerliğinin tek elden yürütülmesinin sağlanması	2.32

Toplumsal Temelli Bakım Hizmetlerini Değerlendirme Ölçeği / TTBHDÖ

= 2.35) ve bakım hizmetlerinin işlerliğini sağlama ($\bar{X}$ = 2.32) gibi toplumsal temelli bakım hizmetlerinin diğer konular kadar öncelikli olmadığını düşünmektedirler (Şekil 2).

Kızlar ve erkeklerin evde yalnız yaşayan yaşlılara yönelik toplumsal temelli bakım hizmetlerine ilişkin öncelik alanlarını değerlendirmeleri sonucu ortaya çıkan ortalama puanlar arasındaki farklılığın istatistiksel olarak anlamı t testi ile araştırılmıştır. Buna göre erkeklerin yaşlılar için yemek pişirme, temizlik gibi işbirliğine dayalı ev yönetimi hizmetlerini sağlama ($p < 0.01$), bakım hizmetinin sürdürülmesine yardımcı olmak için gönüllü havuzu oluşturma ($p < 0.01$), bakım hizmeti vermek üzere finansal destek paketi oluşturma ($p < 0.001$), gönüllülük esasına dayanan toplumsal temelli bakım hizmeti ağı oluşturma ($p < 0.05$), yalnız yaşayan yaşlı bireylerin sosyal yardıma dayalı bakım hizmetlerine ulaşmalarını sağlama ($p < 0.01$) ve bu bireylerin ziyaretçi sayısını artırmak için hem insansal hem de materyal kaynakları destekleme ($p < 0.01$) gibi toplumsal temelli bakım hizmetlerini kızlara kıyasla daha öncelikli olarak değerlendirdikleri saptanmıştır. Bu sonuçlar istatistiksel olarak da anlamlıdır (Tablo 1).

3.2.4. Cinsiyete göre gönüllü gençlerin yaşlılara yönelik destek hizmetlerindeki öncelik alanlarını değerlendirmeleri

Bu bölümde kızlara ve erkeklere göre yaşlılara yönelik destek hizmetlerine ilişkin öncelik sıralamaları belirlenmiştir. Kızların sırasıyla yaşlılar için yatağa yatma, evin etrafında dolaşma gibi hareketliliği sağlama ($\bar{X}$ = 2.32), korku ve yalnızlık gibi sorunlara yönelik duygusal destek sağlama ($\bar{X}$ = 2.29), sosyal aktiviteleri sürdürmeye yardım etme ($\bar{X}$ = 2.28), reçete okuma, düzenli ilaç alma gibi tıbbi bakımı destekleme ($\bar{X}$ = 2.25), ağrı ve hastalık sürecine ilişkin semptom kontrolü, takibi ve desteği sağlama ($\bar{X}$ = 2.21), yıkanma, giyinme, beslenme gibi günlük temel yaşam aktivitelerini destekleme ($\bar{X}$ = 2.21), arkadaşlarla iletişim kurmada sosyal destek sağlama ($\bar{X}$ = 2.18), temizlik, bahçe işleri gibi ev yönetimini

destekleme ($\bar{X}$ = 2.17), doktora ya da alışverişe gitmek için ulaşımı düzenleme ($\bar{X}$ = 2.16) gibi destek hizmetlerini öncelikli buldukları saptanmıştır. Borçların ve faturaların ödenmesi gibi desteklere ulaşabilmede yardımı sağlama hizmeti ($\bar{X}$ = 2.04) ise kızlar tarafından öncelikli olarak değerlendirilmemiştir. Burada dikkati çeken bulgu kızların yaşla birlikte azalan fiziksel kapasiteye bağlı olarak yatağa yatma, evin etrafını dolaşma gibi hareketliliğin sağlanması gibi destek hizmetlerini en öncelikli alan olarak bulmalarındadır (Şekil 3).

Şekil 3. Kızların yaşlılara yönelik destek hizmetlerini değerlendirmelerine göre öncelik sıralaması

Öncelik sırası	DHDÖ (N=113)	$\bar{X}_{Kız}$
1.	Yatağa yatma, evin etrafında dolaşma gibi hareketliliği sağlama	2.32
2.	Korku ve yalnızlık gibi sorunlara yönelik duygusal destek sağlama	2.29
3.	Sosyal aktiviteleri sürdürmeye yardım etme	2.28
4.	Reçete okuma, düzenli ilaç alma gibi tıbbi bakımı destekleme	2.25
5.	Ağrı ve hastalık sürecine ilişkin semptom kontrolü, takibi ve desteği sağlama	2.21
6.	Yıkanma, giyinme, beslenme gibi günlük temel yaşam aktivitelerini destekleme	2.21
7.	Arkadaşlarla iletişim kurmada sosyal destek sağlama	2.18
8.	Temizlik, bahçe işleri gibi ev yönetimini destekleme	2.17
9.	Doktor ya da alışveriş yerine gitmek için ulaşımı düzenleme	2.16
10.	Borçların ve faturaların ödenmesi gibi desteklere ulaşabilmede yardımı sağlama	2.04

Destek Hizmetlerini Değerlendirme Ölçeği / DHDÖ

Ayrıca kızlar destek hizmetleri kapsamında yaşlıların sosyal yaşamını, tıbbi bakım ihtiyaçlarının sorumluluğunu paylaşmayı, evin fiziksel çevresini düzenlemeyi, ulaşım ve finansal desteğe ilişkin destek sağlamayı da önemli bulmaktadırlar (Şekil 3).

Erkeklerin yaşlılara yönelik destek hizmetlerini öncelik alanlarına göre değerlendirmelerinden almış oldukları ortalama puanlar incelendiğinde; yaşlılar için korku ve yalnızlık gibi sorunlara yönelik duygusal destek sağlama en öncelikli hizmet olarak

belirlenmiştir ($\bar{X}= 2.86$). Ağrı ve hastalık sürecine ilişkin semptom kontrolü, takibi ve desteği sağlama ($\bar{X}= 2.81$); yıkanma, giyinme, beslenme gibi günlük temel yaşam aktivitelerini destekleme ($\bar{X}= 2.78$); reçete okuma, düzenli ilaç alma gibi tıbbi bakımı destekleme ($\bar{X}= 2.73$) sırasıyla erkekler tarafından öncelikli bulunan destek hizmetleridir. Ayrıca erkekler, yaşlılar için arkadaşlarla iletişim kurmada sosyal destek sağlama ($\bar{X}= 2.73$); yatağa yatma, evin etrafında dolaşma gibi hareketliliği sağlama; doktor ya da alışverişe gitmek için ulaşımı düzenleme ($\bar{X}= 2.68$) ve sosyal aktiviteleri sürdürmeye yardım etme ($\bar{X}=2.68$) gibi destek hizmetlerini de öncelikli bulmaktadırlar. Bunun yanı sıra borçların ve faturaların ödenmesi gibi desteklere ulaşabilmede yardımcı sağlama ile temizlik, bahçe işleri gibi ev yönetimini destekleme öncelikli bulunan diğer destek hizmetleridir (Şekil 4).

Şekil 4. Erkeklerin yaşlılara yönelik destek hizmetlerini değerlendirmelerine göre öncelik sıralaması

Öncelik Sırası	DHDÖ (N=113)	$\bar{X}$ _{Erkek}
1.	Korku ve yalnızlık gibi sorunlara yönelik duygusal destek sağlama	2.86
2.	Ağrı ve hastalık sürecine ilişkin semptom kontrolü, takibi ve desteği sağlama	2.81
3.	Yıkanma, giyinme, beslenme gibi günlük temel yaşam aktivitelerini destekleme	2.78
4.	Reçete okuma, düzenli ilaç alma gibi tıbbi bakımı destekleme	2.73
5.	Arkadaşlarla iletişim kurmada sosyal destek sağlama	2.73
6.	Yatağa yatma, evin etrafında dolaşma gibi hareketliliği sağlama	2.70
7.	Doktor ya da alışveriş yerine gitmek için ulaşımı düzenleme	2.68
8.	Sosyal aktiviteleri sürdürmeye yardım etme	2.68
9.	Borçların ve faturaların ödenmesi gibi desteklere ulaşabilmede yardımcı sağlama	2.57
10	Temizlik, bahçe işleri gibi ev yönetimini destekleme	2.32

Destek Hizmetlerini Değerlendirme Ölçeği / DHDÖ

Kızlar ve erkeklerin evde yalnız yaşayan yaşlılara yönelik destek hizmetlerine ilişkin öncelik alanlarını değerlendirmeleri sonucu ortaya çıkan ortalama puanlar arasındaki fark t testi ile yorumlanmıştır. Yaşlılara yönelik destek hizmetleri açısından erkekler, ağrı ve hastalık sürecine ilişkin semptom

kontrolü, takibi ve desteği sağlama ($p< 0.001$); yıkanma, giyinme, beslenme gibi günlük temel yaşam aktivitelerini destekleme ($p<0.001$), yatağa yatma, evin etrafında dolaşma gibi hareketliliği sağlama ($p<0.05$); reçete okuma, düzenli ilaç alma gibi tıbbi bakımı destekleme ($p<0.01$); doktora ya da alışverişe gitmek için ulaşımı düzenleme ($p<.01$); sosyal aktiviteleri sürdürmeye yardım etme ($p<0.05$); arkadaşlarla iletişim kurmada sosyal destek sağlama ($p<0.01$); borçların ve faturaların ödenmesi gibi destekleme ulaşabilmede yardımcı sağlama ($p<0.01$) ile korku ve yalnızlık gibi sorunlara yönelik duygusal destek sağlama ($p<0.01$) gibi hizmetleri kızlara kıyasla daha öncelikli olarak değerlendirmektedirler (Tablo 2).

4. Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Gençlerin bakış açısı ile evde yalnız yaşayan yaşlılara yönelik toplumsal temelli bakım ve destek hizmetlerinin öncelik alanlarının değerlendirildiği bu araştırmada, gençler toplumsal temelli bakım hizmetleri kapsamında yalnız yaşayan yaşlıların ziyaretçi sayısını artırmak için hem insansal hem de materyal kaynakları destekleme ve bakım hizmeti vermek üzere finansal destek paketi oluşturma gibi konuları öncelikli olarak değerlendirmektedirler. Yaşlılara yönelik bakım hizmetlerinin işlerliğinin tek elden yürütülmesinin sağlanması ile gece oturma hizmetinin sağlanması gençlerin öncelikli olarak değerlendirmedeği toplumsal temelli bakım hizmetleridir.

Ayrıca yaşlılara korku ve yalnızlık gibi sorunlarına yönelik duygusal destek ile yatağa yatma, evin etrafını dolaşma gibi fonksiyonel destek sağlama gençler tarafından en öncelikli olarak değerlendirilen destek hizmetleridir. Yaşlılara borçların ve faturaların ödenmesi gibi desteklere ulaşabilmelerinde yardımcı sağlama gençler tarafından öncelikli olarak değerlendirilmeyen bir destek hizmetidir.

Erkekler yaşlılar için hem toplumsal temelli bakım hem de destek hizmetleri kapsamında yer alan birçok konuyu kızlara göre daha öncelikli olarak de-

ğerlendirmektedirler. Ayrıca kızlar ve erkeklerin bu hizmetleri farklı öncelik sırasında değerlendirdikleri anlaşılmaktadır. Burada dikkati çeken en önemli bulgu, kızların yaşlılar için toplumsal temelli bakım hizmetleri arasında gönüllü desteğini birinci sıraya koymalarıdır. Ayrıca yatağa yatma, evin etrafında dolaşma gibi hareketliliği sağlamaya ilişkin fonksiyonel sağlık statüsünün iyileştirilmesi en öncelikli olarak değerlendirilen destek hizmetleri arasında bulunmaktadır. Erkekler ise yaşlılar için toplumsal temelli bakım hizmetleri açısından finansal destek paketi oluşturmayı; destek hizmetleri açısından ise yaşlıların korku ve yalnızlık gibi sorunlarına yönelik duygusal destek sağlamayı daha öncelikli olarak değerlendirmektedirler.

Geleceğin yaşlı adaylarının gözünden yapılan bu çalışma sonuçları da göstermektedir ki, erkekler ya da kızlara göre toplumsal temelli bakım ve destek hizmetlerinin öncelik sırası değişse de bu hizmetlerin hepsi yaşlılar için öncelikli ve önemlidir. Bilindiği gibi, yaşlılıkta yaşla birlikte azalan pek çok yeti kaybı ile yaşlıların bakım ve desteğe olan ihtiyaçlarının çeşitlenmesi kaçınılmazdır. Bu nedenle yaşlılık döneminde Maslow (1968)'un hiyerarşik olarak belirlediği ihtiyaçların yeterince karşılanması yaşamdan duyulan tatmini de artırmaktadır. Bu hiyerarşide beş düzeyde belirtilen ihtiyaçlar; (i) **Temel ve yaşamsal ihtiyaçlar**-beslenme, barınma, su, oksijen; (ii) **Güvenlik ihtiyacı** – güvenli bir çevrede yaşama ihtiyacı; (iii) **Ait olma ve sevgi ihtiyacı**-bir gruba ait olma ve sevgi ihtiyacı; (iv) **Saygı görme, kabul edilme ihtiyacı**-gruplar ve toplumlar tarafından kabul görme ihtiyacı; (v) **Kendini gerçekleştirme ihtiyacı** olarak sıralanmaktadır.

Yaşlılık döneminde özellikle üst düzeyde olan kendini gerçekleştirme ihtiyacının karşılanması, yaşlı bireyin kendisini diğerlerinden birisi kabul etmesine, etkili problem çözmeye, kendi kendini yönetmeye, yeni deneyimlere, değer vermeye, özdeşim kurmaya, başkaları için endişelenmeye, yaratıcılığı geliştirmeye, güçlü ve kişisel değerler belirlemeye dayanmaktadır. Bu nedenle yaşlılar için planlanan

cak toplumsal temelli bakım ve destek hizmetlerinin planlanmasında hiyerarşinin her düzeyindeki ihtiyaçların yeterince karşılanması çok önemlidir. Ayrıca yaşlılara yönelik toplumsal temelli bakım ve destek hizmetleri; yaşlı bireylerin fiziksel, sosyal, duygusal, ekonomik ve manevi ihtiyaçlarına odaklanmalı, bütünlükçü olmalıdır. Hem toplum tarafından kabul edilen, hem de bireyin özel yaşamına bağlı olarak kültüre, dine, mahremiyet ve onura duyarlı olmalı, yaşlı bireyi merkez almalıdır. Önleyici, sağlayıcı, tedavi edici, iyileştirici hizmetleri kapsamalıdır. Yaşlıların ve yaşlılara bakım verenlerin otonomi ve fonksiyonel bağımsızlığını iyileştirmek için kapasitenin geliştirilmesini ve güçlendirilmesini sağlamalıdır. Yaşam boyu sürdürülebilir olmalı, özellikle kaynakların etkili kullanımına ilişkin sorumlulukların belirlenmesini ve paylaşılmasını içermelidir. Ayrıca yaşlılar için eşit fırsatları, hakları, bağımsız bir yaşamı korumalı ve geliştirmelidir.

Kaynaklar

- Akdemir, Nuran (2003), *Evde Bakım*, II. Ulusal Geriatri Kongresi Kitabı, Türk Geriatri Vakfı Yayını, Antalya, s. 63-65.
- Aoun, Samar, Kristjanson, Linda, Currow, David, Skett C. Kim, Oldham, Lynn ve Yates, Patsy (2007), "Terminally-Ill People Living Alone without A Caregiver: An Australian National Scoping Study of Palliative Care Needs Australian National Scoping Study of Palliative Care Needs", *Palliative Medicine*, 21(1), 29-34.
- Bahar, Aynur ve Parlar, Serap (2007), "Yaşlılık ve Evde Bakım", *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 2(4), s.32-39.
- Bahar, Güven, Bahar, Aynur ve Savaş, Haluk, A., (2009) "Yaşlılık ve Yaşlılara Sunulan Sosyal Hizmetler", *Fırat Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 4(12), s.85-98.
- Büyüköztürk, Şener (2006), "Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı: İstatistik, Araştırma Deseni, SPSS Uygulamaları ve Yorum", Pegem A Yayıncılık Eğitim ve Danışmanlık Hizmetleri Tic. Ltd. Şti., Ankara.
- Clark, Philip, G. (2010), "Service-Learning Education in Community-Academic Partnerships: Implications for Interdisciplinary Geriatric Training in the Health Professions", *Educational Gerontology*, 25(7), pp.641-660.

Danış, Zafer (2005), "Toplumsal Temelli Bakım Anlayışı", *Öz-Veri Dergisi*, 2(1).

Gil Cleary,.E., Snyder, Mark., Ridge, Robert, D., Cope-land, John, Stukas, Arthur, A., Haugen, J., ve Miene, Peter (1998), "Understanding and Assessing the Motivations of Volunteers: A Functional Approach", *Journal of Personality and Social Psychology*, 74, pp.1516-1530.

Govekar, Paul, L. ve Govekar, Michele, A. (2002), "Using Economic Theory and Research to Better Understand Volunteer Behaviour", *Nonprofit Management and Leadership* 13(1), pp.33-47.

Kaseke, Edvin ve Dhemba, Jotham. (2006), *Five-Country Study on Service and Volunteering in Southern Africa: Zimbabwe Country Report*, Volunteer and Service Enquiry Southern Africa / VOSESA.

Omoto, Allen, M. (1998), "Responding to the HIV Epidemic: Current Research on Volunteerism and Its Implications", *Psychology and AIDS Exchange*, 25, pp. 3-11.

Republic of South Africa (2001), *National Guideline on Home-based care / Community-Based Care*, Internet Adresi: <http://www.doh.gov.za/docs/factsheets/guidelines/homecare/define.pdf>. Erişim Tarihi: 02.02.2010 .

Robinson, Ray (2002), "The Finance and Provision of Long Term Care for Elderly People in The UK: Recent Trends, Current Policy and Future Prospects", *Journal of Population and Social Security*, 1(2), pp.33-42.

Volsa (2004), *Building A Strong, Vibrant, and Dynamic Sustainable Volunteer Movement in Africa*, Johannesburg: VOLSA.

WHO, (2002), *Community Home-Based Care in Resource-Limited Settings: Framework for Action*, Geneva, Switzerland,

Kadın Yoksulluğu Üzerine Bir İnceleme

Dr. Reşat AÇIKGÖZ *

Özet

Yoksulluğun bir boyutu olan kadın yoksulluğu günümüzün en önemli sorunları arasında yer almaktadır. Kadın yoksulluğunda görülen artış ve yoksulluğun kadınla özdeşleşmeye başlaması, yoksulluğun kadınlaşmasını gündeme getirmiştir. Günümüzde kadın yoksulluğu kırsal yerlerde olduğu kadar, kentsel alanlarda da yoğun bir şekilde görülmektedir. Boşanma, aile parçalanmaları, erkek işsizliği, savaşlar ve iç çatışmalar gibi olgular, kadın yoksulluğunu tetikleyen unsurlardır. Özellikle, kentsel ortamlarda toplumsal yapıların ürettiği olumsuzlukları ve geçim sıkıntılarını en çok temel kabiliyetlerden mahrum olan kadınlar yaşamaktadırlar. Bu, hem hane içindeki ilişkilerde, hem toplumsal hayattaki ilişkilerde, hem de çalışma hayatı ve işgücüyle ilgili olan ilişkilerde gözlemlenmektedir. Yoksul kadınlar; hane içinde şiddete ve cinsiyet ayrımcılığına uğramakta, toplumsal alanlarda eğitimsizlik ve beceri yokluğu gibi sıkıntıları çekmekte, çalışma hayatında ise emek sömürüsü ve çeşitli olumsuzluklarla karşılaşmaktadırlar. Bu yazıda, genel olarak, mahrumiyetler ve dezavantajlı konum bağlamında kadın yoksulluğunun boyutları ve nedenleri ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kent yoksulluğu, kadın yoksulluğu, yoksulluğun kadınlaşması, ayrımcılık, mahrumiyet.

Abstract

Women's poverty, which is a dimension of poverty, is among the most important problems of today. The increase in women's poverty rate and women becoming involved with the onset of poverty has led to feminization of poverty. Today women's poverty is seen in the urban areas as much as in rural areas. Divorce, family fragmentation, male unemployment, wars and internal conflicts are among the elements that trigger women's poverty. Especially women who are deprived of basic capabilities experience the negativities and livelihood problems that are produced by the social structures in urban areas. This can be seen in relations within the household, in social life, in work life and with workforce. Poor women are treated with violence and gender discrimination within households, facing problems such as lack of education and skills in the social spaces, and come across with labor exploitation and various disadvantages in work life. In this paper, reasons of women's poverty within the contexts of deprivations and disadvantaged position will be discussed in general.

Key Words: Urban poverty, women's poverty, feminisation of poverty, discrimination, deprivation

---

* Mamuret'ül-Aziz Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı

Giriş

Yoksulluk, günümüzde en çok kadınları etkilemektedir.¹ Dünyanın neresinde bir yoksulluk manzarası görülse, içinde mutlaka bir kadın vardır. Günümüzde kadınlar dünyanın birçok yerinde toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin meydana getirdiği sıkıntılarla karşılaşmakta, yaşadıkları evlerde ve farklı toplumsal çevrelerde erkeklerden daha dezavantajlı bir konumda yer almaktadırlar. Erkekler nazaran kadınlar şiddete daha fazla maruz kalmakta, emek piyasasında daha az ücret almakta ve daha az kazanmakta, mülkiyet sahipliğinde daha geri bir konumda bulunmaktadır. Kadın yoksulluğunun olduğu her yerde çocuk yoksulluğu da görülmektedir. Kadınlar ve çocuklar, gittikçe derinleşen küresel yoksulluğun en önde gelen kurbanlarıdır.

Kadınların çeşitli fırsatlardan yararlanarak kentlerde çalışma hayatına katılmaları, toplumsal cinsi-

1 Kadınlarla çocukları arasında, özellikle çocukluk çağının ilk yıllarında, güçlü duygusal bağlar bulunmaktadır. Bu güçlü duygusal bağlar, çocuğun muhtaçlığından ziyade, kadının annelik statüsünden kaynaklanmaktadır. Ne var ki, günümüzde yoksulluğun geldiği boyutlar, hem kadınların annelik statüsünü hem de kadınlarla çocukları arasındaki bağları zayıflatmıştır. Kadınlar, bir taraftan yoksulluktan kurtulmak için çalışmak zorunda kalırlarken, diğer taraftan da çocuklarını yoksulluk bataklığına düşürmemek için büyük bir mücadele vermektedirler. Kimi zaman da bunun tam tersi biçimde yoksulluktan çıkmak için ya çocuklarını çalıştırmak zorunda kalmakta ya da onları yoksulluk bataklığı içinde bırakmak zorunda kalmaktadırlar. Tayland'daki ailelerin kendi kız çocuklarını fuhuş bataklığına terk etmeleri gibi. Erkeğin bazen yaptığı umursamaz tavırları kadınlar/anneler yapamadıkları için kendi ve çocuklarının yaşam mücadelelerinde yalnız başlarına kalmakta ve ister istemez yoksulluk içine girmekte veya var olan yoksulluk içinde kalmaya devam etmektedirler. Bu da yoksul ailelerdeki çocukları düşük ücretlerle vasıfsız ve ağır işlerde çalışmaya zorlamaktadır. Örneğin, İnsan Hakları Örgütü (1996) verilerine göre sadece "Hindistan'da yaşları 14 ve altında olan ve günde sekiz saatten daha fazla çalışan 65 milyon 100 milyon arasında çocuk yaşıyor" (Bales, 2002: 261).

yet eşitsizliği ve ayrımcılık bağlamında çeşitli kazanımlar elde etmeleri, onları daha fazla özgürleştirmemiş ve erkeklerle eşit bir konuma getirmemiştir. Geçmişle kıyaslandığında, kadınlara yönelik geleneksel bakış açısının pek fazla değişmediği görülmektedir. Günümüzde kadınlar, küresel kapitalist sermayenin yoğun bir şekilde işlediği modern kentlerde ayrımcılığın ve fırsat eşitsizliklerinin modern versiyonlarıyla yüzleşmektedirler. Yoksulluk içinde yaşayan kadınların karşılaştıkları olumsuz durumlar, diğer kadınlara göre daha yüksek boyutlardadır. Kentlerin erkek egemen görüntüsünün kaybolmasına ve kadınların toplumsal alanlarda giderek daha fazla görünmelerine rağmen, başta çalışma alanları olmak üzere, kadınlara yönelik yeni sorunlar ortaya çıkmıştır. Her şeyden önce küresel sermayenin ucuz işgücüne olan ihtiyacı, en evvel sömürülmeye daha müsait olan kadın emeği tarafından giderilmeye çalışılmaktadır. Bu, görünürde kadın istihdamının çokluğunu göstermekle beraber, gerçekte ise kadınların yoksulluğa daha fazla maruz kaldığını ve sayısal anlamda kadın yoksulluğunun giderek artmakta olduğunu göstermektedir. Bundan dolayıdır ki, *yoksulluğun kadınlaması* kavramı kullanılmaya başlanmıştır.

Günümüz kentlerinde, özellikle yoksulluğun yoğun bir şekilde yaşandığı gecekondu ve çöküntü alanlarında, daha fazla görülen kadın yoksulluğu, çeşitli mahrumiyetler bağlamında ortaya çıkmakta ve büyük ölçüde kadınların sosyal ve ekonomik açılardan dezavantajlı bir konumda bulunmalarıyla ilgilidir. Mahrumiyet, insanda potansiyel halde bulunan kabiliyetleri meydana getiren imkânlardan ve eşit fırsatlardan yoksunluğu ifade etmek için kullanılmaktadır. Mahrumiyetlere bağlı olarak ortaya çıkan dezavantajlı konum ise, büyük ölçüde toplumsal cinsiyet ayrımcılığıyla (kadın-erkek eşitsizliğiyle) ilgilidir. Dolayısıyla, mahrumiyetlerle toplumsal cinsiyet eşitsizliği arasında yakın bir ilişkinin olduğunu söylemek mümkündür. Kırsal bölgelerdeki kadın yoksulluğuyla ilgili çalışmalar yapan Yunus (2003; 2007) ile yoksulluk literatürüne yeni bir yaklaşım

kazandıran Sen de (2004), kadın yoksulluğunu çeşitli mahrumiyetleri içeren “kapasite yoksunluğu” bağlamında ele almaktadırlar.

Günümüzde kadın yoksulluğu, kırsal kesimlerden ziyade kentlerde daha şiddetli bir şekilde yaşanmaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin yoğun bir şekilde görüldüğü kentlerde, yoksulluğun psiko-sosyal açıdan kadınlar üzerindeki etkisi gerçekten çok büyüktür. Bu yüzden, kent yoksulluğunun üzerinde biraz durmak gerekmektedir.

Kent Yoksulluğu

Tarihsel bir olgu olan yoksulluk², tarih boyunca farklı toplumlarda farklı şekillerde görülmüştür. Ancak, yoksulluğun önemli bir toplumsal sorun olarak görülmeye başlanması, sanayileşmenin ilk yıllarına denk gelmiştir. Yoksulluk, 18. yüzyılın ortalarında başlayan sanayileşme hareketlerine bağlı olarak 18. yüzyılın sonlarında ve 19. yüzyılın başlarında kentlerdeki işçi sınıfının yoksullaşmasıyla ilk kez kitlesel bir boyut kazanmıştır. Günümüze benzer şekilde, 19. yüzyılda da kırsal kesimlerden gelen göçlerle nüfusları artan ve fiziksel yapıları bozulan kentler, büyük işçi kitlelerinin yoksulluğu, ağır ve sağlıksız çalışma koşulları, ucuz emek gücü, çocuk işçiliği ve uzun çalışma saatleriyle gündeme gelmişlerdi. Döneme tanıklık eden Owen (1995) ve Engels (1997), buhar makineleriyle çalışan fabrikaların bacalarından çıkan dumanın, kentlerin havasını bile kirlettiğini, kâr ve para hırsıyla hareket eden burjuva sınıfının ise kentlerin alt yapısı ve çalışan sınıfların yaşam koşullarıyla pek fazla ilgilenmediğini çok çarpıcı bir şekilde dile getirmektedirler.

Sanayileşmeyle birlikte yoksulluk kentlere taşınmıştır ya da kentlerdeki toplumsal koşullar ve işgücü piyasası kırsal kesimlerden gelenlerin yok-

sullaşmasına neden olmuştur denilebilir. Marx ve Engels'e göre proleterya devrimi için uygun koşulları bünyesinde barındıran Avrupa'nın 19. yüzyıl kentleri, büyük çalkantılara, alt üst olmuş hayatlara, eski yaşamla bağları kopmuş insan kitlelerine tanıklık etmişlerdi. Kuşkusuz, bu kitlelerin başında emek gücüyle çalışan ama çalışması geçimine yetmeyen işçi sınıfı gelmekteydi. Bu sınıfın içinde ise tek odalı evlerde sıçan ve farelerle birlikte yaşamaya alışan ve ağır yaşam koşullarına çocuklarıyla birlikte direnmeye çalışan kadınlar önemli bir yer teşkil etmekteydi. Günümüzde yoksulluktan dolayı çocuklarının küçük yaşta ve uzun saatler boyunca çalışmalarına rıza gösteren kadınlar, o yıllarda da küçük yaşta çocuklarının günde 14 saat boyunca ağır işlerin görüldüğü fabrikalarda çalışmalarına katlanmışlardı. Hatta, Fuchs'ın (2005) belirttiğine göre, Paris gibi büyük kentlerde her gün en az bir annenin, çocuklarına bakmadığı için bir çocuğunu bir dinî veya hayır kurumunun kapısına (onlar tarafından daha iyi bakılır ümidiyle) bırakması sıradan olaylar haline gelmişti.

Yoksulluğun getirmiş olduğu acıları derinden yaşayan kadınlar, çocuklarından bile vazgeçecek bir duruma gelerek kent yoksulluğunu simgeleyen kurbanlar haline gelmişlerdi. Kentlerdeki yoksulluk, büyük ölçüde kırsal kökenli olmakla birlikte, boyutları ve yoksullar üzerindeki etkileriyle kırsal yoksulluktan farklı bir görünüm sergilemektedir. Kent yoksulluğu, günümüzde tanımlanan biçimiyle, kentsel mekânlardaki yoksulluğun belirli bölgelerde yoğunlaşmasını ifade etmek için kullanılmaktadır (Yolcuoğlu, 2010). Kent yoksulluğunun meydana gelmesinde kırsal kesimlerden gelen göçlerin oldukça etkili olduğu bilinmektedir. Göçlerde ise kırsalın 'itici' ile kentin 'çekici' etkenlerinin birlikte rol oynadığı genel kabul görmektedir (Karpaz, 2003: 45). Bununla birlikte, kentlerin kendilerine ait özellikleri ve farklı toplumsal ilişkileri de kent yoksulluğu üzerinde etkili olmaktadır. Özellikle, birer sanayi, ticaret ve turizm merkezleri olan kentlerde, ekonomik ilişkilerde ve işgücü piyasasında yaşanan

2 Yoksulluk günümüzde sadece temel ihtiyaçları karşılayamama durumu olarak değil, yetenek ve becerileri ifade eden yapabilirlikten yoksulluk olarak da tarif edilmektedir. Mutlak ve görelî yoksulluk tanımlarındaki eksiklik, yoksulluğu kapasite yoksunluğuna ve İnsanı Gelişme Endeksi göstergelerine göre tanımlayan insanî yoksulluk kavramının ortaya çıkmasına neden olmuştur.

gelişmeler, istihdam olanaklarının azalması, kentsel mekânlardaki dönüşümler, yapısal bir sorun haline gelen işsizlik ve dönemsel olarak görülen ekonomik krizler, kent yoksulluğunun artmasında ve bazı toplumsal kesimler (kadınlar ve çocuklar gibi) üzerinde yoğunlaşmasına neden olmaktadır.

Sanayileşmenin ilk yıllarında yaşanan kent yoksulluğuyla günümüzde küresel ölçekte görülen kent yoksulluğu arasında biçimsel olarak benzerlikler bulunsa da, mahiyetçe ve boyutça önemli farklılıklar gözlenmektedir. Bundan dolayı, günümüz yoksulluğunun eskisinden farklı olduğunu belirtmek için “yeni yoksulluk” olgusundan söz edilmeye başlanmıştır (Buğra&Keyder, 2003: 21). Sanayi Devrimi’nden sonra kitlesel boyutta görülen işçi sınıfının yoksulluğu uzun yıllar devam eden bir olgu olmamıştır. Zamanla işçi sınıfının yaşamında önemli oranda iyileşmeler meydana gelmiştir. Emek sömürsü devam etmekle birlikte, sistemden önemli kazanımlar elde eden işçi sınıfı, kapitalizmle uyumlu bir şekilde yaşamaya devam etmektedir. Günümüzde ise kent yoksulluğu, hem küresel bir boyut kazanmış hem de kronik bir hastalık halini almıştır. Kent yoksulluğu, özellikle, çoğu ülkede toplumsal cinsiyet ayrımcılığına uğrayan ve toplumda dezavantajlı bir konumda bulunan kadınlar için, içinden çıkılmaz bir hal almıştır. Kentsel ortamlarda maddi yokluk ve kapasite yoksunluğu nedeniyle toplumsal dışlanma riskiyle karşı karşıya kalan kadınlar, toplumsal yaşam alanlarından geri çekilmeye zorlanmaktadır. Kadın yoksulluğunda gözlenen ortak nokta ise, kadınların dezavantajlı konumlarının hemen hemen bütün ülkelerde gelenekler, sosyal ve kültürel normlar tarafından kabul görmüş olmasıdır. Bu durum, sadece az gelişmiş ülkeler için değil, gelişmiş ülkeler için de geçerlidir.

Kentsel yoksulluğun getirmiş olduğu zorluklar, hane reisi kadın olan hanelerde daha fazla hissedilmektedir. Örneğin, yoksulluğu ekonomik alanın ötesine geçen ve insanın toplumsal ve siyasal hayata katılımını sınırlayan faktörleri de kapsayan çok yönlü bir olgu olarak ele alan Birleşmiş Milletler

Ekonomik ve Sosyal İlişkiler Birimi (ESA), çocuklardaki- özellikle kız çocuklarındaki- yetersiz beslenmeden dolayı görülen hastalıkları, okur-yazarlık oranının düşüklüğünü ve eğitimsiz kalışı yoksulluğa bağlamaktadır (ESA, 2009: 1-8). Kent içi yoksulları tanımına uyan ve çoğu “dönüştürme kapasitesinden” yoksun olan (Işık&Pınarcıoğlu, 2005: 39) yoksul kadınlar, acımasız kent koşullarında dikkate değer bir hayat mücadelesi vermektedirler. Çeşitli yoksunlukları bulunmasına ve toplumsal cinsiyet eşitsizliklerine uğramalarına rağmen, yoksul kadınlar bütünüyle hayata küsmemekte, enformel sektörün değişik iş sahalarında çalışarak, evde parça başı işler yaparak ve çeşitli yardım kuruluşlarında haklarını talep ederek yaşamlarını sürdürmeye çalışmaktadırlar. Ancak, onurlu ve vakarlı bir yaşamdan yoksun olan bu kadınlar, tüm geçinme stratejilerine rağmen, sağlıksız ev koşullarında kronik yoksulluğu yaşamaya devam etmektedirler. Çok azı yaşam koşullarını değiştirecek ve dolayısıyla yoksulluktan kurtulacak imkâna sahiptir.

Yoksulluğun Kadınlaşması

Yoksulluğun kadınlaşması, 1960’larda oldukça zengin olan Amerika’da “öteki Amerika”yla birlikte gündeme gelmiştir. Mesele, 1970’lerden itibaren literatürde yer almaya başlamıştır. O zamandan bugüne kadar konuyla ilgili çeşitli kavramlar türetilmiştir. Bunların başında “yoksulluğun kadınlaşması” (Moghadam, 2005) kavramsallaştırması gelmektedir. Bu kavramı, ilk kez Pearce 1978 yılında kullanmıştır (Kim&Choi: 2010). Bunun yanı sıra, “yoksulların en yoksulu” (Chant, 2003) gibi kavramsallaştırmalar da bulunmaktadır. Bunlarla kadın yoksulluğunun nedenleri ve kadınlara yönelik toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin sebepleri saptanmaya çalışılmaktadır. Yoksulluğun kadınlaşması kavramı, Goldberg ve Kremen’in belirttikleri gibi (1990: 2-3), kendilerini ve ailelerini geçindirmek zorunda olan kadınların bütün yoksullar içinde çoğunluğu oluşturduklarını ifade etmek için kullanılmaktadır. Ayrıca, bu kavramla çalışıyor olsalar bile kadınların yoksul durumda kaldıkları vurgulan-

maktadır. Dünyanın birçok yerinde, özellikle Sen'in (2004: 142) aşırı yoksulluğun en fazla yoğunlaştığı bölgeler olarak gösterdiği Güney Asya ve Aşağı Sahra Afrikası'nda, en yoksul olanlar ve yoksul kesimlerde çoğunluğu oluşturanlar kadınlardır. Cohen de (2000: 16), dünyadaki en yoksul insanın mutlaka bir kadın olduğunu ve bunun da muhtemelen Afrikalı köylülerden biri olduğunu belirtmektedir.

Yoksulluğun kadınlaşmasıyla ilgili önemli araştırmalar yapılmasına rağmen, Kim ve Choi'ye göre (2010), hangi kadınların bu kapsama girdiği henüz netleşmiş değildir. Kim ve Choi, sadece hane reisi ve bekâr olan kadınların değil, aynı zamanda yoksul hanelerdeki evli kadınların da bu kapsama girebileceğini belirtmektedirler. Çünkü onlara göre, hem evli hem de bekâr anneler kadın yoksulluğunda önemli bir inceleme konusu oluşturmaktadır. Kim ve Choi'ye göre (2010), yoksulluğun kadınlaşmasıyla ilgili olarak belirtilmesi gereken bir diğer önemli nokta ise, bu olgunun statik bir durum olarak değil dinamik bir süreç olarak anlaşılması gerektiğidir.

Yoksulluğun kadınlaşması, Rahnemâya (2009: 257) göre, modernize yoksulluğun ikincil görüngüsüdür. Yoksulluğu modernlik ve ekonomikleşmiş sistemler bağlamında ele alan ve günümüzdeki yoksulluğun yaşanabilir bir hayatı mümkün kılmaktan uzak kaldığını ve bir sefalet halini aldığını belirten Rahnema (2009: 257-265), kadınların eski geçim ekonomilerindeki üretken konumlarını yitirdiklerini ve günümüzde sadece ekonomik bir değer olarak görüldüklerini ifade etmektedir. Rahnema (2009: 263) ayrıca, dünyadaki en zenginlerle en yoksullar arasında derinleşen uçurumun kadınların kendi aralarında da meydana gelmekte olduğunu vurgulamaktadır. Zenginlikle sefaletin aynı dönemde birlikte artıyor olması, Rahnemâya şu soruyu sordurtmuştur: "Kadınlar bugün tarihte görülmemiş bir biçimde hukuksal, ekonomik ve toplumsal haklardan yararlanırken, dünyada kadın sefaletinin genelleşiyor olması nasıl bir paradoks?" (Rahnema: 2009: 261-262).

Dünyadaki yoksulların %70'ini ve okuryazar olmayanların üçte ikisini oluşturan kadınlar (Kloby, 2005: 227), erkeklerle kıyaslandığında yoksullaşma riskiyle daha fazla yüzleşmekte ve yoksulluğu daha yoğun bir şekilde yaşamaktadırlar. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) gibi uluslararası kuruluşların verilerine göre, dünya genelinde yoksul kadınların sayısında artış gözlenmektedir. Örneğin, Birleşmiş Milletler 1996 raporuna göre, yoksulluk kırsal kesimdeki erkekler arasında son yirmi yılda %30 artarken, kadınlar arasında %48 oranında artmıştır. Aynı rapora göre, çoğunluğu kadın ve gelişmekte olan ülkelerde olmak üzere, bir milyardan fazla kişi kabul edilemez yoksulluk koşullarında yaşamaktadır (Moghadam, 2005: 2). Konuya toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri bağlamında yaklaşan Ecevit de (2003: 83-86), kadınların hane reisliği, toprak sahipliği, mülkleri yönetme ve iş kurma gibi konularda erkeklerle eşit bir konumda olmadığını belirtmektedir. Ecevit'in bildirdiğine göre, 80 ülkede 871 siyasi partinin %67'sinde yönetim düzeyinde (parti başkanı, parti sözcüsü vb.) kadın bulunmamakta; 1999 verilerine göre sadece 16 ülkenin meclisinde kadınların oranı %25'in üzerinde, Avrupa Birliği parlamentosunda ise bu oran %30'dur. Tüm dünyadaki bakanların sadece %8'i kadınlardan oluşmaktadır. Kadınlar dünyadaki toplam işgücünün 2/3'ü oluşturdukları, günlük çalışma süreleri bakımından erkeklerden %25 daha fazla çalıştıkları ve dünyadaki toplam gıdanın yarısını ürettikleri halde, gelirleri dünya gelirinin yalnızca %10'u kadardır.

Kadın yoksulluğunun bir dünya sorunu haline geldiğini vurgulayan Ecevit (2003: 85), kadınların aleyhine olan yukarıdaki rakamların toplumsal cinsiyet eşitsizlikleriyle ilgili olduğunu belirtmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin Türkiye'de de görüldüğünü ifade eden Ecevit (2003: 86), toplumsal cinsiyet temelli işbölümü ve bunun sonucu olarak kadınların ücret karşılığı olmayan işler yapmaları, onları ekonomik ve sosyal olarak güvensizliğe ittiğini belirtmektedir. Ecevit bu durumun ayrıca,

kadınları hem kronik yoksulluğa hem de kişisel, sosyal ve ekonomik krizlerden doğan “geçici/süreli” yoksulluğa karşı korumasız bıraktığını ifade etmektedir. Birçok ülkede yoksulluğa karşı korunaklı bir sistemden ve toplumsal çevreden yoksun olan kadınlar, fuhuş gibi illegal sektörlere girmek zorunda kalmaktadırlar. Doğu Asya ülkelerindeki kadın ticaretinin artmasında yoksulluk önemli bir neden olarak görülmektedir. Bununla birlikte, fuhuş ve kadın ticaretindeki artış, sadece belli bir bölgeyle sınırlı değildir. Bugün dünyanın birçok yerinde kadın ticareti önemli bir sektör haline gelmiştir. Örneğin, UNDP 2000 yılı raporuna göre, bir milyon 250 bin kadın ve kızın para karşılığı satıldığı tahmin edilmektedir (Cole, 2002: 33).

Yoksulluğun kadınlar üzerindeki etkisinde görülen artış, uluslararası yoksullukla mücadele programlarında da gündeme gelmektedir. Örneğin, Eylül 2000’de toplanan Milenyum Zirvesi’nde alınan “Bin Yıl Kalkınma Hedefleri” kararlarında yoksulluğun 2015 yılına kadar yarı yarıya indirilmesi birinci hedef, kadınların güçlendirilmesi ise üçüncü hedef olarak belirlenmişti. “Cinsiyet eşitliğini teşvik etmek ve kadının güçlendirilmesini sağlamak” olarak saptanan üçüncü hedefte, tercihen 2005 yılına kadar ilk ve orta öğretimdeki, 2015 yılına kadar ise her türlü cinsiyet eşitsizliğini ortadan kaldırmanın gerekliliğine vurgu yapılmıştı. Kalkınma Hedefleri’nin beşinci sırasında ise “anne sağlığını iyileştirmek” yer almıştı. Bu hedefle de 1990 ve 2015 yılları arasındaki anne ölümlerinin dörtte üç oranında azaltılması öngörülmüştü (<http://www.undp.org.tr/Gozlem3.aspx?WebSayfaNo=248>). Görüldüğü üzere, dünyanın en büyük uluslararası kuruluşu olan Birleşmiş Milletler’in yayımladığı ve sekiz temel hedeften oluşan “Bin Yıl Kalkınma Hedefleri”nin iki tanesi doğrudan kadınlarla ilgilidir. Dolayısıyla, yoksullukla mücadele programlarında kadın yoksulluğunu önlemeye yönelik olarak toplumsal cinsiyet eşitsizliklerine büyük önem vermek gerekmektedir.

“Çalışan Yoksullar” Olarak Kadınlar

Yoksulluğun kadınlar üzerindeki etkisi, kadınlara bir tercih hakkı tanımadan onları zor şartlar

altında ve karın tokluğuna çalışmak zorunda bırakılmaktadır. Çalışmanın varoluşsallıkla ve geçim ile olan bağlantısının koptuğu günümüzde, çalışanlardan oluşan büyük bir yoksul kitlesi ortaya çıkmıştır. İstihdam edildikleri halde, yoksulluk sınırının altında kalan işçileri anlatmak üzere (Cohen, 2000: 61) “çalışan yoksullar” terimi üretildi. Çalışan yoksullara işçilerin yanı sıra, yarım gün çalışanlar, düzensiz çalışanlar ve kendi hesabına çalışanlar da girmektedir. Bugün atölyelerde ve evlerde parça başı iş yapan, pamuk ve pirinç tarlalarında mevsimlik işçi olarak çalışan, tarım sektöründe ücretsiz aile işçiliği yapan ve enformel sektörün değişik iş kollarında düşük ücretlerle çalışmak zorunda olan kadınlar, çalışan yoksullar bağlamında değerlendirilebilir. Başta eğitim düşüklüğü olmak üzere, kadınlarda görülen çeşitli mahrumiyetler, kadınları zor şartlar altında çalışmaya itmektedir. Çünkü kentsel ortamlarda daha görünür olduğu üzere, çalışmak zorunda olan kadınların çoğu enformel sektörde istihdam edilmektedir. Kadınların eğitim düzeyinin erkeklerle göre düşük olması, ticaret hakkında fazla bilgi sahibi olmamaları ve ev içi sorumlulukların çoğunlukla kadınlar tarafından yerine getirilmesi kadınların iş olanaklarını kısıtlayan etmenlerdir (Ersoy ve Şengül, 2002: 65).

Küresel ekonominin esnek (postfordist) yapısı ve teknolojik gelişmelerin insan işgücü üzerindeki olumsuz etkileri, emek yoğun işlerde bir düşüşe neden olmaktadır. Emeğe dayalı işlerin az olduğu, buna karşı işgücü talebinin çok olduğu durumlarda, ücretlerde bir düşüş meydana gelmektedir. Böyle durumlarda ise dezavantajlı konumda olanların (örneğin kadınların) emekleri ve vücutları sömürülmeye daha fazla maruz kalmaktadır. Her türlü sömürüye açık olan bu dezavantajlı gruplar, aynı zamanda herhangi bir sosyal güvenceleri olmaksızın kötü koşullarda çalıştırılmaktadırlar. “Açlıktan kıvrılarak özgür olmak” ile “karnı tok, ama köle olmak” (Bales, 2002: 218) arasındaki çelişkiye yaşamalarını sürdürmek zorunda kalan yoksul kadınlar ise, genellikle tercihlerini ikinci seçenekten yana kullanmaktadırlar.

Yoksulluğun küresel bir boyut kazandığı ve Yunus' un (2003: 122) deyişiyle giderek kronik bir hastalığa dönüştüğü bu küresel çağda, meydana gelen küresel ekonomik ve mali krizlerden, şiddet, terör, iç çatışma ve savaş koşullarından da en çok etkilenenler yine kadın ve çocuklardır. Düşük ücretler, fuhuş, boşanma ve namus/töre cinayetleri gibi sorunlar böyle ortamlarda daha da artmaktadır. Yoksulluğun yoğun bir şekilde görüldüğü Afrika ve Asya kıtalarındaki ülkelerde bu durum açıkça görülmektedir. Örneğin, Nikaragua'da "kadınlara, onların işini almak için 200 kişinin sırada beklediği söyleniyor. Patronlar kadınlara 'sana ihtiyacım yok, benim için bir hiçsin, pislik kadar kıymetin yok' diyorlar ve aslında şunu söylüyorlar: 'Git kendine mini bir etek bul çünkü buradan ayrılırsan sokakta fahişelik yaparsın'" (Kernaghan, 2004: 170).

Aynı şekilde, nüfusun büyük çoğunluğu yoksul olan Hindistan'da da benzer bir manzara görülmektedir. Küreselleşmenin etkilerini önemli oranda hissedilen Hindistan, yoksullar, özellikle yoksul kadınlar için bir işsizlik, ruhsal bunalım ve şiddet/suç ülkesi haline gelmiş durumda. Bu, büyük ölçüde küresel sermayenin etkisiyle yerli tarım ve ziraat alanlarında meydana gelen değişikliklerden ve istihdamın giderek düşmesinden kaynaklanmaktadır. Shiva'nın (2004: 155) belirttiği gibi "...büyük şirket ziraatının ve küreselleşmenin, tarımı ve ziraatı yok ettiği yerde istihdam çöküyor, fahişeliğin patlamasıyla karşı karşıya kalıyoruz. Kadınlar hayatta kalabilmek için bedenlerini satıyorlar. Fahişelikteki artış, kadınların tercihi değil. Küreselleşme güçleri tarafından itildikleri derin yoksulluk sonucunda gerçekleşiyor."

Yoksul kadınların çalışma hayatında karşılaştıkları sorunlar, hem onların yetersizliklerinden hem de mevcut sistemlerin sosyo-ekonomik yapılarından kaynaklanmaktadır. Aslında, çeşitli mahrumiyetleri içeren kadınların yetersizlikleri, kişisel tercihlerin sonucu olarak meydana gelmemektedir. Örneğin, okuma-yazma bilmeyen bir kadın, okula gönderilmeyen bir kız çocuğu, aynı işi yaptığı halde erkelerden daha düşük ücret alan bir genç kadı-

nın durumuna bakıldığında, bu durumların kişisel tercihler sonucu ortaya çıkmadığı görülmektedir. Kadınların bu tür olumsuz durumları yaşamaları, büyük ölçüde geleneksel ya da mevcut toplumsal yapılarla ilgilidir. Okuma-yazma bilmeyen kadın, okuması muhtemelen ailesi ve toplumsal çevresi tarafından engellendiği için bu mahrumiyeti yaşamaktadır. Etkilerini sonraki yaşamında görecek olan okula gönderilmeyen kız çocuğu, muhtemelen ailevi ya da sosyo-ekonomik nedenlerden ötürü okuma hakkından mahrum kalmıştır. Aynı işi yaptığı halde toplumsal cinsiyet ayrımcılığına uğrayan kadın, muhtemelen toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini kabul gören toplumsal normların ve kuralların kurbanı olmuştur. Bu yüzden, Şenses'in (2006: 210) belirttiği gibi, çeşitli mahrumiyetler çerçevesinde sürüp giden bir yoksulluk döngüsü oluşmuştur.

Bangladeş'te hiçbir şeyi olmayan yoksullara, özellikle yoksul kadınlara yönelik bir mikrokredi hareketini başlatan Muhammed Yunus da (2003: 261), yoksulluğun yoksullar tarafından değil, toplumsal yapılar ve toplumun izlediği politikalar tarafından yaratıldığını ifade etmektedir. Yunus, "yapıyı değiştirirseniz, yoksulların da yaşamlarını değiştirdiğini görürsünüz" demektedir. Yoksul kadınların müthiş bir beceri ve sorumluluk anlayışına sahip olduklarını keşfeden Yunus, bu insanlara eşit fırsatlar tanınsa ve bir umut verilse, onların insan onuruna yakışır bir yaşamı elde edeceklerine inandığını belirtmektedir. Kendi hareketini de bu şekilde tarif etmektedir. "Bu hareket, herkesin potansiyelini tam olarak gerçekleştirmesine yardımcı olmakla ilgilidir. Nakit sermayeyle değil, ama insan sermayesiyle ilgilidir. İnsanların düşlerinin zincirlerini çözmeye, yeryüzündeki en yoksul ve en umutsuz insanın bile hayatlarına vakar, saygınlık, anlam katabilmesine yarayan bir araçtır" (Yunus, 2003: 335).

Ancak, mikrokredi vb. uygulamalarla kadın yoksulluğunu ortadan kaldırmak için yapılan bütün çabalara rağmen, yoksullukla beraber kadın yoksulluğunda da bir artış gözlenmektedir. Birleşmiş Milletlere göre sadece 2008 ekonomik krizinden son-

ra, çoğu kadın ve çocuk olmak üzere, yaklaşık 200 milyon insan yoksul duruma düşmüştür. Yoksulluk, her ne kadar Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlarca 21. yüzyılın “en büyük meydan okuyuşu” olarak gösterilse de (Kacowicz, 2001: 4; 2006: 2) ve “yoksullukla mücadele” Birleşmiş Milletlerce “Hayırseverlik Değil Yüklümlülük” olarak ilan edilse de, aradan geçen yıllar öngörülen Kalkınma Hedefleri’nin gerçekleşmekten uzak olduğunu göstermiştir. Bu da, yoksullukla mücadelede yeni politikaların oluşturulması ve kadın yoksulluğu gibi konulara özel önem verilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Kadın Yoksulluğunun Nedenleri

Yoksullukla kadın arasındaki ilişki ve kadın yoksulluğunun nedenleri toplumdan topluma, aynı toplum içinde kentten kente ve kentle kır arasında ve zaman içerisinde değişmekle beraber, bazı ortak nedenlerden söz edilebilir. Örneğin, Moghadam’a göre kadınların erkeklere göre daha fazla yoksul olması ve yoksulluğun kadınlaşmasının üç temel sebebi vardır. Bunlar: 1) hak ve yeteneklerde kadınların dezavantajlı bir konumda olmaları; 2) kadınların ağır çalışma koşulları ve düşük ücretleri; 3) kültürel, yasal maniler ve işgücü piyasası engelleri yüzünden sosyo-ekonomik hareketlilik üzerindeki sınırlamalardır (Chant, 2003: 6).

Goldberg ve Kremen ise (1990: 6-7), yoksulluğun kadınlaşmasına etki eden dört genel faktör üzerinde durmaktadırlar. Bunlar: a) özellikle renkli ve alt sınıftaki kadınların ayrımcılığa maruz kaldığı işgücü, part-time istihdam, kadın ücretlerinin erkeklere göre oranı ve cinsiyet ayrımcılığı gibi konuları içeren *iş piyasası faktörleri*; b) kadınlara yasal yolla eşit ödemeler getiren, kadınların ekonomik fırsatlarını artıran veya ekonomik eşitsizliklerini gideren *kadınların eşit çalışmasını geliştirmeye yönelik politikalar*; c) herkese, özellikle kadınlara ve ailelerine katkı sağlayan *sosyal refah yardımları veya hükümet gelir transferleri*; d) boşanma, yeniden evlenme ve bekâr annelik ile ilgili *demografik faktörler*. Bütün

bu faktörlere bakıldığında, ön plana çıkan ve hemen hemen bütün ülkelerde görülen bazı ortak nedenlerden söz etmek mümkündür. Buradan hareketle aşağıda kadın yoksulluğunu açıklayan bazı etmenler üzerinde durulacaktır.

1. Ayrımcılık: Ayrımcılık, genel olarak iki biçimde ortaya çıkmaktadır: a) etnik/ırk, b) toplumsal cinsiyet. *Etnik/ırk* temelli ayrımcılık, başta siyah ve beyaz ırklar arasında olmak üzere, en çok Amerika’da görülmüştür. Ancak, bu ayrımcılık günümüzde sadece Amerika ile sınırlı ve yalnızca siyah ve beyaz ırklarla ilgili değildir. Bugün birçok ülkede ırk ve etnisiteye dayalı ayrımcılıklar yaşanmaktadır. Yoksulların çoğunun ayrımcılığa maruz kalan kesimlerden oluşması tesadüfi değildir. Örneğin, Goldberg ve Kremen’in belirttikleri gibi (1990: 7), Amerika’daki yoksul kadınların büyük çoğunluğunu renkli ve Hispanik kökenliler oluşturmaktadır. Benzer şekilde, Türkiye’de de derin yoksulluk içinde yaşayanlar (Türkiye’de en yoksul 21 kentin hepsi de Kürt kökenli vatandaşların yoğun olarak yaşadığı Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde yer almaktadır) ve okuma-yazma oranı en düşük olanlar Kürt kökenlilerdir. Türkiye’nin Diyarbakır gibi büyük bir şehrinde okuma-yazma bilmeyen kadınların oranı %80 civarındadır (Ersoy ve Şengül, 2002: 16). Aynı şekilde, Pakistan, Bangladeş ve Hindistan gibi diğer Asya ülkelerinde de yoksul tabakada okuma-yazma bilmeyen kadınların oranı %85 civarındadır (Yunus, 2003: 109). Bu küreselleşme çağında, iletişim araçlarının oldukça yaygın olduğu bir dönemde, temel eğitim gibi haklardan mahrum kalmak, mahrumiyetlerin modern zamanlarda bile sürmekte olduğunun bir göstergesidir.

Toplumsal cinsiyet temelli, yani kadın-erkek eşitsizliğine dayanan ayrımcılık ise hemen hemen her toplumda görülmektedir. 2001 UNDP’ye göre toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri bütün ülkelerde görülmekte; ancak ülkeler arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır (Şenses, 2006: 174). Batı Avrupa ve Amerika gibi dünyanın en gelişmiş ülkelerinde bile bu ayrımcılığa rastlanılmaktadır. 8 Mart Dünya Ka-

dınlar Günü münasebetiyle TRT 2'de (09.03.2009) yayınlanan "daha az ücret, daha az yöneticilik, daha az kariyer" başlıklı haberde, kadın-erkek eşitsizliğinin, gelişmiş ülkeler dâhil, bütün dünyada hâlâ mevcut olduğu belirtilmektedir. Haberde, yönetici konumunda bulunan kadınların oranının çok düşük olduğu, yönetici konumunda bulunsalar bile, kadınların erkeklere oranla daha az ücret aldıkları ve daha az kariyer şansına sahip oldukları ifade edilmektedir. Ayrıca, Avrupa ülkelerinde bile yönetici konumunda bulunan kadınların oranının sadece %8 gibi çok düşük bir seviyede bulunduğu vurgulanmaktadır. Haber, kadın-erkek eşitsizliğinin nedeni olarak kadınların %40'nın yarım gün çalışması, bir kısmının çocuk sahibi olması ve işgücünde daha az verimli olmaları gibi etmenleri göstermektedir.

İster işe alınmada, ister verilen ücrette, ister yöneticilik konumunda ve isterse kariyer sahipliğine ulaşma şansında olsun, erkeklerin kadınlar karşısında genellikle daha ön sırada yer aldıkları ve daha ayrıcalıklı bir konuma sahip oldukları görülmektedir. İşgücü piyasalarında kadınlara yönelik ayrımcılık iki biçim almaktadır: "Bunlardan birincisi, aynı işi yaptıkları halde düşük ücret almalarına yol açan doğrudan ayrımcılık, diğeri ise kadınların daha düşük verimlilik ve ücret düzeyinde işlerde yoğunlaşmalarına yol açan dolaylı ayrımcılıktır" (Şenses, 2006: 177). Yine, ülkeden ülkeye ve ülkelerin kendi içlerinde değişiklik gösteren sosyal ve kültürel normlar da kadınların işgücüne katılımlarını engellemekte ve kısıtlamaktadır (Şenses, 2006: 177).

Toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri toplumda değişik şekillerde tezahür etmektedir. Bu eşitsizliklerin, sadece bir alanda değil, birçok alanda yansımaları görülmektedir. Şenses'in (2006: 175) belirttiği gibi, toplumsal cinsiyet ayrımcılığı yoksulluğa ekonomik kaynaklara ve eğitim olanaklarına erişim ve işgücü piyasaları konumu yoluyla yansımaktadır. Ayrıca, bu ayrımcılığın derin kültürel kökenleri de bulunmaktadır. Örneğin, din ve geleneklerden beslenen kültürel değerlere ve toplumsal yapılara sahip olan birçok azgelişmiş Asya ve Afrika ülkesinde kız çocuklarının okur-yazarlık oranları ve eğitim seviyeleri erkek çocuklara göre çok daha düşüktür. Bu ülkelerde kız çocukları, daha doğar doğmaz dezavantajlı bir konuma girmektedirler. İşin acı tarafı bu dezavantajlı konumlarının hayatları boyunca devam ediyor olmasıdır. Ne kendileri içinde buldukları dezavantajlı konumu değiştirme gücüne sahiptirler, ne de içinde yaşamlarını sürdürdükleri toplumsal yapıları onlara kendi hayatlarını değiştirebilecek bir şans ve fırsat sunmaktadır. Doğumla başlayan dezavantajlı konum, bir ömür boyu devam etmekte ve ölümle sona ermektedir. Geride kalanlara bırakılan tek miras ise içerisinde çileler barındıran bir ümittir.

2. Hane İçindeki Eşitsizlikler: Günümüzde bir çekirdek aile, anne-baba ve bekâr çocuklardan meydana gelmektedir. Bu durumda hane içindeki eşitsizliklerde daha çok anne-babanın konumu ve çocukların cinsiyetiyle ilgili olmaktadır. Moghadam'ın (2005: 13-18) belirttiği gibi hane içindeki eşitsizlikler, erkeklere ve kadınlara verilen değer, çocukların hane gelirine katkıları, kızların eğitimi ve doğurganlığıyla yakından ilişkilidir. Anne-babanın konumu ele alırsak şu tip durumlar ortaya çıkmaktadır.

a) Eğer anne çalışmıyorsa, haneye giren gelir üzerinde bir tasarruf hakkından mahrum kalmakta; çalıştığı zaman da koca veya erkek evlatlar tarafından gelirine el konulmaktadır. Bazı durumlarda ise bizzat annenin kendisi kazancını hane erkeğine vermektedir. Bu konuda herhangi bir anlaşmazlık çıkarsa, bundan en kötü biçimde etkilenen yine kadındır. Çünkü, böyle durumlarda, fiziksel şiddete uğrayanlar, terk ve boşanma riskiyle karşılaşanlar, çocuklarından uzaklaşma veya onları kaybetme tehlikesiyle yüzleşenler hep kadınlardır. Ancak, kadının hane içinde ekonomik bir güvenceye sahip olması ve kendisinin ve çocuklarının yaşamlarını idame ettirmek için bir erkeğe ihtiyaç duymaması, boşanmaların artmasına da neden olabilmekte (zira birçok gelişmiş ülkede bu durum gözlenmiştir); boşanmaların olmadığı durumlarda ise, kadının hane içindeki konumunda herhangi bir değişiklik meydana getirmemektedir. Kadının ekonomik ge-

tirisi hane içinde kendisine avantajlar sağlamadığı taktirde, işi daha da ağırlaşmaktadır. Zira dışarıdaki çalışmaya ek olarak bir de ev işlerini yapmakta ve çocukların bakımıyla uğraşmaktadır.

b) Eğer hanede erkek egemenliği söz konusuysa, kadınlara çocuk yetiştirme ve ev temizlik işleri gibi görevleri yerine getirmek düşmektedir. Bazı toplumlarda dinsel inançlar ve kültürel değerlerden dolayı kadınların çalışması hoş karşılanmadığı için kadınların hanenin gelirine katkı sağlama imkânları ortadan kalkmaktadır. Bu durum, kadın yoksulluğunu doğrudan etkilemese de, hanenin yoksulluğunu dolaylı biçimde etkileyebilir. Hane erkeğinin iş bulmak için yurtiçi ve yurtdışına olan göç durumu ise hanehalkının diğer fertlerinin (kadınlar ve çocuklar) yoksullukla yüzleşmesinde doğrudan etkili olmaktadır. Birçok Azgelişmiş Üçüncü Dünya Ülkesi'nde kadınların iş tecrübeleri olmadığı için, erkeklerin maruz kaldığı ani hastalık, sakatlık/özür-lülük ve savaş gibi durumlarda, erkek işgücünden mahrum kalan reisi kadın olan hanehalkları kronik yoksullukla yüzleşmektedirler.

Aslında, bugün dünyadaki en kötü ve içinden çıkılmaz (kronik) yoksulluk, ne gecekondularda ne de sınıfaltı kesimlerin yoğunlaştığı kent merkezlerinde ve gettolarda yaşanmaktadır. Dayanılmaz yoksulluğa en fazla maruz kalanlar; savaşlarda, iç çatışmalarda ve terörde kocalarını ve erkek evlatlarını kaybeden ve her türlü hijyenden mahrum tek gözlü barakaların olduğu mülteci kamplarında çocuklarıyla birlikte hayatta kalma mücadelesi veren kadınlardır. Tamamen yardımlarla yaşamlarını sürdüren mülteci kamplarındaki bu çaresiz insanlar, aslında kendilerinin tercih etmedikleri bir hayatı yaşamaya zorlanmışlardır. Ne bir gelecek beklentileri ne de bir hayal dünyasına sahip olan bu insanların düştüğü durum göz önüne alındığında, Üçüncü Dünya'da dezavantajlı konumda bulunan kadınların derin yoksulluk riskiyle ne kadar iç içe yaşadıkları açıkça ortaya çıkmaktadır. Bu yoksulluk riski, yakın geçmişte görüldüğü gibi günümüzde de yaşanmaktadır. 20. yüzyılın son çeyreğinde Balkanlar'da ve

Kafkasya'da, 21. yüzyılın başında ise Afganistan ve Irak'ta yaşananlar, kadın ve çocuklarla dolu trajik yoksulluk manzaralarını gözler önüne sermektedir.

Hanedeki çocukların cinsiyetleri bağlamında mesele ele alındığında, erkek çocukların kız çocuklarına göre daha ön planda tutulduğu görülmektedir. Erkek çocuklar, haneye gelir getirmede daha büyük bir potansiyele sahip ve bir bakıma hanenin kalıcı üyesi oldukları için kız çocuklarına nazaran, daha değerli görülmektedirler. Kız çocukları ise hanenin geçici üyeleri oldukları ve işgücüne katılma oranları erkek çocuklara göre daha düşük olduğu için ayrımcılığa çok daha fazla maruz kalmaktadırlar. Hane içinde çocuklar arasında görülen bu cinsiyet ayrımcılığı, eğitim ve kültürel faaliyetlere katılma gibi alanlarda da gözlenmektedir.

3. Düşük Ücretler: 1980'lerde uygulamaya konulan neoliberal ekonomi politikalarıyla birlikte ücretlerde büyük bir düşüş yaşandı. Sadece bu nedenden dolayı, mesela 1994'te çoğunluğu Rusya'da olmak üzere, Belarus, Litvanya ve Moldova'da 50 milyon yeni yoksulun ortaya çıktığı tahmin edilmektedir (Moghadam, 2005: 23). Özellikle, 1980'lerden itibaren artan küreselleşme söylemiyle birlikte neoliberal politikalarından hareketle IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası finans kuruluşları aracılığıyla Üçüncü Dünya ve Latin Amerika ülkelerinde uygulanan istikrar ve yapısal uyum programlarıyla bu ülkelerdeki istihdam oranları düşmüş ve sanayileşme gerilemiş hatta durma noktasına gelmiş, buna karşılık yoksulluk oranında ise büyük artış görülmüştür (Davis, 2007: 184-191). "Yapısal uyum programları, uygulandığı birçok ülkede sanayileşme hedefinin rafa kaldırılmasına ve bunun da ötesinde, sanayisizleşme sürecine girilmesine ve sanayi istihdamında önemli düşüşlere yol açmıştır" (Şenses, 2006: 190).

Neoliberal ekonomi politikalarıyla küresel kapitalist ekonominin bütün dünyada yaygınlık kazanmasıyla ücretlerdeki düşüşler giderek artmıştır. Öyle ki, düşük ücretle çalışmak ile kölelik arasında bir fark kalmamış gibidir. Düşük ücretler sermaye

birikiminde önemli bir etken olduğu için küresel şirketler ve sermaye sahiplerinin çoğu bu yola başvurmaktadır. Kloby (2005: 43), bugünkü Amerikan servetlerinin çoğunun köklerinin önemli bir oranda düşük ücretlere dayandığını ifade etmektedir. Düşük ücretler o kadar caziptir ki, büyük uluslararası şirketler yatırım yapmak ve fabrika kurmak için düşük ücretli işgücünün yoğun olduğu yerleri (örneğin Çin ve Hindistan) tercih etmektedirler. Düşük ücretlerin çoğunda çalışan kadınlar olduğu için kadınların maruz kaldığı yoksulluk, kronik bir şekilde varlığını devam ettirmektedir.

Kadınların düşük ücretli işlerde çalışmak zorunda kalmalarının çeşitli nedenleri vardır. Önemli bir nedeni, Davis'e göre (2007: 192), erkeklerin gerek formel gerekse de enformel sektörlerde çalışma imkânları bulamamalarıdır. Bu, hanehalkı içindeki diğer fertleri, özellikle kadınları, düşük ücretli, sağlıksız ve güvencesiz işlerde çalışmaya itmektir. "Sanayisizleşme ve erkeklerin çalıştığı resmi sektör işlerinin yok oluşu, çoğunlukla bunu izleyen erkek göçü, kadınları parça başı işçiliği, içki satıcılığı, işportacılık, piyango bileti satıcılığı, kuaförlük, dikiş makineciliği, temizlikçilik, bulaşıkçılık, domuz çobanlığı, bebek bakıcılığı, fahişelik gibi yeni geçim imkânları yaratmaya zorlamaktadır" (Davis, 2007: 192-193).

4. Yasal Eşitsizlikler: Kadın yoksulluğunun meydana gelmesinde ve devam etmesinde yasal kurallar da etkili olmaktadır. Kloby'nin de (2005: 218) belirttiği gibi, "Avrupa'da kapitalizmin ilk evrelerinde yoksulları, serserileri ve hırsızları cezalandıran yasalar gibi, bugünkü yasalar da halkın dikkatini iş yaratmak, yeterli maaş sağlamak ve iş kalitesini artırmak için insanları eğitmek konularında başarısız olan ekonomik sistem üzerinde değil de, yoksullar üzerinde toplayan bir ideolojiyi sürdürmek ve yoksulları cezalandırmak üzere tasarlanmıştır." Birçok ülkede erkek-kadın arasında, hukukî açıdan eşitlik bulunduğu hâlde, pratik hayatta bu eşitlik pek uygulanmamaktadır. Gerek işe alma konusunda olsun, gerekse verilen ücret meselesinde olsun kadın-

larla erkekler arasındaki eşitsizlikler hâlâ varlığını sürdürmektedir.

Yasal kurallar bazen kadına yönelik şiddet ve suç unsurlarının artmasına da neden olmaktadır. Pakistan gibi aşiret/kabile yapılanmasının hala yoğun bir şekilde görüldüğü bazı Asya ülkelerinde bu durum açıkça görülmektedir. Örneğin, Uluslararası Af Örgütüne göre Pakistan'da her gün ortalama iki kadın kocasının veya ailesinin namusuna gölge düşürdüğü gerekçesiyle öldürülmektedir. "Namus cinayeti, bir adamın karısından kurtulmasının en kolay yolu" (Hassan, 2004: 188) haline gelmiştir. Formel hukuk yapısının ulus devlet modeli içinde yaşayan bütün kesimlerin ihtiyaçlarını karşılayamaması, yani kültürel farklılıkları ve bölgesel koşulları bütünüyle göz önünde bulunduramaması, farklı grupların kendi geleneksel kurallarına göre hareket etmelerini kolaylaştırmaktadır. Bugün hâlâ birçok Üçüncü Dünya Ülkesi'nde, formel hukuk muhtelif kesimlerce içselleştirilmediği için, insanlararası ilişkilerde geleneksel normlar ve değerler daha egemendir. Bu ülkelerdeki geleneksel yapılar ise, kadınların yoksullaşmasını ve dezavantajlı konumda bulunmasını doğrudan etkilemektedir.

5. Hane Reisinin Kadın Olması: Hane reisinin kadın olması, bunun bazı avantajları olsa da, haneyi genellikle olumsuz yönde etkilemektedir. Yapılan araştırmalar, hane reisinin kadın olduğu ailelerin diğer ailelere göre yoksulluğa daha fazla maruz kaldıklarını göstermektedir. Örneğin, Moghadam'a göre (2005: 11), Avrupa refah devletlerinde bile yoksulluk, hane reisi erkek olan ailelere oranla kadın reisli ailelerde daha yüksektir. Hane reisinin kadın olduğu hanehalkları, Üçüncü Dünya Ülkeleri'nde de (özellikle kentsel alanlarda) yoksulluğun yoğun olduğu bir hanehalkı türüdür (Şenses, 2006: 139). Bunun yanı sıra, kadın yoksulluğunun artmasında, Amerika ve Avrupa'da 60 yaş ve üstü kadınların büyük oranı, kadınların daha uzun ömürlü olması, bekâr annelerin toplum tarafından kabul görmesi, kadınların ekonomik hayata girmeleri ve kendi evlerini kendilerinin oluşturması gibi etmenler de etkili olmaktadır (Moghadam, 2005: 10).

Kadın yoksulluğunun diğer nedenleri madde-ler hâlinde kısaca şöyle özetlenebilir (Moghadam, 2005: 5) :

- Nüfus artışı.
- Erkeklerin göçü.
- Artan sayıda aile parçalanması.
- Düşük verimlilik.
- Boşanma.
- 1980'lerin ekonomik durgunluğu (gelişmekte olan ülkelerde ekonomik kriz ve yapısal uyum politikaları).
- Kadınların maruz kaldığı fiziksel ve psikolojik şiddet.

Yoksul Kadınlar ve Evleri

Yoksul kadınlar, mahrumiyetlerinin ve dezavantajlı konumlarının acılarını en çok yaşadıkları evlerde ve toplumsal yaşam alanlarında hissetmektedirler. Kentsel ortamlarda hayat yoksullar için gerçekten çok zordur; fakat kadınlar söz konusu olunca, bu zorluk ikiye katlanmaktadır. Evi geçindirme, çocukların bakımı ve eğitimi, sağlık sorunlarını tedavi etme, gündelik hayatın değişik etkinliklerine katılma gibi hususlarda, yoksul kadınlar birçok güçlükle karşılaşmaktadırlar. Hanehalkı fertlerinin evle olan ilişkileri, ülkeden ülkeye ve aynı ülke içinde farklı sınıfsal ve kültürel gruplar arasında değişmekle beraber, hâlâ kadın merkezlidir. Yoksulluk söz konusu olunca, bu merkezilik daha da belirginleşmektedir. Yoksulluk, nasıl ki gecekondu ve kenar mahalleler gibi belirli mekânlarda yoğunlaşmaktadır; öyle de, hanehalkı içinde de belirli bir toplumsal cinsiyet (kadınlar) üzerinde yoğunluk göstermektedir. Yoksul kesimlerde kadınlar adeta evle özdeşleşmiş gibidirler. Gün boyu evle iç içe olan, yaşama alanı bir bakıma evden ibaret olan kadındır. Sanki yoksulun evi “kadının mahkûmiyet alanı” olmuştur (Ocak, 2007: 144).

Çalışma hayatı ve kadın-erkek rolleriyle ilgili geleneksel anlayış, yoksul kesimlerde oldukça yaygındır. Erkek evin reisidir ve ailenin geçimini sağ-

lama rolünü üstlenmiştir. Çalışan ve iş gücü sahibi olduğu için, dışarıyla ilişkili olan erkektir. İşsizlik durumlarında bile evde oturmak erkeklere yakışan bir davranış değildir. Bunu ne erkek gururuna yedirir, ne hane kadını hoş karşılar, ne de toplum onaylar. Çünkü evde oturmak kadınlara özgü bir davranıştır. Ev temizlik işlerini yapan, yemekleri pişiren ve çocukların bakımını üstlenen kadındır. Ne var ki, bu anlayış, özellikle kentlerde, giderek yok olmaktadır. Çünkü açlık boyutunu alan bir yoksulluk karşısında, erkeklerin çalışmadığı durumlarda kadınların dışarı çıkmaları ve çalışmak zorunda kalmaları bir zorunluluk halini almıştır. Bu da, yani hane erkeğinin dışındaki hane fertlerinin çalışmaya başlamaları, yoksullukla baş etmenin bir biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun olumsuz yansımaları da bulunmaktadır. Örneğin, hanedeki kadın ve çocukların çalışmaya başlamalarıyla işsiz olan erkekler hane reisliği konumunu yitirmekte, bu da onların evlerini terk etmelerine neden olmaktadır. Son yıllarda bu olaylarda görülen artışın önemli bir nedeni, hane reisliği bağlamında, toplumsal cinsiyet ilişkilerinin değişmeye başlamasıdır. Dolayısıyla, evin çalışan ve hane reisi konumuna gelen kadın için, bir mahkûmiyet alanı olduğu görüşü giderek geçerliliğini yitirmektedir.

Zira okur-yazar olmama gibi durumlardan dolayı yoksul kadınların çoğunun yaşamı evlerinde geçse de, hem geçinme sıkıntısı gibi nesnel koşullar, hem de yardım kuruluşlarına başvurmak gibi durumlar, kadınları evlerinden dışarı çıkmaya zorlamaktadır. Çünkü evdeki yoksulluk sıkıntılarını en çok maruz kalanlar ve yoksulluğun yükünü en fazla çekenler kadınlardır. “...kadınlar ailenin geçiminden sorumlu olmasalar da, geçinememenin yükünü en çok onlar taşımaktadır. Çocukları doyuramamak, evi yaşanır halde tutamamak, onların hayatını ağırlaştırmaktadır” (Bora, 2007: 108). Günümüzde acımasız kent koşullarında yaşanan yoksulluk halleri, geleneksel yapıyı etkileyerek dönüşüme uğratmakta ve bir nevi eve hapsolunan kadınları dışarı çıkmaya zorlamaktadır.

Ayrıca, kadınlar yoksullukla başa çıkmak için hem evde hem de ev dışında çeşitli geçinme stratejileri geliştirmişlerdir. “Kadın, ev dışında ya da içinde herhangi bir işe girerek, doğrudan maddi bir kaynak yaratabileceği gibi, hanenin gündelik yeniden üretimi için gereken ev içi işlerini yaparak, ev içi üretimde bulunarak, çocukları yetiştirerek, toplumsal ilişki ağlarında etkin biçimde yer alarak, haneye yeni kaynaklar yaratır ya da varolan kaynakları daha etkin kullanarak, vazgeçilmez ve çok önemli strateji alanları açar” (Ersoy ve Şengül, 2000: 115). Ancak, kadınların ev dışında yaptığı işler, ev içinde yaptıkları işlerden pek farklı değildir. Dışarıda çalışan yoksul kadınların çoğu ev temizliği ve çocuk, yaşlı ve hasta bakıcılığı gibi alışıktığı işleri yapmakta, enformel sektörde vasıfsız ve kadına özgü denilen işlerde çalışmaktadır. Pek azı beceri gerektiren işlerde çalışmaktadır. Bununla birlikte, dışarı çıkmak kadınlara yine de önemli şeyler kazandırmaktadır. Farklı toplumsal çevrede bulunmaları, farklı toplumsal ilişki ağları içine girmeleri, yardım için değişik resmi ve sivil kurum ve kuruluşları gezmeleri, zengin yoksul ayrımını ve mekân farklılıklarını kendi gözleriyle görmeleri, kadınlara yoksulluktan kurtulmak için toplumsal hayata dair önemli şeyler öğretmiştir. En azından yoksulluğu bir kader olarak görmemeye ve yoksulluktan kurtulmanın mümkün olduğuna inanmaya başlamışlardır.

Ne var ki, dışarı çıkmamanın ve dışarıyı görmeyenin olumsuz yönleri de vardır. Dışarıyla içerideki (evdeki) çelişkiler, aile içinde huzursuzluklara ve tartışmalara, boşanmalara, psikolojik sorunlara ve kadına yönelik şiddetin artmasına neden olabilmektedir. İnsanın yaşamak istediği hayat ile gerçek yaşamda yaşamış olduğu hayat arasında her zaman bir çelişki, bir uçurum vardır. Bu belki hayatın diyalektik yapısından kaynaklanmaktadır; ama ideal ile gerçek arasındaki uçurum dengede tutulmadığı zaman veya her iki alanın sınırları birbiriyle karıştırıldığı vakit, çatışma ve sorunların ortaya çıkması kaçınılmaz olmaktadır.

Yoksulların çoğu, yaşadığı evin sahibi olmadığı için evine ve ev ortamına fazla özen göstermemek-

tedir. Birkaç istisna hariç, çoğu evde düzensizlik, dağınıklık ve hijyensizlik hâkimdir. Çoğu kadın yaşadığı evin kaç odadan ibaret olduğundan bile haberdar değildir. Aynı şekilde, doğum tarihini, eşinin yaşını, çocuklarının kaçınıcı sınıfa gittiğini bilmeyen birçok yoksul kadın bulunmaktadır. Bunu bütünüyle yoksulluğun ağır yaşam koşullarıyla izah etmek mümkün değildir. Yaşam koşulları ne kadar ağır olursa olsun, insandaki akli muhakeme yeteneği, sorumluluk bilinci ve vicdani hisler kaybolmaz. Dolayısıyla, yoksulların ev durumları da temel kabiliyetlerin varlığı ve yokluğuyla yakından ilişkilidir. Temel kabiliyetlerden mahrumiyet dediğimiz şey, yoksulların evlerinde de tezahür etmektedir.

Yoksul Kadınlar ve Onurları

Yoksulluk, insanlardaki onur duygularını da zedelemiştir. Özellikle, sosyal yardımlardan yararlanmak için insanların kendilerini yoksul göstermeye çalışmaları ve bu iş için de en çok kadınların kullanılması, insanları giderek onursuzlaştırmakta, kadınları ise annelik statülerinden uzaklaştırmaktadır. Erkeğin erkeklik onuruna zarar gelmemesi için bir kadının annelik onuru ayaklar altına alınmaktadır. Erkek evde oturup yardım için eşini çeşitli kuruluşlara göndermekte ve onun kadınlık statüsünden yararlanma yoluna gitmekte; kadın ise, özellikle çocukları için, kapı kapı resmi ve sivil/gönüllü yardım kuruluşlarını dolaşmakta, biraz ihtiyaçtan dolayı biraz da açgözlülükle hırsıyla bir şeyler istemekte, onur kırıcı da olsa her türlü fedakârlığı yapmak zorunda kalmaktadır. Aç kalmak mı daha büyük bir sorundur, yoksa onurundan taviz vermek mi? Bununla birlikte, bütün kadınları aynı kategoride görmek doğru değildir. Yardım almamak için zor koşullarda çalışmayı tercih eden ve hallerine razı olan kadınlar olduğu gibi, yardım almak için her türlü yola başvuran ve sosyal yardımlarla geçinmeyi adet edinen kadınlar ve aileler de bulunmaktadır. Yapılan birçok araştırma sosyal yardımlardan yararlanmak için çeşitli kurumlara başvuranların çoğunluğunun kadınlardan oluştuğunu ortaya koymuştur. Bu bile başlı başına büyük bir sorundur. Cinsler arasındaki

adaletsizlik burada da kendini göstermektedir. Zira öyle görünüyor ki, erkeğin onuru kadının onurundan daha üstün görülmekte, gerektiğinde kadının onurunun feda edilmesi uygun karşılanmaktadır. Oysa bir annenin onurunun zedelenmeye maruz kalması, insanın varoluşsallığının temel değerlerinden uzaklaştığının bir göstergesidir. Bu da mevcut sistem(ler)in kadına ne kadar değer verdiğini açıkça göstermektedir.

Onurdaki zedelenmenin yanı sıra yoksulluk, insanlarda bir bedavacılık ve tembellik durumunu da meydana getirmiştir. Batı Avrupa'daki işsizlik sigortası gibi insanları ataletle iten bazı durumlar vardır. Bunların başında, özellikle az gelişmiş ülkelerde, sosyal yardımlar gelmektedir. Amerika gibi gelişmiş ülkelerde bile sosyal yardımlar, başta kadınlar olmak üzere yoksulları daha yoksul, çaresiz ve zararlı bir hale getirmiştir (Drucker, 2000: 71). Bazı durumlarda işsizlik bahane edilerek devletin ve bazı sosyal yardımlaşma vakıf ve derneklerin yardımlarıyla geçinmek adet hâline gelmeye başlamıştır. Buda'nın üç zehirden biri olarak gösterdiği açgözlülük (Ahmed, 2008: 20), toplumda yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Maalesef bazı zenginlerde görülen açgözlülük yoksullara da sirayet etmiştir.

Zenginlik gibi yoksulluğun da kuralları değişmeye yüz tutmuş, adına "kuralsız yoksulluk" denilen (Işık ve Pınarcıoğlu, 2003) yeni bir yoksulluk türü ufukta görünür olmuştur. Yeni yoksulluk ve buna bağlı olarak yeni yoksullar ortaya çıkmıştır. Eskinin kanaatkâr yoksul tipinin yerini hiçbir ahlaki değere değer vermeyen ve sahip olduğu her türlü değeri feda etmeye hazır yeni yoksul tipi almıştır. Her ne kadar bütün yoksulları bu kategoride görmek doğru değilse de, yoksulluğun akış mecrası bu yönde hareket etmektedir. Böyle bir yoksulluk manzarasında hangi onurdan söz edilebilir veya hangi annelik statüsünden bahsedilebilir?

Sonuç

Genel olarak yoksulluğu doğuran nedenlerle, özel olarak kadın yoksulluğunu ortaya çıkaran sebepler birbirinden bağımsız değildir. Aksine, "mut-

lak yoksulluk" bağlamında açlık seviyesinde yoksulluğun görüldüğü her yerde kadın yoksulluğu da önemli bir oranda görülmektedir. İster toplumsal cinsiyet ayrımcılığında, ister hane reisinin kadın olmasında, isterse hane içindeki eşitsizliklerde olsun yoksulluktan en çok etkilenenler kadınlardır. Ayrımcılık ve eşitsizliklerin yanı sıra, küresel ekonominin bir sonucu olarak düşük ücretli işlerde ve enformel sektörde istihdam edilmek veyahut bu tip işlerde çalışmak zorunda bırakılmak da kadınların daha fazla yoksullaşmasına sebebiyet vermektedir. Kadınlarla birlikte bu durumdan en çok etkilenenler hanedeki çocuklardır. Çocuk yoksulluğunda görülen artıştan dolayı yoksulluğun "gençleşmesi" gündeme gelmiştir. Yoksulluk, bir taraftan çocukları daha küçük yaştan itibaren çalışma sahası içine iterken, diğer taraftan da çocukların eğitimsiz kalmasına ve dolayısıyla da potansiyel yoksullara dönüşmesine sebep olmaktadır. Bunun dolaylı bir sonucu da, toplumda şiddet ve suçun artması biçiminde ortaya çıkmaktadır.

Yoksullukla mücadele çabalarında kadın yoksulluğu önemli bir yer teşkil etmesine rağmen, hem kırsal hem de kentsel alanlarda kadın yoksulluğunda artışlar görülmektedir. Özellikle, kentsel alanlardaki toplumsal ve ekonomik ilişkiler kadın yoksulluğunun daha derin yaşanmasına neden olmaktadır. Fiziksel yapıları gibi sosyo-ekonomik yapıları da bozulmaya yüz tutan kentlerde, ümitle hayata tutunmaya çalışan yoksul kadınlar, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinden doğan adaletsizliklerle birlikte yaşamaya devam etmektedirler. İletişim ağlarının oldukça geliştiği modern kapitalist kentlerde, yoksul kadınlar ve kızlar hâlâ eğitim gibi temel haklardan mahrum kalmakta, toplumsal dışlanma riskiyle karşılaşmakta, hane ve toplumda çeşitli baskılara maruz kalmaktadırlar.

Sonuç itibarıyla, küresel bir sorun haline gelen kadın yoksulluğunun mahrumiyetler, dezavantajlı konum ve toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri bağlamında ele alınması gerekmektedir. Bu çerçevede, hane içindeki kadın-erkek ve çocuk-ebeveyn ilişkileri,

toplumsal ve ekonomik alanlardaki ayrımcılıkların ortadan kaldırılması ve bunlara yönelik olarak sosyal düzenlemelerin yapılması, kadınların geleneksel ilişki ağlarının pençesinden kurtarılması üzerinde önemle durulması gereken konular olarak görülmektedir.

Kaynakça

Ahmed, Akbar (2008), *İslâma Yolculuk- Küreselleşme Krizi*, (Çev: İ. Kapaklıkaya), İstanbul: Ufuk Kitap.

Bales, Kevin (2002), *Kullanılıp Atılanlar- Küresel Ekonomide Yeni Kölelik*, (Çev: P. Ögünç), Çitlembik Yayınları, İstanbul.

Bora, Aksu (2007), "Kadınlar ve Hane", *Yoksulluk Hâlleri*, (Ed. N. Erdoğan), Demokrasi Kitaplığı Yayınevi, ss. 97-132., İstanbul.

Buğra, Ayşe ve Keyder, Çağlar (2003), *New Poverty and the Changing Welfare Regime of Turkey*, UNDP, Ajans-Türk A.Ş., Ankara.

Cohen, Daniel (2000), *Dünyanın Zenginliği, Ulusların Fakirliği*, (Çev: D. Hattatoğlu), İletişim Yayınları, İstanbul.

Chant, Sylvia (2003), "Female Household Headship and the Feminisation of Poverty: Facts, Fictions and Forward Strategies", <http://www.unesco.org/shs/gender>.

Cole, Key (2002), "Globalizasyonun İktisadi Yönü", *Globalizasyonun Yansımaları*, (Ed. U. S. Akalın), Donkişot Yayınları, ss. 33-34., İstanbul.

Davis, Mike (2007), *Gecekondu Gezegeni*, (Çev: G. Koca), Metis Yayınları, İstanbul.

Drucker, Peter F. (2000), *Yeni Gerçekler*, (Çev: B. Karanakçı), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.

Ecevit, Yıldız (2003), "Toplumsal Cinsiyetle Yoksulluk İlişkisi Nasıl Kurulabilir? Bu İlişki Nasıl Çalışılabilir?", *C.Ü. Tıp Fakültesi Dergisi*, 25 (4), s. 83-88.

Engels, Friedrich (1997), *İngiltere'de Emekçi Sınıfın Durumu*, (Çev: Yurdakul Fincancı), Sol Yayınları, Ankara.

Ersoy, Melih ve Şengül, Tarık (2000), *Kentsel Yoksulluk ve Geçinme Stratejileri- Ankara Örneği*, ODTÜ Yayınları, Ankara.

Ersoy, Melih Şengül, Tarık (2002), *Kente Göç ve Yoksulluk- Diyarbakır Örneği*, ODTÜ Yayınları, Ankara.

Esa (2009), *Rethinking Poverty, Report on the World Social Situation 2010*, United Nations, New York.

Fuchs, Rachel G. (2005), *Gender and Poverty in Nineteenth-Century Europe*, Cambridge University Press, New York.

Goldberg, G. S. ve Kremen, E. (1990), "The Feminization of Poverty: Discovered in America" *The Feminization of Poverty: Only in America?* (Ed. G. S. Golberg and E. Kremen), Greenwood Press, New York.

Hassan, Riffat (2004), "Namussuz Cinayetler- Kadınlara Karşı İşlenen Korkunç Suçlar", (Çev: A. E. Savran), *Küresel Başkaldırı*, (Ed. N. Welton and L. Wolf), Aykırı Yayıncılık, ss. 187-189., İstanbul.

İşık, Oğuz ve Pınarcıoğlu, M. Melih (2005). *Nöbetleşe Yoksulluk: Sultanbeyli Örneği*, 5. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.

İşık, Oğuz ve Pınarcıoğlu, M. Melih (2003), "Nöbetleşe Yoksulluktan Kurlsız Yoksulluğa", *Görüş*, Temmuz Sayısı, ss. 50-53.

Kacowicz, Arie M. (2001), "The Dark Side of the Moon: Globalization and Poverty as a Global Problem", <http://isanet.ccit.arizona.edu/archive/kacowiz.htm>.

Kacowicz, Arie M. (2006), "Globalization, Poverty, and the North-South Divide", http://www.allacademic.com/meta/p99324_index.html

Karpat, Kemal H. (2003), *Türkiye'de Toplumsal Dönüşüm*, (Çev. Abdulkerim Sönmez), İmge Kitabevi, İstanbul.

Kernaghan, Charles (2004), "Teşhir- Etiketin Arkasındaki Gerçek", (Çev: A. E. Savran), *Küresel Başkaldırı*, (Ed. N. Welton and L. Wolf), Aykırı Yayıncılık, ss. 168-171., İstanbul.

Kim, J. Wook ve Choi, Y. Jun (2010), "Feminisation of Poverty in 12 Welfare States: Strengthening Cross-Regime Variations?", *Luxembourg Income Study* (Working Paper No: 549), <http://www.lisproject.org/publications/liswps/549.pdf>.

Kloby, Jerry (2005), *Küreselleşmenin Sefaleti- Eşitsizlik, Güç ve Kalkınma*, (Çev: O. Düz), Güncel Yayıncılık, İstanbul.

Moghadam, Valentine M. (2005), "The 'Feminization of Poverty' and Women's Human Rights", <http://www.unesco.org/shs/gender>.

Ocak, Ersan (2007), "Yoksulun Evi", *Yoksulluk Hâlleri*, (Ed. N. Erdoğan), Demokrasi Kitaplığı Yayınevi, ss. 133-173., İstanbul.

Owen, Robert (1995), *Yeni Toplum Görüşü*, (Çev. M. Doğan Şahiner), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Rahnema, Macit (2009), *Sefaletin Yoksulluğu Kovduğu Bir Dünya*, (Çev. Şule Ünsaldı), Özgür Üniversite, Maki Basın Yayın, Ankara,

Sen, Amartya (2004), *Özgürlükle Kalkınma*, (Çev: Y. Alogan), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Shiva, Vandana (2004), "Küreselleşmenin Şiddeti: Hindistan Direniyor", (Çev: A. E. Savran), *Küresel Başkaldırı*, (Ed. N. Welton and L. Wolf), Aykırı Yayıncılık, ss. 153-156., İstanbul.

Şenses, Fikret (2006), *Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk*, 4. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.

Yolcuoğlu, İsmet G. (2010), "Kentsel Yoksulluk", <http://www.toplumvesiyaset.com/yaziOku.php?id=585> (Erişim Tarihi: 5 Nisan 2010).

Yunus, Muhammad, (2007), *Creating a World Without Poverty- Social Business and the Future of Capitalism*, Public Affairs, New York.

Yunus, Muhammed. (2003), *Yoksulluğun Bulunmadığı Bir Dünyaya Doğru*, (Çev: G. Şen), 2. Baskı, Doğan Kitapçılık, İstanbul.

20. Yüzyılın Başında Azerbaycan'da Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Amaçlı Vakıf ve Dernekler

Şahin DURMAZ *

Özet

20. yüzyılın başları Azerbaycan tarihine millî uyanış devri olarak geçmiştir. Rusya'da meydana gelen siyasî ve sosyal değişiklikler Azerbaycan'da "Hayriyecilik" ve "Maarifçilik" olarak adlandırılan vakıf ve dernek çalışmalarını hızlandırmıştır. Bu dönemde özellikle eğitim, kültür ve sağlık alanında "medeni-maarif cemiyeti" olarak adlandırılan birçok vakıf ve dernek faaliyet göstermiştir.

Bakü Müslüman Hayriye Cemiyeti, Neşr-i Maarif, Nicat, Saadet ve Sefa isimli kuruluşlar öne çıkan vakıf ve derneklerdir. Bu teşkilatların faaliyet alanları arasında okul açılması, öğrencilere burs verilmesi, tiyatro ve sanat gösterilerinin düzenlenmesi, gazete ve dergi çıkarılması, kitap bastırılması, sağlık hizmetleri vb. bulunmaktadır.

Bu çalışmada 20. yüzyılın başında Azerbaycan'da kurulan sosyal yardımlaşma ve dayanışmanın örneklerini içeren vakıflar ve dernekler incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan'da vakıf ve dernekler, Azerbaycan'da hayır kurumları, hayriye, maarif

Abstract

The early 20th century went down in the history of Azerbaijan as a national awakening period. Political and Social changes in Russia accelerated the work of foundations and associations which are called as Charity and Enlightenment in Azerbaijan. During this period, especially in the field of education, culture and health, many foundations and associations called as cultural and educational society have shown activity.

The private organizations such as, Baku Muslim Charity Society, Neshr-i Maarif, Nicat, Saadat and Safa are the prominent foundations and associations. Areas of activity between these organizations are the opening of the school, granting scholarships to students, theater and art shows, publication of newspapers, books, magazines and the health services.

In this study, Foundations and Associations that contain excellent samples of social assistance and solidarity which were established in Azerbaijan at the beginning of the 20th are examined.

Key Words: Foundations and associations in Azerbaijan, charitable organizations in Azerbaijan, charity, education

---

* Qafqaz Üniversitesi, Azerbaycan

Giriş

19. yüzyılın son çeyreğinde Azerbaycan'ın sosyal, iktisadî ve siyasi hayatında meydana gelen değişiklikler, Azerbaycan halkının eğitim ve kültür hayatını da etkilemiştir. Bu devirde büyük bir sanayi şehri olan Bakü, Azerbaycan ilim ve kültür hayatının merkezi haline gelmiştir.

Bu asırda Azeri Türkleri, Rus ve Avrupa okullarında okumuşlar, eğitim seviyelerini yükseltmişlerdir. Aynı zamanda, Batı ve Rusya'daki fikir cereyanlarını tanımışlardır. Bu durum, Azerbaycan Türkleri'ni ekonomik ve kültürel bakımdan süratle değiştirmiştir. Bu dönemde yetişen aydınlar, Azeri Türklüğü üzerindeki her türlü baskıdan, Ruslaştırma politikasından, eğitilmiş bir toplumla kurtulacaklarına inanmışlardır. Bundan dolayı da, eğitimi bütün kesimlere yayabilmek için, okul açılması, ders kitabı yazımı ve ders programlarının hazırlanmasına çalışmışlardır (Hüseynov ve Paşayev, 2000:43). Azerbaycan tarihinde "maarifçilik" olarak adlandırılan bu akım, eğitimi cemiyetin asıl muharrik güçlerinden biri olarak kabul ediyor; millî medeniyetin inkişafı ve ülke kalkınmasının eğitim yoluyla olacağına inanıyordu (Memmedov, 2005:333).

Bu devirde büyük sanayi şehirleri olan Bakü, Şamahı, Şeki, Şuşa, Gence ve Nahçıvan, Azerbaycan'ın medeniyet merkezlerine çevrilmişti. Bütün bunlarla beraber, millî ve kültürel uyanışta, Rusya ve Türkiye'de tahsil almış aydınların önderlik ettikleri gazete ve dergiler tarihi rol oynamıştı (Babaşlı, 2003:224). 20. asrın başlangıcında sosyal-iktisadî, manevî-medenî, ilim ve teknik sahasındaki gelişmeler maarifçilik için elverişli şartları oluşturmuştu. Azerbaycan millî matbuatının ilk gazetesi olan İkinci'yi neşreden, matbaacı, pedagog, ilk millî tiyatronun kurucusu, yazar, eğitimci, fen bilimci, hayırsever, halkçı, milliyetçi ve Kafkaslar'da birçok ilke öncülük etmiş aydın bir kişi olan (Yeşilot, 2009:98) Hasan Bey Zerdabi'nin attığı tohumlar boy vermiş, eğitimin önemini kavrayan ve bu yolda maddî desteğini esirgemeyen millî sermayedarlar ve eğitim

yolunda her türlü mahrumiyete katlanan maarifperver aydınlar yetişmişti (Babaşlı, 2003:225). Bu kadroların birçoğu (bugün Gürcistan sınırları içerisinde kalan) Gori Seminaryası'nda (Gori Öğretmen Okulu) yetişmiş ve çok sayıda Azeri genci de Osmanlı, Rusya ve Avrupa üniversitelerinde eğitim alarak ülkelerine geri dönmüştü.

Bu yetişen kadrolar, ideallerini gerçekleştirebilmek için petrol sayesinde servet kazanan hayırsever maarifçi zenginler ile beraber okullar açmak, kimsesiz çocukları okutmak, millî ve manevî eserler neşretmek vb. maksatlarla vakıf ve dernekler kurmaya başlamışlardı. 1905 yılından sonra bu cemiyetlerin sayısı ve faaliyet dairesi hayli genişlemişti. Bu cemiyetlerin kurulması ve faaliyetleri, devrin varlıklı tüccarları ve sanayi adamlarının yardımları ile olmuştu. Bu cemiyetler sayesinde istidatlı gençler, Avrupa ve Rusya'nın en iyi üniversitelerine okumağa gönderilmişti (www.president.az). Bu yıllarda, Azerbaycan'ın muhtelif köşelerinde ilim ve irfan yuvaları, akşam kursları hayata geçirilmiş; milletin manevî servetini teşkil eden, lâkin maddî imkânsızlıktan dolayı hayatta yerini bulamayan istidatlı Azerbaycan evlatlarına sahip çıkılmış, burslar verilmiş ve eğitim alma imkanı sağlanmıştı (Babaşlı, 2003:225).

Azerbaycan millî burjuvası içerisinde çok zengin ve ticarete büyük başarılar kazanmış işadamları vardı. Bu dönemde, hayır işlerine büyük miktarda destek vermiş şahıslar arasında Hacı Zeynelabidin Tağıyev, Murtuza Muhtarov, Musa Nağıyev, Şemsi Esedullayev ve diğerleri sayılabilir. Bunlar arasında bugün büyük hürmet ve ihtiramla hatırlanan, malını-mülkünü halkın eğitim seviyesinin artması için hayır işlerinde sarf eden Hacı Zeynelabidin Tağıyev'in ismini özellikle belirtmek gerekir (Bün-yadov ve Yusufoglu 2007:639).

Hacı Zeynelabidin Tağıyev, zamanının meşhur yardımseverlerindendi. Fakir bir işçi iken, zengin olduktan sonra halktan kopmamış, onların maddî ve manevî problemlerini kendine dert edinmiştir.

Zenginler ile fakir insanlar arasında bir köprü olmuştur. Onların dertleriyle dertlenmiş, sevinçleriyle mutlu olmuştur. Kendisini cemiyetin üstünde görmemiştir. Hayatın her kademesiyle ilgilenmeye çalışmış; şehrin güzelleştirilmesi, içme suyu getirilmesi, gazete çıkarılması, kitap bastırılması, okul açılması, fakir talebelere burs verilmesi, yurtdışında öğrenci okutulması, Rus ve Ermeni zulmüne uğramış kardeş halkların yetim çocuklarının bakımı, zelzeleye uğrayan ahaliye yardım, kıtlık zamanında ihtiyaç sahiplerine tahıl dağıtılması gibi birçok yardım faaliyetine gönülden iştirak etmiştir. Bu özellikleri sebebiyle Tağiyev'i, Bakü'deki Müslüman, Rus, Ermeni ve Yahudi hayır kuruluşlarının hepsi kendilerine fahri başkan seçmişlerdi (Yusifov, 2000:33), (Nerimanov, 2004:404), (Mahmudov, 2006:90), (İsmayılov ve İbrahimov, 1994:115).

20. asrın başında, özellikle eğitim sahasında faaliyetlerde bulunan birçok vakıf (Hayriye Cemiyeti) kurulmuştur. Bakü Müslüman Hayriye Cemiyeti, Neşr-i Maarif, Nicat, Saadet, Sefa, Hidayet bunlar arasında öne çıkanlardır (Aliyev, 2007:685). Bu dönemde sadece Bakü'de otuzdan fazla vakıf ve derneğin faaliyet göstermekte olduğu ifade edilmektedir (Babaşlı, 2003:226). Bu cemiyetlerin açtıkları okullar Azerbaycan'da millî eğitim sisteminin oluşmasında tarihi öneme sahiptirler (www.az-muallimi.com).

İlk Hayriye Cemiyetinin Kuruluş Teşebbüsü

Azerbaycan'da ilk defa Hayriye Cemiyeti açmak üzere faaliyete başlayan isim Hasan Bey Zerdabi'dir. "Maariften ve ilimden mahrum bir millet, ışıktan mahrumdur" diyen Zerdabi, Azerbaycan'da eğitimin gelişmesi ve yeni okulların açılması için büyük gayret göstermiştir. Bir milletin gelişebilmesi için, hatta devlet olabilmesi için eğitimin şart olduğunu halka anlatmaya çalışan Zerdabi, ilk yıllarda bu isteğini gerçekleştirme yolunda oldukça büyük zahmetler çekmiştir (Yeşilot, 2009:103). İlk gayretinde muvaffak olamasa da yolundan dönmeyen Hasan Bey Zerdabi çalışmalarına devam etmiş ve ileriki

dönemlerde kurulan vakıflar ve zenginlerin verdikleri burslarla okuyan gençlerin sayısı artmıştır.

19.yüzyılın son çeyreğinde, Hasan Bey Zerdabi yoksul çocukların tahsil ve terbiyesine, okullara yerleşip ücretsiz okumalarına yardımcı olmak amacıyla cemiyetin nizamnamesini hazırlayıp hükümete takdim etti. Bürokrasinin zorlama ve engellerine rağmen uzun süren çalışmalardan sonra cemiyetin tüzüğü kabul edildi. Resmi işlemler tamamlandıktan sonra Hasan Bey Zerdabi, Bakü zenginlerinden bir kısmını Gazi Molla Cevad'ın evinde topladı. Cemiyetin kuruluş maksadını onlara anlattı. Orada bulunanlar, bu teşebbüsü çok beğendiler. Fakat ifade edilen güzel sözlerden sonra, cemiyetin faaliyetleri için gerekli olan maddî yardımın toplanmasına sıra geldiğinde, teker teker meclisi terk ettiler. Bu menfi netice Hasan Bey Zerdabi'yi yıldırmadı. Bütün Kafkasya'yı şehir şehir dolaşarak cemiyete üye kaydetmeye çalıştı. Birçok insan, cemiyetin üyelik aidatından çok fazla miktarda yardım veremeyi vaat ettiler. Bu gayretler neticesinde, Hasan Bey Zerdabi, Azerbaycan'da ilk vakfın kuruluşunu gerçekleştirmiştir. Bakü'ye dönen Hasan Bey Zerdabi, cemiyetin diğer işlerini de yoluna koymaya uğraştı. Bu müddette cemiyetin kasasına Kafkasya'dan hayli miktarda para gelmişti. Hatta Bakü'de okumak için iki de talebe gönderdi. Zerdabi, biraz zor da olsa bu talebeleri Bakü şehir okullarına kaydettirdi. Ne yazık ki bu durum çok uzun süre devam etmedi. Zamanla gönderilen üye aidatları oldukça azaldı. Sonunda cemiyeti kapatmak zorunda kaldı. Cemiyetten hatıra olarak sadece üyelerin isimlerinin yazılı olduğu bir defter kaldı (Gilman, 1995:94).

Çalışmamızın bundan sonraki kısmında 20. yüzyılın başında Azerbaycan'da kurulmuş vakıf ve derneklerden en önemlilerini inceledik. Bu kuruluşları daha çok hayırseverlik amacıyla kurulmuş olanlar ve ağırlıklı olarak eğitim alanında faaliyet gösteren vakıf ve dernekler olarak iki kısımda incelemek mümkündür. İncelediğimiz vakıf ve derneklerden başka Bakü ve Azerbaycan'ın diğer şehirlerinde faaliyette bulunmuş küçük cemiyetler de olmuştur. Bunlar çalışmamızın dışında tutulmuştur.

1. Hayriye Cemiyetleri (Yardım Amaçlı Kurulan Vakıf ve Dernekler)

1.1. Bakü Müslüman Hayriye Cemiyeti

1905 inkılabından sonra Çar Hükümeti'nin verdiği Ekim Beyannamesi'nin oluşturduğu ortam neticesinde Hasan Bey Zerdabi'nin vakıf kurma yolundaki yarım kalan arzusu gerçekleşme yoluna girdi. Hacı Zeynelabidin Tağıyev, vakıf kurulması için hükümete başvurdu. Birinci teşebbüste muvafak olamasa da ikinci defada izin alındı. Eğitim-kültür ve sosyal yardım sahalarında faaliyet gösteren gönüllü içtimai kurum olarak kurulan cemiyetin nizamnamesi, 1905 yılı 10 Ekim tarihinde Tiflis'te Kafkas valisi Voronsov Daşkov tarafından tasdik edildi (Mahmudov, 2004:228). Bakü Müslüman Hayriye Cemiyeti'nin maksadı yoksul ve muhtaç müslümanlara, mekteplerde okuyan fakir ve yetim talebelere yardımcı olmak, çalışamayacak durumda olan ihtiyarları himaye etmek, yoksul çocukları sanat mekteplerinde okutmak gibi faaliyetlerdi.

Cemiyetin kurucuları, Bakü'nün zenginleri ve aydınlarıydı. Kurucuları arasında Hacı Zeynelabidin Tağıyev, Hasan Bey Zerdabi, Alimerdan Topçubaşı, Ahmet Agayev, Ali Bey Hüseyinzade vardı. Müslüman Hayriye Cemiyeti'nin merkezi İsmailiye binasında idi (Gılman, 1995:95). Cemiyet, Azerbaycan Halk Cumhuriyeti devrinde de faaliyetine devam etmiştir. Cemiyet, Azerbaycan'ın içtimai-siyasî sosyal ve medeni hayatında önemli rol oynamıştır (Mahmudov, 2004: 228).

Cemiyet merkezinin yerleştiği, Türk dünyası için önemli faaliyetlere ev sahipliği yapmış binası, petrol zenginlerinden Ağa Musa Nağıyev tarafından verem hastalığından vefat etmiş oğlu İsmail adına yaptırılmıştır. İstiklaliyet Caddesi'nde yer alan bina oğlu İsmail'in hatırasına İsmailiye Binası olarak anılmaktadır.

Kars Birinci Dönem milletvekillerinden Fahrettin Erdoğan, Türk Ellerinde Hatıralarım isimli kitabında cemiyetin faaliyetlerini şöyle anlatmaktadır:

“İlk iş olarak Bakü Cemiyeti Hayriyesi'ne gittik, orada ileri gelenlerle tanıştık. Burada istiklal aşkıyla cemiyetler kurulmuş, durmadan çalışıyordu. O oturduğumuz İsmailiye binasında Musa Nağıyev'in 50 yataklı misafirhanesi vardı ki, her gelen Türk yolcusu burada aylarca kalır; yiyecek ve yatakla temin edildiği gibi, çamaşırları yıkanır; bütün masraf Nağıyev'in kasasından ödenir; misafirlerden bir tek kuruş bile alınmazdı. Bundan başka 200 yataklı bir de yetimhanesi vardı. Buraya cepheden toplanan kimsesiz çocuklar getirilerek bakımları sağlanmıştı” (Erdoğan,1998:151).

Bakü Müslüman Hayriye Cemiyeti'nin Birinci Dünya Savaşı yıllarındaki faaliyeti üzerinde biraz durmak istiyoruz. Cemiyet üyeleri, Nargin adasında esir tutulan Türk askerlerine yardım etmişler ve vatanlarından sürgün edilenleri, aç ve yetim kalmışları doyurmak, giydirmek için büyük gayret göstermişlerdir. Azerbaycan Halk Cumhuriyeti Milli Emniyet Genel Müdürü, Naki Keykurun(Şeyhzamanlı) hatıralarında bu dönemi şöyle anlatmaktadır:

“Birinci Dünya Savaşı'nda Rus kuvvetlerinin tazyiki karşısında Türk ordusu geri çekiliyor, Şark vilâyetleri Rus işgali altına giriyordu. Bu fırsatı ganimet bilen Ermeni çetecileri, esarete mahkûm olmuş Türk halkına yapmadıkları vahşiyane zulüm bırakmadılar. İşgal edilmiş vilâyetlerde Ermeni çetecileri, komitecileri, Ermeni halkına yardım cemiyeti ekipleri serbestçe dolaşmakta idiler. Bu yerlerde yapılan zulümlerin akisleri, bütün Kafkasya halkına ulaşıyor ve kalplerini sızlatıyordu. Bakü Cemiyeti Hayriye'si yardıma koşmak istedi; buna Rus Cephe Komutanlığı müsaade etmedi. Bu vaziyet karşısında Hacı Zeynelabidin doğruca Rus İmparatoru ile muhabere ve gereken emri istihsal ediyor. Cemiyet-i Hayriye'de Dr. Hüsrev Bey'in riyaseti altında büyük bir kadro hazırlanıyor. Demiryolu idaresinden bir tren katarı temin ediliyor. Her türlü ihtiyacı karşılayacak yiyecek ve giyeceklerle dolduruluyor ve doğruca Kars'a ve felâkete uğramış Anadolu Türk halkına ilk Türk yardım eli uzatılıyor. Cemiyet-i Hayriye ekipleri cepheye gittikten sonra, Türk halkına yapılan fenalıkların

önü alınabilmiştir. Cemiyet ekiplerinin yağdırdıkları raporlar ve bu raporların akisleri neticesinde, Rus Ordu Kumandanlığı Ermeni çete teşkilâtını dağıttı. O tarihlerde Ermeni harp felâketzedeleri için kurulmuş olan yardım cemiyetine Rus Çarı bir milyon ruble bağışta bulunur. Bunu haber alan Hacı, derhal Rus Çarı nezdinde teşebbüste bulunur ve harpten mutazarrır olan yalnız Hıristiyanlar olmayıp, aynı suretle Müslümanlar'ın da muzdarip olduğunu ve yardımın onlara da yapılması gerektiğini bildirir. Bir kaç gün sonra, Rus Çarı'nın emriyle Cemiyet-i Hayriye'ye bir milyon ruble bağışta bulunur. Cemiyet-i Hayriye, Azerbaycan'ın her vilâyet ve kazasında çocuk bakım yurtları açmıştı. Cephelerden ekiplerin himayesinde arası kesilmeden, kimsesiz çocuklar gelmekte ve bakım altına alınmakta idi” (Keykurun, 1998:185).

Azerbaycan, Türkiye'den olan Müslüman göçmenlere yardımda bulunmak için Rusya Devlet Duması'ndan zorlukla da olsa izin almayı başarmıştı. Henüz, Gence Medresesi'nde öğrenim gördüğü zaman, hayır kurumlarından burs alan Ahmet Cevad da, Harbzedelere Yardım Şubesi'nin en aktif üyelerinden biri olarak sınır boyunca savaş bölgelerinde faaliyete başlamıştı. Gençler, talebeler, muallimler de esirlere yardıma geliyordu. Esirlerin en çok sevdikleri şair Ahmet Cevad idi (Memmedli, 2008:35).

1.2. Çocuk Ölümü İle Mücadele Cemiyeti

Azerbaycan Halk Cumhuriyeti devrinde faaliyet göstermiş gönüllü hayır kuruluşu olup 1907 yılında kurulmuştur. Cemiyetin maksadı, çocuk ölümünün artmasını engellemek, cinsiyet, sosyal statü, milli ve dinî mensubiyetine bakmayarak, bütün çocukların fizikî gelişmesiyle ilgilenmekti. Cemiyet, yoksul çocuklara ücretsiz yemek verir, ev ve hastanelerde onlara sağlık yardımı yapar, kimsesiz çocukları anaokulu, yetimhane ve hastanelere yerleştirir ve ilaç, süt vb. malzemelerin ücretsiz olarak verildiği çocuk yemekhaneleri oluştururdu. Cemiyet, 1920 Nisan işgalinden sonra faaliyetini durdurmak zorunda kaldı (Mahmudov, 2005:415).

1.3. “Uşak Evi”(Çocuk Evi) Hayriye Cemiyeti

Çocuk Hastanesi Cemiyeti'nin devamı niteliğinde 1915 yılı Ocak ayında faaliyete başlamış gönüllü hayır kuruluşudur. Cemiyetin amacı, yoksul ve kimsesiz çocukların yaşantısını kolaylaştırmaktı. “Uşak Evi” Azerbaycan Halk Cumhuriyeti yıllarında ırk, milliyet ve din farkı gözetmeden çocukların terbiyesiyle meşgul olup onlara eğitim veriyordu. 1920 Nisan işgalinden sonra faaliyetini durdurmak zorunda kalmıştır (Mahmudov, 2005:415).

1.4. Azerbaycan Kadın Hayriye Cemiyeti

İlk Azerbaycan Kadın Hayriye Cemiyeti, 1908 yılında kurulmuştur. Bu teşkilatın kurucusu Hasan Bey Zerdabi'nin eşi Hanife Melikova'dır. Cemiyet üyeleri yüksek rütbeli devlet memurları, generaller ve büyük sanayicilerin eşleri veya kızlarıydı. Bunlar sadece yoksullara yardım etmek için bir araya gelmemişlerdi. Genç hanımların önlerine koydukları hedef, kadınların medenî seviyesini yükseltmek ve onlarda tahsil ve ilime heves uyandırmaktı. Kadın Hayriye Cemiyeti'nin ilk fahri başkanı, meşhur zenginlerden Murtuza Muhtarov'un eşi Liza Tuganova'dır (<http://az.wikipedia.org>).

1.5. Bakü Müslüman Kadın Hayriye Cemiyeti

Anne-babalarını kaybetmiş çocuklara, yoksullara ve göçmenlere yardım etmek amacıyla 11 Kasım 1914'te kurulmuş gönüllü hayır kurumudur. Kurucusu Rahile Hacıbababayeva idi. Cemiyet, hasta ve yaralı askerlere, yetim ve yoksul çocuklara yardım edebilmek maksadıyla sık sık muhtelif programlar düzenlemekteydi (Mahmudov, 2004:230).

Mehmet Emin Resulzade, cemiyetin kuruluşuyla ilgili İkbâl Gazetesi'nde yazdığı makalede: “Erkekler arasında ilk maarif ve hayriye cemiyetlerini vücud getirenler muallimlerimiz olmuştu. Bu kerede kadınlar arasında hayriye cemiyeti müessislerinin muallimler olduğunu kemal-i memnuniyetle görüyoruz” diyor ve cemiyetin kuruluşunu “muhitimiz için içtimâî terakkisi için hayırlı bir faaliyet olarak”

gördüğünü belirterek cemiyet üyelerine “Muhterem bacılarım, hayırlı yol!” dileyerek yazısını sonlandırıyor (Resulzade, 1914:798).

1.6. Kardeş Kömeği İçtimai Teşkilatı

Birinci Dünya Savaşı (1914–18) yıllarında Azerbaycan'ın muhtelif bölgelerinde faaliyet göstermiş içtimai teşkilattır. Teşkilatın esas maksadı muharebede esir düşmüş Türk askerlerine, kimsesizlere yardım etmek, tedavi olmalarını temin etmek, onların erzak, giyim ve diğer ihtiyaçlarını temin edip vatanlarına geri göndermekti. Cephe bölgelerinde sahipsiz kalmış Türk çocuklarını toplayıp çocuk yurtlarına gönderiyordu (Mahmudov, 2005:136).

1.7. Bakü Şehir ve Halk Mektepleri Talebelerine Yardım Cemiyeti

1907 yılı Nisan ayında kurulan gönüllü hayır teşkilatının maksadı Bakü şehir ve halk mekteplerinde eğitim gören ve ihtiyaç sahibi talebelere giyim, yemek ve kalacak yer sağlamak, onlara tıbbi yardım vermek, aileleri çalışan talebelere gündüzleri kalabileceği yer göstermekti. 1919 yazında cemiyet anaokulu açılması ile meşgul olmuştur. 7–8 Türk ve 5 Rus mektebi nezdinde anaokulu açılmıştı. Okulların büyük bahçeleri ve geniş mutfakları vardı. Cemiyet, eğitim yılı başlarken, mekteplerde sıcak sabah kahvaltılarını vermiş; imkânı olmayan öğrencilere ücretsiz kırtasiye malzemesi verilmesi ve ilaç alımı ile uğraşmıştı (Mahmudov, 2004:237).

1.8. Çocukları Muhafaza Cemiyeti

Azerbaycan Halk Cumhuriyeti devrinde faaliyet göstermiş gönüllü hayır teşkilatının maksadı, Bakü'deki 17 yaşına kadar olan çocukların hayat şartlarını öğrenmek, halkı bu konuda bilgilendirerek bu çocukların ihtiyaçlarının temin edilmesine çalışmaktı. Cemiyet özel çocuk mahkemesi teşkil etmekle, kimsesiz çocukların suç ortamlarından uzaklaştırılmasına, onların yeniden eğitilmesine ve cemiyete faydalı vatandaşlar olarak yetiştirilmeleri için itibarlı ailelere verilmesine gayret göstermek-

teydi. Cemiyet, 1920 Nisan işgalinden sonra faaliyetini durdurmak zorunda kalmıştır (Mahmudov, 2005:416).

2. Maarif Cemiyetleri (Eğitim Amaçlı Kurulan Vakıf ve Dernekler)

2.1. Neşr-i Maarif Hayriye Cemiyeti

1 Ağustos 1906 tarihinde nizamnamesi tasdik edilerek resmen kurulan Neşr-i Maarif Hayriye Cemiyeti de yardım amaçlı bir kuruluş olup, faaliyetinin ilk merhalesinde “Bakü vilayetinde Müslüman ahali arasında bilgiyi arttıran cemiyet” olarak isimlendirilmiştir. Çoğu zaman Müslüman Hayriye Cemiyeti'yle beraber işler görmüşlerdir. Bu cemiyetin kurucuları da Bakü'nün zengin işadamları ve aydın insanlarıdır. Üyelerinin birçoğu petrol zenginleridir. Kurucuları arasında İsmailbey Seferaliyev, Hesenaga Hesenov, Memmed Hesen Hacinski, Esdulla Ahmedov, Ağahüseyn Tağıyev, Elağa Hesenov ve Hesen Mustafayev bulunmaktadır. Cemiyetin muhtelif yıllarda Quba, Göyçay, Astara, Ağdaş, Füzuli, Şuşa, Gence, Heşterhan, Saratov, Moskova, Türkiye ve Romanya'da şubeleri açılmıştı (Mahmudov, 2005:265).

Azerbaycan Halk Cumhuriyeti devrine dek Neşr-i Maarif'in Bakü şehri ve köylerinde yirmi mektebi faaliyet göstermiştir. Onlardan ikisi kız mektebi olup Bakü'nün kasabası olan Balahanı ve Zabrat'da bulunmaktaydı. Bütün mekteplerde eğitim ücretsizdi. Ayrıca öğrencilere ders araç-gereçleri, kitaplar ve giyim de ücretsiz olarak verilirdi. Tahsil müddeti 4 yıl idi. Okullarda dinî ilimler, ana dili, Rus dili ve matematik yanında tarih, coğrafya, biyoloji, astronomi dersleri de verilmekteydi. Neşri-maarif, 1907'de Bakü'de Daru'l- Muallimin-İslam yani Müslüman Öğretmenler Okulu açmıştı. Okulun müdürü İstanbul'dan davet olunan Muhammed Cevdet idi. Cemiyetin maksadı, bilgili ve güvenilir insanlar yetiştirmektir. Neşr-i Maarif Hayriye Cemiyeti, 1917 yılına kadar faaliyetini sürdürmüştü (Gılman, 1995:95).

2.2. Nicat Medeni-Maarif Cemiyeti

Nicat Medeni-Maarif Cemiyeti, 1906 yılında kurulmuştur. Cemiyetin gayesi, Müslüman ahali arasında maarifçilik işinin yayılması, âli, orta ve ilk tahsil müesseselerinde okuyan Müslümanlara yardım edilmesi, ana dili ve edebiyatın gelişmesidir. Bu maksatla cemiyet, muhtelif kitaplar ve ders kitapları neşretmekteydi. Kurucular arasında Üzeyir Hacıbeyov, Memmed Emin Resulzade, Cihangir Zeynalov, Mirzeğa Aliyev, Hüseyingulu Sarabski, Murad Muradov, Hüseyin Ereblinski, Mehdi Hacinski, Sultan Mecid Genizade ve Sıdkı Ruhulla gibi isimler bulunmaktadır. Cemiyetin başkanlığına Memmedali Selimhanov seçilir. Sonra yardım toplanmaya başlanır. Hacı Zeynelabidin Tağıyev, beş bin manat verir ve Musa Nağıyev'in de adına beş bin manat yazdırarak ilave eder ki: "Eğer Musa Nağıyev, beş bin manat vermekten imtina ederse onun adına da ben ödeyeceğim" (Gılman, 1995:96). 9 Mart 1907 tarihinde yönetim kurulu başkanlığına Hasan Bey Ağayev seçilir. 12 Kasım'da onun İran'a gitmesiyle başkanlık makamına Memmed Emin Resulzade vekâlet eder.

Nicat'ı kuranların ekseriyeti aydınlar idi. İçerisinde petrol zenginleri ve tüccarlar da vardı. Cemiyetin amacı, Azerbaycanlıları okumaya teşvik etmek, yoksul çocukların elinden tutmak, ihtiyacı olanlara maddî yardımda bulunmaktı. Cemiyet, Bakü ve çevresinde kütüphane ve kıraathaneler açmıştı. Köylerde açılan bir veya iki sınıflı mekteplerin sayısı otuza ulaşmıştı. Cemiyet gündüz çalışan işçiler için gece kursları ve gece okullarının açılmasına özel önem vermekteydi. Binalar kiralayıp, içtimâî ve siyasî mevzularda konferanslar tertip ediyorlardı. Bazen Neşr-i Maarif Cemiyeti'yle beraber programlar organize ediyorlardı. Cemiyetin teşebbüsüyle 1906 ve 1907 yıllarında Qafqaz Müslüman Muallimleri'nin 1. ve 2. Kurultayları toplanmıştır (Mahmudov, 2005:267).

Nicat'ın tiyatro gurubu özellikle büyük bir heves ve gayretle çalışmaktaydı. Cemiyet, genç aktörlerden gruplar oluşturur ve onların etrafında tiyatro

heveskârlarını toplardı. Meşhur edebiyatçılar da bu cemiyette toplanmıştı. Bunlar hem kendi eserlerini hem de Rus ve dünya edebiyatından tercüme ettikleri eserleri sahneye koyarlar, onların çalışmalarına yakından iştirak ederlerdi. Millî musikinink inkişafında Nicat'ın büyük hizmeti olmuştur. Cemiyet, haftalık olarak yayınlanan Nicat adlı bir gazete çıkarıyordu. Cemiyette malî, siyasî, fikrî ve diğer konularda sık sık ihtilaflar olurdu. Bunun nedeni cemiyetin okumuş, aydın üyeleriyle zengin tüccar üyeleri arasındaki fikir farklılığıydı (Gılman, 1995:97).

2.3. Saadet Hayriye Cemiyeti

Saadet Hayriye Cemiyeti, Bakü tüccarları ve din adamları tarafından 1906 yılında kurulmuştu. Kurucuları arasında Kerbelayı Memmedali Salayev, Molla Ali Ekber Merdekanlı, Molla Ağa Hacı Mustafa Resulov, Doktor Abdulhalık Ahundov, Memmedali Selimbeyov ve Aliasker Dadaşov bulunmaktadır. Başkanı Merdekanlı Ahund Alekber idi. Cemiyet Bakü şehrindeki dinî mektep ve medreselerin yeni esaslar üzerinde yeniden teşkil olunması maksadıyla kurulmuştur. Zamanın ruhuna uygun olarak, yeni dini tahsil müesseselerinin, muallim enstitülerinin ve başka yüksek okulların açılması da cemiyetin amaçları arasındaydı (Babaşlı, 2003:232). Cemiyet 1907 yılında Saadet isminde bir okul açmıştı. On dört sınıfta faaliyete başlamış okula ilk müdür olarak Fransa Sorbon Üniversitesinde tahsil almış Fransızca, Farsça, Arapça ve Türkçe dillerini mükemmel bilen, Mirza Alekber atandı. Daha sonra ise Ali Bey Hüseyinzade, 1910 yılından 1916 yılında Türkiye'ye gidene kadar bu okulun müdürlüğünü yapmıştır (Gılman, 1995:98).

2.4. Hidayet Hayriye Cemiyeti

Bunlardan başka Bakü'de, 1904 yılında Hidayet adında bir cemiyet daha kurulmuştur. Bu cemiyetin kurucuları genelde din âlimleri ve aydınlarıdır. Hidayet Cemiyeti'nin maksadı, Bakü'de kabadayı ve katilleri bertaraf etmek ve dinî fanatizmin önünü almaktır. Cemiyet, Bakü'nün sokaklarında kadınları

taciz edenleri, kabadayıları ve diğer suçları işleyenleri açığa çıkararak bunlar haklarında cezai işlem yapılması için hükümet organlarına bildirirdi. Cemiyetin nizamnamesi Ahmed Ağaoğlu tarafından hazırlanmıştı.

O yıllarda, Bakü kabadayıları o kadar rahat hareket ediyorlardı ki; şehrin merkezinde bürolar açarak para karşılığı adam öldürmek için sipariş alıyorlardı. Böyle bürolardan biri şimdiki Kukla Tiyatrosu'nun önündeki iki katlı evin birinci katında yerleşmişti. Halk arasında böyle yerler "adam öldürme şirketi" olarak adlandırılıyordu. Bu katil ve kabadayılarla mücadele, Hidayet Hayriye Cemiyeti'nin esas amacıydı (Gilman, 1995:99).

2.5. Sefa Medeni-Maarif Cemiyeti

Sefa Medeni-Maarif Cemiyeti, 1910 yılında kurulmuştu. Sefa'nın kurucuları ekseriyetle maarifperver aydınlar idi. Cemiyet millî medeniyeti ve maarifi inkişaf ettirmek maksadı taşıyordu. Vakıf şehirlerde ve birçok köyde kütüphane ve okuma salonları açmıştı. Bakü'de Sefa'nın iki katlı okul binası, 1910 yılında varlıklı aydınlardan Alibala Zerbeliyev tarafından yaptırılmıştı (Gilman, 1995:102).

Sefa, millî tiyatronun inkişafı ile daha çok ilgilenmekteydi. Cemiyetin kendi tiyatro grubu vardı. Devrin meşhur aktörleri ve tanınmış dram yazarları bu grup etrafında toplanmıştı. Sefa cemiyeti 1917 yılında faaliyetine son vermiştir.

2.6. Mukaddes Nina Hayriye Cemiyeti

Bakü'de faaliyet gösteren Mukaddes Nina Hayriye Cemiyeti'nin maksadı, kız çocuklarına Rusça eğitim veren okullar açılmasıydı. Bu okulların eğitim programında Rusça, matematik, din bilgisi, tarih, coğrafya ve geometri dersleri yer alıyordu. Nizamnamesi 1846 yılı 17 Aralık'ta Tiflis'te tasdik edilmiş ve Bakü'ye şubesi açılmıştır. 1848 yılında da Şamahı şehrinde şubesi açılmıştır. 1859 yılında, Bakü, bölgenin başşehri olunca Mukaddes Nina Hayriye Cemiyeti ve aynı ismi taşıyan okulu da Bakü'ye taşın-

mıştır (Aliyev, 2007:679). Bu cemiyetin 1913 yılında Gence şehrinde ve 1915 yılında Şeki'de kız okulları açılmıştır (İsmayilov ve Maksvell 2008:224).

2.7. Halk Evleri Cemiyeti

Azerbaycan Halk Cumhuriyeti devrinde, sosyal ve kültürel sahada faaliyet göstermiş müesseseler olup, amaçları Bakü'de bulunan maden ve fabrikalarda çalışan ahalinin arasında sosyal ve kültürel programlar düzenlemektir. Halk evleri birçok programların merkezi olmuştur. Burada bilgi ve tecrübe artırma kurslarından, üniversite hazırlık kurslarına kadar muhtelif konularda dersler verilirdi. Kütüphane ve okuma salonları oluşturuluyor, tiyatro ve konserler düzenleniyordu. Kısa zamanda Bakü şehrinde, bütün maden ve fabrika bölgelerinde cemiyetin şubeleri açılmış, büyükler için eğitim kurslarında beş bin civarında insan okuma ve yazma öğrenmişti. Cemiyet, 1920 Nisan işgalinden sonra faaliyetini durdurmak zorunda kalmıştır (Mahmudov, 2005:9).

Sonuç

20. yüzyıl başlarında oldukça hareketli bir devirde Azerbaycan'da millî, medenî ve manevî değerlere sahip çıkmayı kendilerine görev telakki eden aydınlar, din adamları ve petrol sayesinde zengin olan tüccarlar beraberce hareket ederek milletin eğitim alması, problemlerin sosyal dayanışma ruhuyla çözülmesi için vakıf ve dernekler kurmuştu. Bu kuruluşların ortak gayesi, Müslüman ahali arasında bilgiyi arttırmak, ana dili ve edebiyatın gelişmesini sağlamak, sosyal ve kültürel programlar vasıtasıyla halkın millî eğitim ve kültür seviyesini yükseltmekti.

Bu dönemde kurulan vakıf ve derneklerin çalışmaları arasında okul açılması, fakir talebelere burs verilmesi, yurtdışında öğrenci okutulması, sosyal ve kültürel merkezlerin açılması, tiyatro ve sağlık alanında yatırımlar yapılması, Bakü şehrinin güzelleştirilmesi, Bakü'ye içme suyu getirilmesi, gazete çıkarılması, kitap bastırılması, yetim çocukların bakımı,

ihtiyaç sahiplerine yardım edilmesi gibi faaliyetler bulunmaktadır.

Bu vakıf ve derneklerde göze çarpan önemli bir ortak nokta, kurucularının Bakü'nün zengin işadamları, aydınları ve din adamları olmasıdır. Aydınlar, zenginler ve din adamlarının birlikte yürüttüğü bu çalışmalar, Azerbaycan halkının problemlerinin çözümü için sosyal dayanışmanın güzel örnekleri olmuştur, halk arasında milli birlik ve beraberliğin sağlanmasına mühim katkı sağlamış, Azerbaycan'ın siyasî, sosyal ve ekonomik hayatına pozitif katkıda bulunmuştur.

Günümüzde bu gönüllü kuruluşların faaliyet alanları, hedefleri, teşkilat yapıları, yardım toplama usulleri ve toplumla etkileşim metodları gibi birçok yönleri araştırılarak bu alandaki faaliyetler için dersler çıkarılmalıdır.

Kaynakça

Aliyev, İlham (2007), Azerbaycan Milli Ensiklopediyası, A.M.E. Elmi Merkezi, Bakü.

Babaşlı, Memmedeli (2003), "XX Esrin Evvelerinde Azerbaycanda Milli Oyanış ve Maarifçilik Herekatı", *Journal of Qafqaz University*, sayı:12, Bakü.

Bünyadov, Z.M., Yusufuğlu, Y.B. (1994), *Azerbaycan Tarihi*, Azerbaycan Devlet Neşriyatı, I.cilt, Bakü.

Bünyadov, Z.M., Yusufuğlu, Y.B. (2007), *Azerbaycan Tarihi*, Çırağ Neşriyatı, I.cilt, Bakü.

Erdoğan, Fahrettin (1998), *Türk Elllerinde Hatıralarım*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1.Baskı, Ankara.

Gılman, İlkin (1995), *Şahsiyet*, Şur Neşriyatı, Bakü.

Hüseynov, Firudun ve Paşayev, Mir Celal (2000), *XX. Asır Azerbaycan Edebiyatı*, Birleşik Yayıncılık, İstanbul.

İsmayıl, Mahmud ve İbrahimov, Marat (1994), *El Atası*, Azerneşr, Bakü.

İsmayilov, Mahmud ve Maksvell, Nigar (2008), *Azerbaycan Tarihi*, Elm Neşriyatı, Cilt 5, Bakü.

Keykurun, Naki (1998), *Azerbaycan İstiklal Mücadelesinden Hatıralar*, İlke, Ankara.

Mahmudov, Calal (2006), *Bakü Nefti, Neft Milyoncuları ve Nobel Qardaşları*, Nurlan Neşriyat, 2.baskı, Bakü.

Mahmudov, Yakub (2005), *Azerbaycan Xalq Cumhuriyeti Ensiklopediyası*, Lider Neşriyat, cilt 2, Bakü.

Mahmudov, Yakub (2004), *Azerbaycan Xalq Cumhuriyeti Ensiklopediyası*, Lider Neşriyat, cilt 1, Bakü.

Memmedli, Afina (2008), "Ahmed Cavad Türkiye'de (1912-1918)", *Azerbaycan Türk Kültür Dergisi*, Ocak, Sayı:373, ss.34-36.

Memmedov, İsmayıl (2005), *Azerbaycan Tarihi*, Adiloğlu Neşriyatı, Bakü.

Nerimanov, Neriman (2004), *Seçilmiş Eserleri*, Lider Neşriyat, Bakü.

Resulzade, M.Emin (1914), *Müselman Ünas Cemiyeti-Xeyriyyesi*, İqbal, N.798, 26 noyabr, Bakü.

Süleymanov, Manaf (1996), *Hacı Zeynelabidin Tağıyev*, Gençlik Neşriyatı, Bakü.

Yeşilot, Okan (2009), "Kafkasya Müslüman Aydınlarının Manevi Atası: Hasan Melikzade Zerdabi'nin Hayati ve Fikirleri", *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 4, Sayı:7, ss.97-121.

Yusifov, Ramil (2000), *Azerbaycan Milli Burjuvazisinin Oluşumu ve Etkileri*, Qafqaz Üniversitesi, Yayınlanmamış Lisans Bitirme Tezi, Bakü.

Sosyal Dışlanma ve Yoksulluk İlişkisi

Tijen ŞAHİN *

Özet

Sosyal dışlanma kavramı yoksulluk ve dezavantajlılık tartışmalarına yeni bir ivme kazandırmıştır. Kavramın yaygın olarak kullanılması 1980'li yıllarda gelişmiş ülkelerde başlamıştır. Sosyal, politik, kültürel ve ekonomik dezavantajların birikmesi neticesinde sosyal dışlanmanın ortaya çıkmasına neden olan bir kısır döngü vardır. Sosyal dışlanma toplumsal düzeyde, yetersiz sosyal uyumu ve bütünleşmeyi ifade ederken bireysel düzeyde ise toplumdaki sosyal aktivitelerde yer alma yetersizliği ile anlamlı sosyal ilişkiler kuramamayı kapsamaktadır. Kavram dinamik olmasının yanında çok boyutlu ve ilişkisel bir terimdir. Sosyal dışlanma ve yoksulluk kavramının birbirinden farklı olup olmadığı konusu tartışmalıdır. Bir taraftan sosyal dışlanma yoksulluğun bir nedeni olarak görülürken, diğer taraftan yoksulluk sosyal dışlanmanın bir unsuru olarak görülmekte ve ikisinin farklı olduğu belirtilmektedir. Bu çalışmanın amacı, sosyal dışlanma ve yoksulluk kavramlarını karşılaştırmak ve bu konularda yapılan çalışmaları karşılaştırmaktır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal dışlanma, yoksulluk, sosyal dezavantajlılık

Abstract

The notion of social exclusion has given a new impetus to the debate about poverty and disadvantage. The term social exclusion was first widely used in developed countries since 1980s. There is a vicious circle leading to accumulation of welfare problems into a situation of social exclusion. At the social level, it reflects inadequate social cohesion or integration. At the individual level, it refers to the incapacity to participate in normatively expected social activities and to build meaningful social relations. In addition to its dynamic character, social exclusion is a multi dimensional and relational concept. There is controversy about the relationship between social exclusion and poverty. Whether they are different concepts or not? On the one hand, social exclusion was defined as responsible for poverty and on the other, poverty described as an element of social exclusion or as an alternative concept. The aim of this study is to present a description of social exclusion and identify the relation of social exclusion and poverty.

Key Words: Social exclusion, poverty, social disadvantage

---

* Sosyal Yardım Uzmanı / T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü

Giriş

Son yıllarda AB üyesi ülkeler başta olmak üzere birçok ülkenin gündemini meşgul etmeye başlayan sosyal dışlanma kavramı, yoksulluk ve sosyal dezavantajlılık hakkındaki tartışmalara yeni bir boyut kazandırmıştır. Toplum, bireylerin birbirine karşı çeşitli ödev ve yükümlülüklerinin olduğu ahlaki bir düzendir. Dışlanma ise bu ahlaki düzenden kopma sürecidir. Buradan hareketle toplumda refah ve sosyal koruma sağlamak amacıyla uygulanan politikalar bütünü olan sosyal politikanın esas amacı da bireylerin tekrardan bu ahlaki düzenin bir parçası olabilmelerini sağlamaktır.

Sosyal dışlanma çok çeşitli sosyal aktörler tarafından farklı şekillerde tanımlanmış olduğundan, kavramın genel kabul görmüş tek bir tanımı mevcut değildir. Ancak konuyla ilgili çalışanların üzerinde anlaştıkları ortak husus; kavramın henüz çok yeni ve karmaşık olması nedeniyle tanımlanmasının oldukça zor olmasıdır. Genel bir tanımını yapmaya çalışırsak, sosyal dışlanma bireyin toplumla bütünleşmesini sağlayan sivil, politik, ekonomik ve sosyal haklara bazı kişi ve grupların ulaşamaması süreçleridir (Walker ve Walker,1997: 8). Sosyal dışlanmanın tanımlanmasının bu kadar zor olması unsurlarının belirlenmesini de zorlaştırmakla birlikte, sosyal dışlanma kavramının merkezinde sosyal ilişkiler unsuru ve bireylerin kendilerini toplumun bir parçası olarak görmemeleri yer almaktadır. Sosyal dışlanmanın ekonomik, sosyal, kültürel ve politik alanlar gibi birden çok alanda karşılaşılan sosyal problemlerle ilişkili olduğunu belirten çok boyutluluk; farklı zamanlarda farklı toplumlarda farklı şekillerde anlaşılabilirliğini ifade eden görelilik ve çok zamanlı bir süreç olmasını içeren dinamiklik ise kavramın diğer unsurlarını teşkil etmektedir.

Sosyal dışlanma; işsizlik, gelir ve malvarlığı yetersizliği gibi ekonomik nedenler; eğitimsizlik, yaş ve cinsiyet gibi bireysel nedenler; sosyal güvence eksikliği ve toplumsal destek yoksunluğu gibi sosyal ve kurumsal nedenler ve politik haklardan yaralana-

mamak ve politik karar alma mekanizmalarına katılmamak gibi politik nedenler neticesinde ortaya çıkmaktadır. Bu nedenlerden bir ya da birkaçı neticesinde dışlanmaya maruz kalan birey, toplumsal ve bireysel düzeyde birtakım sorunlarla karşılaşmakta ve eşitsizliğe maruz kalmaktadırlar. Bu nedenle ihtiyaçlarını karşılamak için yeterli gelire ve mal varlığına sahip olmayanlar, uzun süreli işsizler, yaşlılar, engelliler ve kadınlar gibi sosyal dışlanma riski altındaki bireyler korunmaya ve sosyal politikalar aracılığıyla desteklenmeye ihtiyaç duymaktadır.

Sosyal dışlanma kavramı ile yoksulluk arasındaki ilişki tartışmalıdır. Çünkü kimilerine göre sosyal dışlanma yoksulluk kavramının yeniden adlandırılmasından başka bir şey değilken kimilerine göre ise yoksulluktan farklı olarak geniş, ilişkisel, dinamik ve çok boyutludur. Sosyal dışlanma kavramı, klasik yoksulluk çalışmalarından oldukça farklı seyir gösterirken son zamanlarda çok boyutlu göstergeler baz alınarak yapılan yoksulluk çalışmalarıyla ise paralel gitmektedir. Sosyal dışlanmanın yoksulluğa neden olması mümkün olduğu gibi yoksulluk da sosyal dışlanmaya neden olabilmektedir. Kavramın yoksullukla ilişkisi, benzerlikleri ve farklılıkları bu çalışmanın merkezinde yer almaktadır.

Sosyal dışlanma kavramı, sosyal politika alanında henüz yeni ortaya çıkmış bir kavramdır. Bu kavramın anlaşılması, hem çok boyutlu sosyal dezavantajlılık durumunun anlaşılması açısından önemlidir hem de sosyal politikaların belirlenmesi açısından önem teşkil etmektedir. Bu makalede günümüzde sosyal politika alanında oldukça önemli bir kavram olan sosyal dışlanmanın yoksulluk ile ilişkisi karşılaştırmalı olarak ele alınmak suretiyle sosyal dışlanmanın anlaşılması ve yoksulluk ile ilişkisinin belirlenmesinde bir başvuru kaynağı olması amaçlanmıştır.

Sosyal Dışlanma Kavramının Tarihçesi

Sosyal dışlanma kavramının doğuşu 1960'lı yıllarda Fransa'da gerçekleşmiştir. Bu dönemde, sosyal

aktörler yoksullardan ideolojik ve üstü kapalı olarak dışlanmış olarak söz etmişlerdir (Sapançalı, 2005a: 13).

1970'lerde süreklilik gösteren sosyal bütünleşme ve dayanışma problemi, ekonomik kriz ve gerileme ile birlikte dikkat çeken dışlanma terimini ilk kullanan kişi Fransa'da Chirac Hükümeti'nin sosyal işlerden sorumlu devlet bakanı Lenoir'dır. 1970'li yılların ortalarından itibaren Fransa'da sosyal dışlanma ile mücadele için çeşitli politikaların geliştirildiği belirgin bir biçimde gözlemlenmektedir.

Son derece geniş bir kitlenin toplumdan dışlanmış olduğunu gösteren bu gruplara işsizlerin ve yoksulların eklenmesi 1980'li yıllarda gerçekleşmiş ve sosyal dışlanma eşitsizlik ve yoksulluk olgularıyla açıklanmaya başlamıştır (Çakır, 2002: 84). Ekonominin kötüye gitmesinin süreklilik göstermesi ve eski refah devleti politikalarının bu sorunlarla baş edebilmede yeterli olmaması nedeniyle yeni politikaların geliştirilmesi gerektiği düşüncesi hakim olmaya başlamıştır. Yeni liberal politikaların neden olduğu yeni sosyal krizlerle birlikte işsizliğin artışı ve uzun sürmesi, devletin arka plana atılması neticesinde sosyal korumanın azaltılması geniş toplum kesimlerinin sosyal dışlanma olgusu ile karşılaşması ile sonuçlanmıştır (Erdoğan, 2004). 1990'lı yıllarda ise dışlanmışlara ve dışlanmanın önlenmesi ve azaltılması politikalarına odaklanılmıştır.

Zamanla Fransız kökenli olan bu kavram Avrupa'daki diğer ülkelerde de büyük ilgi toplamış ve 1990'lı yıllarda Avrupa Birliği literatürüne girmiştir (Atkinson ve Davoudi, 1999: 226-227). AB'deki yaygın kullanımı ile birlikte küreselleşmenin ortaya çıkardığı sorunlar çerçevesinde; 1990'lı yılların sonu ve 2000'lerin başından itibaren değişen ekonomik ve sosyal yapı içinde bu kavram sosyal koruma literatüründe hızlı ve etkili bir biçimde yerini almıştır (Gökbayrak, 2005).

Sosyal Dışlanma Kavramının Tanımı

Oldukça karmaşık bir kavram olan sosyal dışlanma için genel kabul görmüş bir tanımın olmamasının sebebi, kavramın henüz çok yeni bir kavram ol-

masıdır. Sosyal dışlanma tanımlanmaya çalışılırken en çok vurgu, ekonomik boyut üzerine yapılmakla beraber; kavram politik, sosyal, kültürel boyutta da incelenmektedir.

Dışlanma kavramı çoğu zaman sınıf altı, yoksulluk, eşitsizlik, yabancılaşma, irtibatsızlık, yoksunluk, marjinalite, bütünleşememe gibi terimlerle birlikte kullanılmaktadır (Sapançalı, 2005). Genel bir tanım olarak sosyal dışlanma, bireyin toplumla bütünleşmesini sağlayan sivil, politik, ekonomik ve sosyal haklara bazı kişi ve gruplar tarafından ulaşamamasıdır (Walker ve Walker, 1997: 8).

De Haan tarafından da sosyal dışlanma, topluma katılmanın veya toplumun bir parçası olarak kabul edilmişliği yansıtan sosyal bütünleşmenin ve kaynaşmanın karşıtı olarak tanımlanmaktadır. Bu tanım çerçevesinde, sosyal dışlanma toplumdaki bütün bireylerin ve grupların toplum olarak kabul ettiğimiz olguya erişimlerinin sağlanamaması ya da tam potansiyellerini gerçekleştirememeleri neticesinde ortaya çıkar. De Haan'a göre uygulamada birçok politika yapıcı ve sosyal bilimci dışlanmayı işgücü piyasasından dışlanma, ciddi yoksulluk ve maddi yoksulluk şeklinde tanımlamakta, azınlıkta kalan bir grup ise dışlanmayı temel sosyal hakları yerine getirememeye olarak tanımlamaktadır (De Haan, 1998).

De Haan'a göre, sosyal dışlanma tartışmalarında önemli olan anahtar konular şunlardır (De Haan, 1998a):

- Sosyal dışlanma, toplumun bir parçası olma anlamına gelen sosyal bütünleşme kavramının tersidir.
- Sosyal dışlanma ekonomik, sosyal, kültürel ve politik alanları içine alan çok boyutlu bir kavramdır ve güç ilişkileri, kimlik ve işgücü piyasaları gibi konulara odaklanmaktadır. Kavramın bu özelliği yoksulluğu, yoksunluğu, mal, hizmetler ve varlıklara erişim olanaklarını ve sosyal haklardaki istikrarsızlıkları bir araya getirmektedir.

- Sosyal dışlanma dinamik süreçler neticesinde ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, analizlerde dışlanmaya neden olan çok çeşitli kurumlar, mekanizmalar ve aktörler göz önünde bulundurulmalıdır.

Farrington, terimin kavramsal çerçevesi ile ilgili en geniş kapsamlı araştırmalardan birini gerçekleştirmiştir. Farrington'a göre; sosyal dışlanma ile ilgili yapılan tanımları "süreçler", "fertler" ve "çevresel etmenler" biçiminde üç grupta incelemek mümkündür. İlk grupta yer alan tanımlar dışlanmayı birbirleriyle bağlantılı ve çok yönlü durum ve süreçler olarak tanımlamışlardır. Bu durum sosyal dışlanmanın statik değil dinamik bir kavram olmasını ifade eder. Çünkü çoğu zaman iç içe geçmiş bulunan bu farklı alanlar, birbirini etkileyip ve etkisini arttırıp dışlanmayı anlık bir durumdan çok bir süreç haline getirmektedir (Atılğan ve Çakar, 2007: 68). İkinci grup tanımlar ise, olguyu insanlar ve ilişkiler boyutuyla değerlendirmiş ve bireyler, gruplar ve bir bütün olarak toplum olmak üzere üç düzeyde ele almıştır. Burada, sosyal dışlanma hem insanların topluma katılımının engellenmesi şeklinde bir süreç olmakta hem de bireylerin kendilerini topluma katılmada yetersiz görmeleri süreci olarak değerlendirilmektedir (Bhalla ve Lapeyre, 1997). Üçüncü grup tanımlarda ise kavram, sistemler ve çevre boyutu ile ele alınmıştır. Bu grupta yer alan tanımlardan birine göre dışlanma bireyin ekonomik ve sosyal sistemin dışında kalması ile ortaya çıkar. Bu tanımda yer alan sistemler, demokrasi ve toplumsal kurallar, istihdam, sosyal devlet, aile ve toplumsal yapıdır (Alden ve Thomas, 1998: 8-9). Bu sistemlerden ya da alt sistemlerden bir veya birkaçında ortaya çıkan bozulmalar sosyal dışlanmaya neden olabilecektir. Çünkü birinde ortaya çıkan bozulma zincirleme olarak diğer sistemleri de etkilemektedir (Atkinson ve Davoudi, 2000). Ele alınan tanımlarda da görüldüğü gibi sosyal dışlanmanın dinamik bir süreç olması, çok boyutluluğu ve sosyal ilişkilere vurgu yapması gibi unsurlarının bulunması çok çeşitli tanımlarının yapılmasına neden olmuştur.

Sosyal Dışlanma ve Yoksulluk İlişkisi

Günümüz literatüründe sosyal dışlanma kavramının yoksulluk ve marjinalleşme kavramları ile benzerlikleri ve farklılıkları tam olarak belirlenemediğinden hala muğlak bir kavram olarak varlığını sürdürmektedir. Özellikle sosyal dışlanma ve yoksulluk ilişkisine baktığımızda aradaki ayrımın sadece yeni bir adlandırma ile mi ilişkili olduğu yoksa dezavantajlara ve sosyal politikaya yeni bakış açıları mı getirdiği konusu tartışmalıdır. Kimilerine göre, sosyal dışlanma yoksulluğu da içeren geniş bir terimken kimilerine göre, yoksulluğun bir nedeni ya da bir sonucudur. Sosyal dışlanma ve yoksulluğun aynı şeyi ifade ettiğini öne süren Atkinson'a göre, sosyal dışlanma sadece kavramsal bir vurgu değişikliğinden ibarettir. Çalışmaların yönünde herhangi bir değişikliğe neden olmamaktadır (Atkinson, 1998). Atkinson'a göre, sosyal ilişkiler ve dinamiklik unsuru sosyal dışlanmayı çok boyutlu dezavantajlıktan daha geniş yapmaktadır (Atkinson, 1998). Abrahamson'a göre ise yoksullukla sosyal dışlanma arasındaki esas fark, farklı zamanlarda ortaya çıkmalarından kaynaklanmaktadır. Yoksulluk sanayileşme ile ilgili klasik bir olgu olup, işçi sınıfının zenginler yani burjuvazi tarafından sömürülmesi nedeniyle zenginlik kavramının tam tersini ifade etmektedir. Sosyal dışlanma ise post modern bir olgu olup bütünleşmenin karşıtıdır. Post endüstriyel dönemde orta tabakadan kopan ve sayıca az olan kesimi ifade eder (Abrahamson, 2005: 15, 16). 1970'lere kadar yoksulluk kavramı, yaşanmakta olan toplumsal olguları karşılamakta yeterli olurken, 1990'ların dünyasında bu özelliğini kaybetmiştir. Bu dönemde dışlanma kavramını kullanmak daha uygun olmuştur. Küreselleşme ve teknolojik olarak yeniden yapılan dünya ekonomisine uyum sağlayamayan grup ve kişiler kolayca dışlanabilmektedir (Tekeli, 2000).

Sosyal Dışlanma ve Yoksulluk Karşılaştırması

Yoksulluk ve sosyal dışlanma kavramları, bir-biri yerine geçebilen ve aynı anlamları ifade eden kavramlar olarak kullanılabilir. Yoksullukla

sosyal dışlanma kavramları birbiri ile sıkı ilişki içindedir. Yoksulluk sosyal dışlanmaya yol açabilir, aynı şekilde sosyal dışlanma da yoksulluğa neden olabilir. Yoksulluk sınırının altında kaldıkları halde bazı destek mekanizmaları sayesinde fiziksel kaynaklara ulaşmakta ve işgücü piyasasına katılmada sıkıntı yaşamadan rahat bir yaşam sürdüren kişilerin olması mümkündür. Yoksul olan kişilerin de güçlü olan sosyal ağlar sayesinde kendilerini toplumun bir parçası olarak görmeleri mümkündür (Kalaycıoğlu, 2007). Refah problemleri genellikle yoksulluğa neden olduğundan, yoksullukla diğer refah problemleri arasındaki ilişkinin belirlenmesi oldukça zorlaşmaktadır. Çünkü her refah problemi yoksulluğa neden olacak ya da yoksulluk sonucunda ortaya çıkacak demek mümkün değildir (Larsson ve Halleröd, 2008: 15). Ancak yine de sosyal dışlanmanın yoksulluğu da kapsayan geniş bir anlamı olduğu söylenebilir. Daha geniş bir kavram olmasının nedeni, dışlanmış kişilerin her zaman yoksul olmamalarından kaynaklanmaktadır. Yoksul olmayan kişiler de toplumdan dışlanmış olabilirler ya da kendilerini dışlanmış hissedebilirler. Sosyal dışlanmanın en önemli özelliği, çok çeşitli sosyal problemlerin aynı anda hissedilmesidir. Bu sosyal problemlerden biri yoksulluk olabilir ya da olmayabilir. Dışlananlar mutlaka yoksullar değildir. Yoksulluk sınırının üstünde olduğu halde ekonomik ölçütler dışındaki ölçütlere göre çok daha yoksul ve dezavantajlı sayılabilecek kişiler mevcuttur (Aytaç, 2006). Görüldüğü gibi, yoksulluk da her zaman sosyal dışlanmaya neden olmamaktadır.

Yoksulların tanımını yaptığımızda ekonomik kaynaklara yetersiz erişim nedeniyle oldukça düşük düzeyde mal ve hizmet tüketenler olarak tanımlandığını görmekteyiz (Larsson ve Halleröd, 2008: 15). Yoksulluk geleneksel olarak asgari yaşam standardını sağlayacak gelirden yoksun olmak olarak tanımlanmakta, maddi imkansızlıklar nedeniyle çeşitli kaynaklara erişememe durumunu belirtmektedir. Ancak yoksulluğun sadece ekonomik bir sorun olmaması, son dönemlerde sosyal, siyasi, kültürel

ve sağlık boyutları ile ele alınmasını sağlamıştır. Bu anlamda yoksulluğun içinde yaşanan toplum tarafından kabul edilen asgari bir yaşam düzeyine sahip olunup olunmadığına odaklanan göreceli yoksulluk kavramı ile sosyal dışlanma kavramı daha yakından ilişkilidir. Çünkü sosyal dışlanma kişilerin birbirleri ile ve toplumla olan sosyal bağlarının zayıflaması ve yok olması olarak ifade edilmektedir.

Yoksulluk üzerine modern bilimsel araştırmalar temelde Anglo-Saxon hatta özellikle İngiltere kökenli olup 19. yüzyılın ürünüdür (Townsend, 1979). Bu kavram esasen liberal toplum yapısı ile ilgilidir ve sosyal politikanın temel işlevi serbest piyasadaki rekabetçi ortamda bireylere yeterli kaynak sağlanmasıdır. Kaynakların bölüşümü merkezde olmakla beraber, ilişkisel boyut da daha sonradan bu araştırmaların bir parçası haline gelmiştir. Sosyal dışlanma kavramı ise, Kıta Avrupa'sının özellikle Fransız geleneğindeki sosyal analizlerin merkezinde yer almaktadır. Toplum entelektüel ve politik olarak güçlü elitlerden oluşan hiyerarşik bir yapıya sahiptir. Bu sosyal düzen içinde yaşayan bireyler karşılıklı ödev ve yükümlülüklerle sahiptirler. Sosyal dışlanma ise bireyin kendini bu düzenin dışında hissettiği anda ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle sosyal politikanın temel amacı da bu bireylerin toplumla bütünleşmesinin sağlanmasıdır. Fransızlar gelir yoksunluğunu sosyal dışlanmanın bir parçası olarak görürken, Anglo-Saxon geleneğinde sosyal dışlanma ve yoksulluk iki farklı ve bağımsız kavram olarak tanımlanmaktadır (De Haan, 1999: 4).

Yoksulluğu sosyal dışlanmanın bir parçası olarak görenlere göre yoksulluk en önemli dışlayıcı öğedir. Yoksullar, gelir yetersizliğinin yanı sıra zenginlerin sahip olduğu fırsatlara ve seçim serbestisine de sahip değildir (Dowling, 1999: 246). Birçok araştırma bu iki olgunun birbirinden bağımsız olmakla beraber birbiriyle ilişkili sosyal olgular olduğunu tespit etmiştir (Silver and Miller, 2006). Akademisyenler, sosyal dışlanma kavramının bireysel ve toplumsal kaynaklar ile politik ve sosyal katılımı kapsayan çok boyutlu dinamik bir süreç olması nedeniyle

yoksulluktan üstün olduğunu söylemişlerdir (Silver ve Miller, 2006). Hatta bazıları bu ikisinin tamamen birbiriyle ilişkisiz kavramlar olduğunu iddia etmiştir. Avrupalılar, sosyal dışlanmayı gelir yoksulluğundan farklı olarak görmektedirler. Çünkü yoksulluk dağıtımına ilgili bir sonuçken; dışlanma sosyalleşmenin, toplumda yer almanın ve sosyal haklara ve kaynaklara ulaşmanın azalmasını içeren ilişkisel bir süreçtir (Silver ve Miller, 2006: 58). Sosyal dışlanmanın ilişkisel bir süreç olması, yoksulluk ile arasındaki en önemli farkı teşkil etmektedir.

Yoksullukla sosyal dışlanmanın birbirinden farklı olduğunu ileri sürenlerden Becker'e göre, sosyal dışlanma yoksulluktan ve kaynakların dağılımındaki adaletsizlikten daha geniş bir kavramı ifade etmektedir (Becker, 1997). Sosyal dışlanma kesinlikle yoksulluktan daha geniş bir kavramdır, ama yine de yoksulluk bu kavramın anahtar ögesidir. Benzer şekilde; sosyal dışlanma iş durumu ve mesleki sınıf gibi, diğer ekonomik göstergelerle de sınırlı değildir (Hobcraft, 2002: 62). Sosyal dışlanmada sosyal, nüfus, sosyal koruma, yaş, ev koşulları, psikolojik, sağlık koşulları gibi birçok faktör rol oynamaktadır. Buna ek olarak; sosyal ilişki noksanlığı, sosyal desteğe olan bağımlılık, tek ebeveynlik, psikolojik ve fizyolojik sağlık problemleri de sosyal dışlanmanın öğeleridir (Hobcraft, 2002: 62). Haan'a göre, sosyal dışlanma yoksulluğun tanımlanmasıyla açıklanması arasında açılan boşluğun doldurulmasında bir köprü görevi görmektedir (De Haan, 1999: 1). Sosyal dışlanma yoksullukların tanımından ziyade; sosyal ilişkilerin, süreçlerin ve kurumların yoksulluğun birer parçası olduğunu gözler önüne sermektedir (De Haan, 2000: 26). Sosyal dışlanma, yeterliliklerden yoksulluğun yapıcı bir parçasıdır ve ayrıca farklı yeterliliklerde başarısız olmanın bir nedenidir (Sen, 2000: 5). Bu nedenle, yoksulluğun bir dışlanma biçimi olduğu ve toplumsal bütünlüşmeyi engelleyip engellemediği sorusu gündeme gelmektedir. Sosyal dışlanmanın temelinde yoksulluk sorunu olmakla beraber, dışlanmanın sadece gelir dağılımındaki adaletsizliklerden ve bir takım

toplumsal ihtiyaçların karşılanamamasından kaynaklanmadığı da akademik çevrelerce genel olarak kabul görmektedir.

Haan, yoksullukla sosyal dışlanmanın birbirine yakın kavramlar olduğunu belirtmekte ve sosyal dışlanmanın yoksulluklara neden olan ilişkilere ve süreçlere odaklanan çok boyutlu bir kavram olduğunu üzerinde durmaktadır (De Haan, 2001). Haan'a göre, sosyal dışlanma çok boyutlu bir kavramdır ve güç ilişkileri, kimlik, işgücü piyasası gibi konulara odaklanmaktadır. Kavram bu özelliği ile yoksulluğu, yoksunluğu, mal, hizmetler ve varlıklara erişim olanaklarını ve sosyal haklardaki istikrarsızlıkları bir araya getirdiğinden, yoksulluk kavramına göre oldukça geniş bir kavramdır (De Haan, 1998).

Yoksulluk, esas olarak bireylerin temel ihtiyaçlarını karşılayamaması durumudur. Görüldüğü gibi, yoksulluk mevcut bir durumu ifade etmek için kullanılan bir terimdir. Bu noktada sosyal dışlanma ile yoksulluk arasında önemli bir farklılık ortaya çıkmaktadır. Bu da sosyal dışlanmanın yoksulluğa neden olan çok boyutlu dezavantajlılık sürecinden oluşmasıdır. Sosyal dışlanma yoksulluk gibi statik bir durumu değil, birçok boyutu olan dinamik bir süreci ifade etmektedir (Coşkun ve Tireli, 2008). Sosyal dışlanmanın dinamik olmasının nedeni, hem geçmiş hem de gelecekteki koşullardan etkilenmesidir. Sosyal dışlanma, yoksulluğun ve onun kısır döngüsünün sürdürülebilmesinde faaliyet gösteren bir süreçtir. Sosyal dışlanmanın, yoksulluk gibi statik bir kavram olmayıp birçok boyutu olan dinamik bir kavram olması nedeniyle; dışlanmayı tanımlayanların birçoğu, kendilerini yoksulluğu durum odaklı olarak tanımlayan önceki yazarlardan farklı görmektedir. Ancak bu durumun sadece gelir odaklı klasik yoksulluk çalışmaları açısından geçerli olduğu hususunu vurgulamakta fayda vardır. Çünkü daha sonraki yoksulluk çalışmaları sosyal dışlanmaya paralel bir seyir göstermektedir. Çok boyutluluk 1970 ve 1980'lerden itibaren yoksulluk çalışmalarının gündeminde yer almıştır ve bu çalışmalar da sosyal, ekonomik ve politik alanlardaki

dezavantajlılık durumunu incelemişlerdir. Sağlık, eğitim ve sosyal servisler gibi gelir dışındaki diğer boyutlara da incelemelerinde önem vermişlerdir. Son yıllarda panel çalışmaları gibi bilimsel çalışmalar yoksulluğun dinamik boyutlarını da göz önünde bulundurmaktadır (Coşkun ve Tireli, 2008).

Walker'a göre sosyal dışlanma ile yoksulluk arasındaki önemli bir fark, sosyal dışlanmanın belli bir sürede yaşanan ve geçici olan yoksulluk olgusunun tam tersine, sürekli ve sistematik çok boyutlu yoksunluk süreci olmasıdır (Walker, 1997).

Bireysel bir sorun olarak görülen yoksulluğun çözümünde, ekonomik büyümenin oldukça önemli olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle, temel ihtiyaçlar yaklaşımında; su ve sağlık hizmetlerini içeren minimum tüketim düzeyi ile ilgili olarak tanımlanan temel ihtiyaçlara geliri yetmeyenler yoksul olarak tanımlanmaktadır (De Haan, 2000: 29). Bu yaklaşımda, yoksulluk ölçümünde bireysel ya da hane halkı düzeyinde mutlak yoksulluk sınırı gibi ölçüm yöntemleri kullanılmaktadır. Bu da Fransa'nın topluma ve toplumsal bağlara vurgu yapan sosyal dışlanma kavramından oldukça farklıdır (De Haan, 2000: 29). Temel ihtiyaçlardan yoksunluk en temel vurgu iken, sosyal dışlanma bu kaynaklara ulaşabilme imkanından dışlayan süreçlere vurgu yapmaktadır. Yoksulluk analizleri eğitim, iş piyasası, cinsiyet ve oturulan yerin özellikleri gibi konulara eğilmeye başlayınca sosyal dışlanmaya yakın bir kavram haline gelmiştir (De Haan, 2000: 30). Ancak yine de temel farklılık yoksulluk analizlerinin merkeze temel ihtiyaçları karşılamaya yetmeyen gelir yoksunluğunu koyarken, sosyal dışlanma toplumu ve toplumsal ilişkileri merkeze koymasından kaynaklanmaktadır (De Haan, 2000: 30). Sosyal dışlanma kavramının göreceli olması da sosyal dışlanmayı yoksulluk sınırı gibi ölçümlerle diğer ilişkisel, sosyal, kültürel ve politik boyutların göz ardı edildiği klasik yoksulluk çalışmalarından farklı kılmaktadır. Göreceli yoksunluklar kavramı, sosyal dışlanma ile daha yakından ilişki içindedir. Çünkü göreceli yoksunluk yaklaşımında yoksulluk sınırları ülkelerin refah durumuna göre belirlenmektedir (De Haan, 2000: 30).

Sosyal dışlanma ve yoksulluk kavramlarının her ikisinin temelinde sosyal eşitsizlik ve adaletsizlik vardır. Yoksulluk düşük gelir temelli geleneksel yaklaşımlarla ilişkilendirilirse, iki kavram arasındaki farklılık belirginleşmektedir. Ancak yoksulluk daha geniş olarak çok boyutlu dezavantajlılık ve yeterliliklerden yoksunluklar kapsamında değerlendirilirse sosyal dışlanmışlığın yoksulluğun bir yansıması olduğundan söz edilebilir (Osmani, 2003).

Sosyal dışlanma "sosyal" ve "dışlanma" kelimelerinin birleşmesinden oluştuğu için avantajlı bir kavramdır. Çünkü sosyal kelimesi tek tek bireylere bakmak yerine topluma bir bütün olarak bakmayı içerir. Böylece o toplumun bölümlerindeki negatif etkilerin azaltılması için gerekli olan toplumun bütünündeki değişiklikleri içermektedir (Byrne,1999).

Tablo 1 sosyal dışlanma ve yoksulluk arasındaki farkları göstermektedir.

Tablo 1: Sosyal Dışlanma ve Yoksulluk Arasındaki Farklar

SOSYAL DIŞLANMA	YOKSULLUK
Topluma Katılım	Maddi Kaynaklar
İlişkisel	Dağıtımsal
Süreçler	Sonuçlar
Vatandaşlık Hakları	Ekonomik Haklar
Dışarıdan İçeriye	Aşağıdan Yukarıya
Çok-Yönlü Boyutluluk	Tek-Zeminli Boyutluluk
Ölçümün Zorluğu	Kolay Ölçülebilir

(Kenyon, Lyons, Rafferty, 2002: 208)

Sosyal dışlanma kavramı, süreçlere ve sosyal ilişkilere vurgu yapmaktadır. Ancak sosyal dışlanmanın sonuçlarının ölçümü yoksunluklar ve yoksulluk analizlerine oldukça benzemektedir. Yoksulluk, çok boyutlu yoksunluk ve Sen'in yeterliliklerden yoksunluklar yaklaşımların üçü de zorluklardan kaynaklanan nedenlerle toplumda yer alamama hususuna vurgu yapmaktadır. Her ne kadar çok boyutlu dezavantajlılık diğerlerinde de mevcut olsa da asıl fark sosyal dışlanmanın dinamik olmasından ve sosyal ilişkileri de kapsamasından kaynaklanmak-

tadır. Sosyal dışlanma aynı zamanda kutuplaşma ve eşitsizliği de içermektedir. Williams ve Pillinger'e göre, yoksulluk çalışmaları maddi kaynak yetersizlikleri konusuna yoğunlaşırken sosyal dışlanma kavramı güç ve kontrol gibi sosyal ilişkilere marjinalleşme ve dışlanma süreçlerine ve bunların birbirini etkilemesini de göz önünde bulundurmaktadır (Barnes, 2002: 6).

Sosyal dışlanma kavramının merkezinde topluma katılamama olgusu yer alırken yoksulluk kavramının merkezinde gelir yetersizliği yer almaktadır. Bu açıdan dışlanma kavramının yoksulluk çalışmalarına yaptığı en önemli katkı, dikkati sosyal ilişkilere, sosyal destek, bireysel ve psikolojik özellikler ile topluma katılım gibi maddi olmayan olgulara çekmesidir. Bu bağlamda, sosyal dışlanma ve yoksulluk arasındaki önemli bir fark olarak odak noktaları gösterilebilir. Yoksulluk gelir üzerine odaklanmaktadır. Sosyal dışlanma ise yoksunluğa yol açan ve yoksunluğun bir parçası olan süreç ve kurumlardaki sosyal ilişkiler üzerine odaklanmaktadır (Short, 1999). Buna ek olarak, sosyal dışlanmanın dinamik ve çok boyutlu bir süreç olması da dışlanmayı yoksulluktan farklı kılan bir unsurdur. Sosyal dışlanma ve yoksulluk kavramı arasındaki farklılıklara ilişkin bir diğer tablo da aşağıda verilmiştir.

Tablo 2: Sosyal Dışlanma ve Yoksulluk Kavramlarının Karşılaştırılması

	Yoksulluk	Sosyal Dışlanma
Temel Varsayım	• Eşitsizliğin bir çeşidi olarak düşük gelir	• Toplumsal katılım şansının düşüklüğü ve bunun toplumsal istikrar için oluşturduğu tehdit
Referans Noktası	• Eşitlik/Eşitsizlik • Kaynak Dağıtımı • Minimum Gelir	• Toplumun parçası olmak ya da olmamak • Sosyal katılım/bütünleşme • Sosyal haklar
Nitelikler	• Tek Boyutlu • Durum • Yapısal etkenlerle ilgilenir	• Çok boyutlu • Kümülatif nitelik/süreç • Yapısal etkenler ve bireysel algılamaya ile ilgilenir
Sosyal Eşitsizlik Boyutu	• Dikey • Dağıtık	• Kutuplaşmış (iç/dış) • Dağıtık ve katıllımsal
Göstergeler	• Gelir	• Ekonomik, sosyal, politik ve kültürel boyutlarla ilgili çeşitli göstergeler

(Böhnke, 2001)

Sosyal dışlanma kaynak yetersizliği ve bölüşüm temelli görelî analizden, güç ilişkileri ve dışlanmanın marjinalleşmesi süreçlerini kapsayan ilişki sel analize kaymayı göstermektedir (Barata, 2000: 4). Yoksulluk tartışmaları sınıf ve bölünmüşlük ile ilgilenirken, sosyal dışlanma sınıf ve marjinalleşmenin sosyo-kültürel boyutlarını kapsamaktadır (Barry, 1998). Buna ek olarak sosyal dışlanma bireylerin topluma olan bağlılıklarının azalmasını ve toplumda yer alamamalarını kapsamaktadır.

Sosyal Dışlanma Kavramının Yoksulluk Çalışmalarına Katkıları

Sosyal dışlanma kavramının yoksulluk çalışmalarına ne eklediği hususu ise tartışmalıdır. Yakın zamana kadar yoksulluk araştırmalarında bireyin belli bir zaman diliminde harcanabilir gelire ya da harcamalarına odaklanılarak yoksulluk oranının ölçülmesi yaygındı. Ancak günümüzde bu bakış açısını sosyal dışlanma tartışmaları ve unsurları nedeniyle oldukça dar kaldığı görülmüştür. Sosyal dışlanma kavramı ile yoksulluk ve dezavantajlılık konusunda yapılan tartışmalar yeni bir ivme kazanmıştır. Room'a göre, bu yeni tanımlama için 5 temel öge ön plana çıkmaktadır (Room, 1999: 167). Bunlar;

- Finansal boyuttan çok boyutlu dezavantaja kayma
- Statik analizden dinamik analize kayma
- Bireylerin ve hane halklarının kaynaklarından oturdukları yerlerdeki yerel kaynaklara kayma
- Bölüşümden katmanlaşma ve dezavantajların ilişkili boyutlarına kayma
- Sürekli eşitsizlikten yıkıcı ve yoğun çöküşe kayma.

Room' a göre, bu 5 önemli ögeden hiçbir kavramı tek başına açıklamaya yetmezken, hepsi bir araya gelince bu kavram açıklanabilmektedir. Ayrıca, yoksulluk araştırmalarında bu ögeler göz önünde bulundurulduğundan hiçbir ögenin sosyal dışlanma kavramı ile ortaya çıktığını söylemek mümkün değildir.

Özetle, sosyal dışlanma terimi sürekli çok boyutlu dezavantajlılık durumunu ve yaşanan mekan ile

kendilerine fırsat yaratabilecek kişilerle olan sosyal ilişkilerde bozulmanın değiştirilemez hale gelmesini ifade etmek için kullanılmaktadır (Room, 1999). Bu açıdan değerlendirildiğinde sosyal dışlanma, sosyal ilişkileri merkeze alması nedeniyle yoksulluk kavramından daha geniş bir kavramdır. Sosyal dışlanma yoksulluğun hem nedenini hem de sonucunu oluşturan geniş bir kavramdır. Klasik yoksulluk çalışmaları geliri merkeze aldığından tek boyutludur. Yoksul olma durumuna odaklandığı içinse statik bir kavramdır. Ancak daha sonraki yoksulluk çalışmalarında çok boyutlu dezavantajlılık, görelilik ve dinamiklik unsurlarında incelenmesi bu iki kavramı birbirine yakınlaştırmıştır. Bu çalışmalara örnek olarak İngiltere ve Avrupa'daki panel çalışmalarını verebiliriz. Bu bağlamda sosyal dışlanma kavramı merkeze sosyal ilişkilerin dışında kalmak ile toplumla bütünleşememeyi koyduğundan ve ayrıca yoksul olmayanlarında dışlanma ile karşılaşabilecekleri gerekçesiyle yoksulluktan daha geniş bir kavramdır.

Sonuç ve Değerlendirme

Merkezinde sosyal ilişkiler unsuru olan sosyal dışlanma kavramı yeterli kaynaklara sahip olmayan bireylerin kendilerini toplumun bir parçası olarak görmemelerini ve toplumla olan bağlarının kopmasını ifade eder. Sosyal dışlanma maddi olanaklar bakımından iyi durumda ya da kötü durumda olmaktan ziyade sosyal ilişkiler açısından toplumun içinde ya da dışında olmakla ilgilidir.

Burada belirtilmesi gerekir ki, sosyal dışlanma yoksulluktan daha geniş bir kavramdır ve yoksulluk olgusunun daha iyi anlaşılmasına yardımcı olmaktadır. Sosyal dışlanmanın bireylere tek tek bakmak yerine topluma bir bütün olarak bakması dahi sosyal dışlanmayı yoksulluktan daha geniş bir hale getirmektedir.

Dünyanın birçok ülkesinde olduğu gibi ülkemizde de sosyal dışlanma riski ile karşı karşıya olan dezavantajlı grupların varlığı sosyal dışlanma kavra-

mının sosyal koruma literatüründe yerini almasını sağlamıştır. Bu durum göz önünde bulundurularak, ekonomik olarak kötü durumda olan ve ailelerinden ve sosyal çevrelerinden yeterli desteği göremeyen bireylere devletin gerekli sosyal korumayı sağlaması gerekmektedir. Sosyal dışlanma riski bulunan engelliler, yaşlılar, kadınlar ve işsizler gibi birey ve grupların geniş kapsamlı birer sosyal koruma altına alınması gerekmektedir. Böylece sosyal adalet ve dayanışmanın sağlanması ile sosyal dışlanmanın azalması sağlanabilir.

Sonuç olarak, günümüzde sosyal politika alanındaki en önemli kavramlardan biri olan sosyal dışlanma toplumla bütünleşemeyen bireyleri ifade etmek için kullanılmakta olup, yoksulluktan daha geniş bir kavramdır ve sosyal dışlanma ile mücadele bireylerin tekrardan toplumun bir parçası olmasını amaçlamaktadır.

Kaynakça

- Abrahamson, P. (2005), "New Forms of Inequality in contemporary Societies", *Danish Congress of Sociology*, Roskilde University, http://www.sociologkongres.dk/papers/socialulighed/socialulighed_Peter_Abrahamson_pap.pdf.
- Alden, Jeremy ve Thomas, Huw (1998), "Social Exclusion In Europe: Context and Policy", *International Planning Studies*, Cilt: 3, Sayı: 1, s. 7-14.
- Atılğan, Gökhan ve Çakar, Burcu Yakut (2007), "Sunuş", *Tes-İş Dergisi*, Haziran 2007, s. 68-69.
- Atkinson, A. B. (1998), "Social Exclusion Poverty And Unemployment", (Ed) Atkinson, A. B., Hills, J., *Exclusion, Employment and Opportunity*, CASEpaper 4, London: Center for Analysis of Social Exclusion.
- Atkinson, Rob ve Davoudi, Simin (1999), "Social Exclusion and the British Planning System", *Planning Practice&Research*, Sayı: 14, No: 2, s. 225-236.
- Atkinson, Rob ve Davoudi, Simin (2000), "The concept of social exclusion in the EU", *Journal of Common Market Studies*, Cilt: 38, Sayı: 3.
- Aytaç, Serpil (2006), "Sosyal Hizmetler ve Sosyal Dışlanma", *Bilimin Işığında Aydınlanma Seminerleri*, Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Barata, Pedro (2000), *Social Exclusion In Europe: Survey of Literature*, Laidlaw Foundation.

Barnes, Matt (2002), *Poverty And Social Exclusion In Europe*, Edward Elgar Publication, Northampton, MA.

Barry, Brian (1998), *Social Exclusion, Social Isolation and the Distribution of Income*, Centre for Analysis of Social Exclusion, Case Paper 12, London School of Economics, <http://sticerd.lse.ac.uk/dps/case/cp/Paper12.pdf>.

Becker, Saul (1997), *Responding Poverty*, Longmann, Great Britain.

Bhalla, A. ve Lapeyre F. (1997), "Social Exclusion: Towards an analytical and operational framework", *Development and Change*, Cilt: 28, Sayı: 3.

Böhnke, Petra (2001), "Nothing Left to Lose? Poverty and Social Exclusion in Comparison: Empirical evidences on Germany", *Social Science Research Center*, Berlin, FS 111-402.

Byrne, D.S. (1999), *Social Exclusion, Issues in Society Series*, Open University Press, Buckingham.

Çakır, Özlem (2002). "Sosyal Dışlanma", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 4 No: 3, s. 83-104.

Coşkun, Selim ve Tireli, Münir (2008), *Avrupa Birliğinde Yoksullukla Mücadele Stratejileri ve Türkiye*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.

De Haan, Arjan (1998), "Social Exclusion: An Alternative Concept for the Study of Deprivation?", *IDS Bulletin*, Sayı: 29, No: 1, s. 10-19.

De Haan, Arjan (1999), *Social Exclusion: Towards an Holistic Understanding of Deprivation*, Department for International Development, London.

De Haan, Arjan (2000), "Social Exclusion: Enriching the Understanding of Deprivation", *Studies in Social and Political Thought*, Cilt: 2, s. 22-40.

Dowling, Monica (1999), "Social Exclusion, Inequality and Social Work", *Social Policy and Administration*, Cilt: 33, Sayı: 3, s. 245-261.

Erdoğan, Seyhan (2004), "Sosyal Politikada "Avrupalı" Bir Kavram: Sosyal Dışlanma", *Çalışma Ortamı Dergisi*, Sayı:75.

Gökbayrak, Şenay (2005), "Avrupa Birliğinin Sosyal Koruma Sorunsalı Olarak Sosyal İçerme Politikaları", *Çalışma Ortamı Dergisi*, Sayı: 80.

Hobcraft, John (2002), "Social Exclusion and the Generations", (Ed.) Tania Burchardt, Julian Le Grand, David Piachaud, *Understanding Social Exclusion*, Oxford University Press, Oxford, U.K.

Kalaycıoğlu, Sibel (2007), "Yoksulluk Nasıl Anlaşılmalı?

Temel Tanımlar, Yaklaşımlar", *SYDGM Yoksulluk Üzerine Seminerler Dizisi*, Ankara.

Kenyon, S., Lyons, G., Rafferty, J. (2002), "Transport and Social Exclusion: Investigating the Possibility of Promoting Inclusion Through Virtual Mobility", *Journal of Transport Geography*, Cilt: 10, Sayı: 3, s. 207-219.

Larsson, Daniel ve Halleröd, Björn (2008), "Poverty, Welfare Problems and Social Exclusion", *International Journal Of Social Welfare*, Cilt: 17, s. 15-25.

Osmani, Siddiqur Rahman (2003), "Evolving Views of Poverty: Concept, Assessment and Strategy", *Asian Development Bank Poverty and Social Development Papers*, sayı: 7, Asian Development Bank Publishing, Manila, s. 1-9.

Room, G. J. (1999), "Social Exclusion, Solidarity and the Change of Globalization", *International Journal Of Social Welfare*, Sayı: 8, s. 166-174.

Sapancalı, Faruk (2005), *Sosyal Dışlanma*, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir.

Seyyar, Ali (2003), "Sosyal Siyaset Açısından Yoksulluğa Karşı Mücadele", *Deniz Feneri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği*, Cilt: 1, Baskı: 1, İstanbul.

Sen, Amartya K. (2000), *Social Exclusion: Concept, Application and Scrutiny*, Asian Development Bank Social Development Papers, Cilt: 1, Asian Development Bank Publishing, Manila.

Short, Clare (1999), "Poverty Eradication and Social Integration: The Position of the UK", *International Social Science Journal*, Cilt: 51, Sayı: 162, Blackwell Publishers, Oxford, s. 467-73.

Silver, Hilary ve Miller S. M. (2006), "From Poverty To Social Exclusion: Lessons From Europe", (Ed.) Chester Hartman, *Povert & Race In America: The Emerging Agendas*, Lexington Books.

Tekeli, İlhan (2000), "Kent Yoksulluğu ve Modernite'nin Bu soruya Yaklaşım Seçenekleri Üzerine", *Devlet Reformu Yoksulluk*, s. 139-160.

Townsend, P. (1979), *Poverty in the United Kingdom*, Penguin, Harmondsworth.

Walker, A. (1997), "Introduction: The Strategy Of Inequality", (Ed.) A. Walker and C. Walker, *Britain Divided: The Growth Of Social Exclusion In The 1980s and 1990s*, Child Poverty Action Group, London.

Walker, A. ve Walker, C. (1997), *Britain Divided: The Growth of Social Exclusion in the 1980s and 1990s*, Child Poverty Action Group, London.

Sadaka Kültürü

Münir TİRELİ*

Özet

Sadaka kültürü, güncel siyasi söylemlerden sosyal politika literatürüne kadar sıklıkla ifade edilen bir kavramdır. Ülkemizde, başlangıçta UNDP tarafından ortaya konulan “Fighting Poverty-A Matter of Obligation NOT CHARITY” (Yoksullukla Mücadele-Hayırseverlik değil, Bir Yükümlülük Meselesidir) sloganıyla “hayırseverlik” şeklinde çevirisi yapılan “charity” kelimesi, giderek “sadaka kültürü” ifadesi ile karşılanmaya başlanmıştır. Bu kavramın temsil ettiği devlet algısı ise vatandaşı ile arasında minnet ve lütuf ilişkisine dayalı bir sosyal yardım politikasına, hak temelli anlayışın karşısında bir devlete gönderme yapar.

Öte yandan, sadaka kavramı, sadece lütuf olarak verilen hayır amaçlı ve kişinin vicdanına dayanan gönüllü bir sarfiyat alanını kapsamamaktadır. Sadaka kavramının içinde hem vicdani alana giren “sadakatu’t-tatavvu”, hem de belli bir maddi duruma sahip birey ve devletin yükümlülüğü olarak tanımlanan “zekât” yer almaktadır. Zekât ise hak sahipleri ve oranları tanımlanmış, kurumsal bir biçimde yürütülmüş ve/veya tasarlanmış bir sistemdir.

Bu makalede, hak temelli anlayış ile tamamen zıt bir kutbu oluşturmeyen sadaka olgusu ve anlayışı, özgün içerik ve kapsamı ile aktarılacak suretiyle kavramsal bir berraklık oluşturulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sadaka, zekât, asgari gelir hakkı, vatandaşlık geliri, çalışma karşılığı asgari gelir

Abstract

The culture of sadaga is a widely used concept both in daily political speeches and social policy literature in Turkey. At first people were using the term charity as it was expressed in a UNDP slogan as “Fighting Poverty-A Matter of Obligation NOT CHARITY”, but afterwards the same concept was begun to be expressed with the term “culture of sadaga”. The state perception that this term represents is referring to a state which forms its social policy on the the gratefulness of its citizens, and does not grant social assistances as a right.

On the other hand, the concept of sadaga does not only mean a voluntary grant of an assistance, but also contain a mandatory assistance type for the state and the citizens called “zakat”. Zakat is a system where the beneficiaries and the rates are determined and sustained on an institutional basis.

In this paper, the concept of sadaga which is indeed no an opposite of a right based system was tried to be clarified

Key Words: Sadaga, zakat, minimum income scheme, citizenship income, workfare

---

* Sosyal Yardım Uzmanı / T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü

Giriş

“Sadaka Kültürü” terimi ülkemizde yoksullukla mücadele anlamında gerçekleştirilen çalışmalara yönelik eleştirilerde nirengi noktası olmaya başlamış bir kavram. Öyle ki, ülkemizde mevcut sosyal politika uygulamalarına ilişkin lehte veya aleyhte gerçekleştirilen her türlü yorumda kaçınılmaz olarak “sadaka kültürü”, “sadaka” ve “hayırseverlik” kavramları da kullanılmaktadır.

Konunun bir tarafında hak bazlı yaklaşımlar, vatandaşlık geliri gibi kavramlar yer alırken, diğer bir tarafta ise toplumsal dinamikler, aile, vakıf ve hayırseverlik üzerine kurulu toplumsal bir sinerji bulunmaktadır. Öte yandan, bu iki tarafın da savunuculuk yapılan kavram ve değerlerde bir ifrat sergilendiği göze çarpmaktadır. Ancak, bu ifratın gerçek boyutunun “sadaka” kavramının doğru olarak algılanması ile ortaya konulacağı da bilinmelidir.

Yoksullukla mücadelede “Sadaka kültürü” kavramının bir eleştiri unsuru olarak kullanılmasının geçmişi çok da eski değildir. Her ne kadar konu Weber’e (Tarhan, 2008; <http://www.haber7.com/haber/20081212/SADAKA-KULTURU.php>)¹ kadar dayandırılıyor olsa da, 2006 yılından daha eskiye gitmemektedir. Birleşmiş Milletlerin her yıl 10 Aralık tarihinde kutlanan İnsan Hakları Gününü (Human Rights Day) 2006 yılında “Fighting Poverty-A Matter of Obligation NOT CHARITY” (Yoksullukla Mücadele- Hayırseverlik değil, bir Yükümlülük Meselesidir) sloganıyla ilan etmesi ülkemizde devletin “sosyal devlet” olma işlevini yerine getirme yönteminin hayırseverlik ve giderek sadaka ile özdeşleştirildiği bir dönemi de beraberinde getirmiştir. Öte yandan, bu bağlamda kullanılan kelime sadaka ol-

1 Marks herşeyi ekonomiye indirgeyerek, Weber doğu kültürünü sadaka kültürü diye küçümseyerek, kapitalist ahlak insanı ‘Çıkarı peşinde koşan bir varlık’ olarak tanımlayarak yardımlaşmayı küçümsediler. Hayat bir mücadeledir diyerek rekabetçi evlilikleri, rekabetçi şirketleri, sınıf ve ırk kavgalarını, protestocu anarşizmi beslediler.

Kaynak: Nevzat TARHAN - Haber 7 <http://www.haber7.com/haber/20081212/SADAKA-KULTURU.php>

madığı gibi, ilk dönemlerde yapılan çevirilerde kullanılan terim ‘hayırseverlik’tir.

Bu sloganın içeriği Birleşmiş Milletlerin web sayfasında şu şekilde açıklanmaktadır:

“Yoksulluk, insan hakları ihlalinin bir nedeni ve ürünüdür. Bu daire-i faside, yoksulluğu dünyada insan haklarına yönelik en büyük tehdit konumuna getirmektedir. İnsan hakları ve yoksulluk arasındaki bağlantı açık olmalıdır. Hakları kabul edilmeyen kişiler, örneğin ayrımcılık veya zulüm kurbanı olan kimseler yoksulluğa daha yakındır. Genellikle bu kişiler iş piyasasında yer alamıyor ve temel hizmet ve kaynaklara erişimleri ya çok kısıtlı ya da bulunmamaktadır. Aynı zamanda, yoksullar pek çok toplumda maddi olanaksızlık nedeniyle eğitim, sağlık ve konut hakkından yararlanamamaktadırlar. Yoksulluk, bütün insan haklarını engellemektedir: Örneğin, düşük gelir insanların eğitime erişimlerini engelleyerek “ekonomik ve sosyal” bir haktan mahrum kalmalarına neden olur; bu mahrumiyet ise zincirleme bir reaksiyonla toplum hayatında paylaşımında bulunmalarını ve kendilerini etkileyecek politikalara etkide bulunmaları hakkını engelleyerek “sivil ve politik” bir haktan mahrum kalmalarına neden olur.

...Ülkeler, Milenyum Deklarasyonu ve Milenyum Gelişme Amaçları gibi konsensüsleri ve insan hakları anlaşmalarını imzalamış ve böylelikle belli ilkeleri kabul etmişlerdir. Bunun yanı sıra en son 2005 Dünya Zirvesi Sonuçlarında da yoksullukla mücadele de dâhil olmak üzere insan haklarının gerçekleştirilmesinin bir görev olduğu, sadece bir temenni olmadığı ifade edilmiştir”(United Nations, 2006).

“Yoksullukla Mücadele- Hayırseverlik değil, bir Yükümlülük Meselesidir” mealindeki slogan ülkemizde ilk kez, 8 Aralık 2006’da Ankara’da gerçekleştirilen ‘Yoksulluk Çalışanları Topluluğu’ üyelerinin toplantısında dile getirildi. Toplantıda paylaşılan görüşler ve deneyimler, Türkiye’de halen uygulan-

makta olan sosyal yardım sisteminin genelde parçalanmış ve hayırseverlik yaklaşımına dayalı çabalar olduğu konusunda birleşiyordu. Uzmanların ortak kanısı, Avrupa Birliği'ne geçiş yolunda daha ileri bir insani kalkınma düzeyine doğru ilerlerken, Türkiye'nin daha akılcı, tutarlı ve yasal çerçevesi açıkça belirlenmiş bir yardımlaşma sistemini benimsemesinin kaçınılmaz olduğuydu(UNDP, 2006).

Başlangıçta sloganın içeriğinde bulunan "charity" kavramı hayırseverlik olarak ifade edilirken özellikle, ülkenin geçtiği genel ve yerel seçim dönemlerinde giderek "sadaka kültürü" ile "charity" kavramının anlamının karışılmaya çalışıldığı görülmektedir. Örneğin vatandaşlık geliri, hak bazlı sosyal yardım gibi kavramların ülkemizdeki sosyal politika sahnesinde öncül savunucularından biri olan Ayşe Buğra ve Boğaziçi Sosyal Politika Forumu'nun Aralık 2006 tarihinde ortaya koydukları görüşler kapsamında "hayırseverlik" kavramı kullanılmaktayken (Buğra, 2006) Ayşe Buğra'nın 23.02.2009 tarihinde Milliyet gazetesi için verdiği röportajda ise "sadaka kültürü" kavramı ön plana çıkmıştır (Milliyet Gazetesi, "Asıl mesele 'sadakanın politik iktisadı'", 23.02.2009).

Buğra, 2006 yılında hayırseverlik kavramını kullanarak yaptığı açılımda özetle yoksulluğun sadece gelir veya gelir dağılımı ile değil bireyin yoksunlukları ile oranlı olarak ölçülmesi gerektiğini, bu hakların yerine getirilmesinin siyasi iradenin yükümlülüğü olduğu, sivil toplum kuruluşlarının devletin kapsamadığı yoksunluk alanlarını gönüllü olarak telafi etmek yerine, devletin yükümlülüklerini hatırlatan bir savunuculuk işlevi yerine getirmeleri, böylece yoksulluk sorununun çözümünün fedakâr bireylere dayalı olarak değil; süreklilik ve dolayısıyla bir devlet politikası kapsamında sürdürülmesi gerektiği üzerinde durmaktadır (Buğra, 2006).

Buğra, aynı yazıda hakkın gereği yapılan bir sosyal yardımda özellikle bir minnettarlık hissedilmezken, sadaka şeklinde olan yardımın manipüle edilmesini kolaylaştırdığını söylemekte ve mevcut

durumda sosyal devletle devlet sadakasının aynı şeyler olmadığını ve "hayırseverlik" kavramının liberalizmin çok önemli bir parçası olduğunu da iddia etmektedir. Buğra, mevcut durumun saf bir liberalizm değil, "muhafazakâr liberalizm", yani aileyle, dinle, ekonomi dışı kurumlara desteklenmiş bir sistem olduğunu düşünmekte, bir nevi aile tipi refah devletine (Akdeniz Tipi Refah Devleti) gönderme yapmaktadır (Buğra, 2006).

Buğra ve Keyder, sadaka kültürü olarak ifade ettikleri mantığın kapitalizmin bir sonucu olduğunu belirterek aslında konuyu kendiliğinden 16. yüzyıl ile birlikte başlamış bir husus olarak sınırlamaktadır.

Kapitalizm, 16. yüzyıldan itibaren, daha önceki toplumlara yabancı bir yaklaşımı değerler sisteminin merkezine yerleştirmiş, insanın yaşamını sürdürme imkânını bir piyasa malı haline gelen emeğini satmasına bağlamıştır. Böylece de insan değerini bu emeğin değeriyle ölçülür hale getirmiştir. Bu süreç içinde "çalışmaya ekmek yok" şeklinde özetlenecek bir yaklaşım iyice güçlenerek, tartışılmaz doğrular içinde kendine sağlam bir yer edinmiştir (Buğra ve Keyder, 2007:7).

Öte yandan bu süreci takiben kapitalizmle neredeyse eş zamanlı olarak, bu yaklaşımı sorgulayan görüşlerin ortaya çıktığı görülmektedir. Bu kapsamda Thomas More, Juan Luis Vives gibi 16. yüzyıl hümanistleri tarafından belli sorular dile getirilmiştir:

- İnsanları yaşamak için çalışmaya zorlayan sistem sürekli kitlesel işsizlik durumlarına yol açtığına göre, iş bulamayanlar hangi ahlâki temellere dayanarak kendi kaderlerinden sorumlu tutulabilirler?

- Çalışamayacak durumda olanlara karşı toplumun sorumlulukları nedir?

- Zenginlerin durumunda göz ardı edilen yaşamak için çalışmak zorunluluğunun yoksullara dayatılmasının ahlaki gerekçesi nedir? (Buğra ve Keyder, 2007:7).

18 yüzyılda ise bu sorular Thomas Paine'in sis-

tematik sosyal politika önerilerini yönlendirmiştir. Yine aynı sorular, Charles Fourier'den John Stuart Mill ve Bertnard Russel'a kadar uzanmıştır. Böylece temel gelir yaklaşımına giden yollar açılmıştır (Buğra ve Keyder, 2007:8).

Temel Gelir/Temel Vatandaşlık Geliri/Asgari Gelir Güvencesi

Sosyal dışlanmayla mücadele yöntemleri arasında en bilinen ve hâlihazırda en popüler olanı asgari gelir güvencesidir. Asgari gelir güvencesi kapsamında kullanılan yöntemlerden biri Temel Vatandaşlık Geliri'dir. Boğaziçi Sosyal Politika Forumu, Ayşe Buğra, Ahmet İnel, Guy Standing gibi oluşum ve akademisyenler tarafından savunuculuğu yapılagelen bu yönteme karşılıksız asgari gelir hakkı da denilmektedir. Bu yöntem, özellikle Avrupa ülkeleri arasında genel kabul görmektedir. Bu yönteme örnek olarak Fransa'da uygulanan Asgari Tutunma Geliri-RMI (Revenue Minimum d'Insertion) ve Portekiz'de uygulanan Güvenceli Asgari gelir (Guaranteed Minimum Income-GMI) adlı asgari gelir sistemleri belirtilebilir.

Karşılıksız olan asgari gelirden sosyal dışlanmış kesimlere asgari düzeyde bir yaşama standardına ulaşması için devlet tarafından bir gelir transferi gerçekleştirilmektedir. Bu transfer, negatif gelir vergisi, temel gelir, devlet bonusu, sosyal kredi, sosyal ücret, sosyal hisse, evrensel kazanç, yurttaşlık ücreti, yurttaşlık geliri gibi yöntemlerle gerçekleştirilebilir. Bu gelirin bir başka özelliği ise sosyal güvenlik sistemi içerisinde bir katkıya dayalı bir rejim olmamasıdır (Sapançalı, 2005:211).

Bir diğer asgari gelir yöntemi ise daha ziyade Anglo Sakson ülkelerinde uygulanan çalışma karşılığı asgari gelir hakkıdır. Bu yöntem, çalışma karşılığı gelir veya yardım programları (workfare) ile desteklenmektedir. Chicago okulundan Friedmancı neo liberaller, Alman liberalleri ve tutucu İngilizlerin görüşleri bu yöntemin yerindeliğini savunmakta olup, kökeni ABD'de 1960'lı yılların başında yürür-

lüğe konulan Çalışmayı Teşvik Programı'na (Work Incentive Programme-WIN) dayanmaktadır (Sapançalı, 2005:216-217).

Sapançalı bu iki yöntemi karşılaştırırken aralarındaki üç farkı da vurgulamaktadır:

- Çalışma karşılığı gelir programları sadece parasal destek sağlarken, asgari tutunma geliri programları çok boyutlu olarak eğitim, sağlık ve konut gibi destekleri kapsar.

- Çalışma karşılığı asgari gelir programlarında cezalandırıcı yükümlülükler ön plana çıkarılırken, diğerlerinde cezalandırıcı yükümlülükler daha azdır.

- Çalışma karşılığı gelir programları, daha çok yardımı alan kişinin yükümlülükleri üzerinde dururken, karşılıksız asgari gelir hakkı ile yardım alanın yükümlülüklerinin yanı sıra toplumun da dışlanmışlara karşı yükümlülüğü olduğunu kabul eder (Sapançalı, 2005:218-219).

Buğra ve Keyder, asgari geliri karşılıksız olarak ele almakta ve temel gelir/vatandaşlık gelirini, bir toplumda yaşayan bütün insanlara çalışma hayatındaki bugünkü ve geçmişteki yerlerinden bağımsız olarak sadece toplumun bir ferdi olmalarından dolayı koşulsuz olarak sağlanan düzenli bir nakit gelir olarak tanımlamaktadırlar (Buğra ve Keyder, 2007:8).

Buğra ve Keyder'e göre sosyal güvenlik sistemlerinin yaşlılık, hastalık veya işsizlik gibi nedenlerle hayatını çalışarak kazanamayacak olanlara piyasanın sağlayamayacağı bir güvence sağladıkları için vatandaşlık geliri ile örtüşen yanları bulunmaktadır. Yani kapitalizme özgü, "çalışmaya ekmek yok" anlayışının ötesinde bir toplumsal varoluş biçimini gündeme getirmektedir. Öte yandan, Buğra ve Keyder, bu sistemleri odak noktasında bireylerin çalışma hayatındaki durumları bulunduğu için eleştirmektedir (Buğra ve Keyder, 2007:9).

Korporatist nitelikli sistemlerde veya uygulamalarda, sosyal güvence bireyin bir memur, bir işçi

veya kendi hesabına çalışan biri olarak çalışırken ödediği primlere bağlıdır. Yani sosyal haklar, bireyin emeğini hangi bağlamda ve hangi süreyle sattığına bağlı olarak tanımlanır ve emek merkezli yaklaşım varlığını sürdürür (Buğra ve Keyder, 2007:9).

Öte yandan, bütün vatandaşların yararlandığı genel sağlık sigortası uygulamalarının, bedava eğitim olanaklarının, belirli bir yaş üstündeki herkesin sahip olduğu sosyal emeklilik haklarının, çocuk ve aile yardımlarının durumunda, emek merkezli yaklaşım, yerini, vatandaşlığı temel alan ve bütün insanların, toplumun, vatandaşlık statüsünde eşit fertler olarak yer almalarını sağlayan bir araca bırakmaktadır (Buğra ve Keyder, 2007:9).

Standing, temel gelir güvencesinden söz edilebilmesi için, gelirin paternalist bir yaklaşımla verilmemesi gerektiğini ifade etmektedir. Bu şekilde devletin, bu geliri vatandaşına keyfi bir jest olarak, hayır/hasenat olarak ya da iyiliğinden vermediğini vurgulamış olacaktır. Bu gelirin bir başka özelliği de alanın onu nasıl kullanacağınıza karar verebilmesidir. Temel gelirin ayrıca bireysel ve eşit olması da gerekmektedir. Özürlü ve zayıf olup da özel ihtiyaçları olan kişiler için ilaveler yapılmalı ve insanlara rasyonel tercihler yapma imkanı tanıyacak bir biçimde verilmelidir (Standing, 2007:20).

Temel gelir yerine paternalizmin konması Washington uzlaşısına dayanmaktadır. Uzlaş, tüm ülkelerce paylaşılmış bir husus değildir. Bu uzlaşının iki kritik noktası bulunmaktadır:

1) Washington Uzlaşısı, devletin küçülmesi gerektiğine inanmaktadır: Yani kamu harcamalarının kısılması, kamu harcamalarının sosyal korumadan “insan sermayesi”, “sosyal sermaye” ve istedikleri gibi çoğaltılabilecek diğer “sermaye” türlerine kaydırılmasıdır.

2) Regresif mali politikaya eğilim göstermektedir: Mali politika, sosyal politika tartışmalarında hak ettiği ilgiyi görememektedir. Washington Uzlaşısının bir ürünü olarak işçilere, işçi sınıfı cemaat-

lerine ve yoksullara yapılan yardımlar azaltılmaktadır. Çünkü onlar piyasa ekonomisinden sapma olarak görülmektedir (Standing, 2007:21).

Önemli bir husus da sosyal koruma ve sosyal politikanın liberalleşmesi ve bireyselleştirilmesinde önemli bir araç olarak kullanılacak olan Dünya Ticaret Örgütü (WTO) ve Hizmet Ticareti Genel Antlaşması (GATS) vasıtasıyla küresel seviyeden ulusal seviyelere oradan da yerel seviyelere kadar sosyal politikanın tüm katmanlarına sızan ve birleştiren bir konuda destek istediğinde onu hep daha fazla şartı yerine getirmek zorunda bırakan koşulluluktur (Standing, 2007:22).

Eski beklenti, sanayileşmenin ilk safhalarında metalaştırmanın (commodification) yaşanacağı ve bunu devletin ve şirketlerin giderek artan bir ölçüde maaş haricinde mali haklar sağladığı aşamalı bir meta olmaktan çıkarma (decommodification) sürecinin takip edecekti. Bu süreç bu şekilde devam etseydi, toplam mali haklar içinde maaşın payı azalırken, aşamalı olarak daha fazla devlet yardımı gibi ek sübvansiyonların payı artacaktı (Standing, 2007:23-24).

Standing, bu modelin de tersine döndüğünü ve yeniden metalaştırmanın yaşandığı bir döneme girildiğini öne sürmektedir. Bu geçiş, Gini Katsayısı gibi standart ölçülerle gelir eşitsizliğini ve toplumsal eşitsizliği belgelemeyi çok zor hale getirmiştir. Bunun sebebi de maaşlarda sosyal gelirdeki azalmayı gizleyecek bir artma olabilmesidir: Bireyin maaşı artsa da devlet yardımlarından, işyerinin sağladığı yardımlardan, topluluk sistemlerinden giderek daha az faydalanmaya başlar ve çıplak maaşa karşı bağımlılık artar. Böylece, maaşlar artsa bile gerçek yoksulluk da artar (Standing, 2007:23-24).

Bu anlamda, Standing sadece Washington uzlaşısından değil, aynı zamanda onun uzantıları olan “üçüncü yolculuk” ve “merhametli muhafazakârlık” gibi yaklaşımlardan da vatandaşların muzdarip olduğunu vurgulamaktadır. Bu yaklaşımlar, Standinge

göre 1990'lı yıllarda Washington Uzlaşısı'nın müsamaha edilemez güvence yoklukları doğurduğunun kabulüyle ortaya çıkan politikaların sosyal demokrat ve sağcı "yeni muhafazakâr" versiyonlarıdır. Üçüncü yolculuğun özünde herkesin "topluma entegre edilmesini" istemek yatmaktadır. Entegrasyon ise istihdam devleti, vergi indirimleri veya buna benzer yöntemlerle gerçekleştirilecektir. Öte yandan Standing, üçüncü yolcuların ahlakçı politikalarında alttan alta işlenen paternalizmi de eleştirmektedir (Standing, 2007:25).

Merhametli muhafazakârlar da benzer başarısızlıkları fark etmiş olmakla birlikte, üçüncü yolcularla aralarındaki temel fark onların özel ve dini girişimlere güvenmeyi tercih ederek devlete daha küçük bir rol vermiş olmalarıdır. Her iki grupta da Gramsci ile özdeşleştirilen bozguncu fikirden ziyade 18.yüzyıldaki sivil toplum kavramını kullanıp yani onu devletin bir parçası sayarak sivil topluma büyük önem vermektedir. Artık sivil toplum devletin işini devralmak üzere o tehlikesiz, iyi huylu haliyle karşımıza çıkarılmıştır (Standing, 2007:26). Bu anlamda, sadaka kültürü olarak ortaya konulan kavram ile Standing'in "merhametli muhafazakârları" birbiriy-le örtüşmektedir.

Standing, sivil toplumdan beklenenin, sosyal politikanın birçok fonksiyonunu yerine getirmesi olduğunu iddia eder. Ancak, merhametli muhafazakârlar, devletin bu işin dışında kalmasını istemektedir. Sosyal politikanın yürütülmesi inanca bağlı örgütlere ve Bill Gates Vakfı ve nice yardımsever gruplara bırakılmıştır. Bu gibi gruplar, "Bu işle biz uğraşacağız, öbür işle başka bir vakıf uğraşacak" söylemini kullanmaktadırlar (Standing, 2007:26).

Standing, temel gelire yönelik eleştirilere karşılık olarak temel vatandaşlık gelirini şu şekilde savunmaktadır:

1) **Temel Vatandaşlık Geliri, maliyetlidir:** Standing, temel gelirin maliyet değil, öncelik meselesi olduğunu ifade etmektedir.

- 2) **Temel Vatandaşlık Geliri, enflasyona yol açmaktadır:** Standing, cevaben "insanlara temel gelir verdiğinizde sosyal harcamaların ve tüketici harcamalarının yönünü değiştirip onları ithal mallar yerine yerel mallara yöneltmiş olursunuz." demektedir.
- 3) **Temel Vatandaşlık Geliri, "karşılıklılık" ilkesini zedelemektedir:** Standing, temel vatandaşlık gelirinin sadece yoksullar için uygulanmasının ahlaki olmadığını dile getirmektedir. Ayrıca, bakım işleri, gönüllü çalışmalar, topluma faydalı işlerin göz ardı edildiğini de öne sürmektedir.
- 4) **Temel Vatandaşlık Geliri, insanları çalışmaya teşvik etmektedir:** Standing, insanların %99'unun bu güvence ile yetinmeyeceği, daha iyisini yapmak isteyeceğini, bunun sonucunda da hayatını ve yapmak istediklerini daha iyi düşünüp, daha iyi planlayacağını iddia etmektedir.
- 5) **Temel Vatandaşlık Geliri, ücretleri düşürecek, işverenler daha az ücret ödeme eğilimine gireceklerdir:** Standing, cevaben, eğer kişide temel gelir varsa daha fazla ücret için daha iyi pazarlık edebileceğini belirtmektedir.
- 6) **Temel Vatandaşlık Geliri, ile hükümetler üzerindeki istihdam yaratma baskısı azalacaktır:** Standing, aslında bunun daha iyi olacağını, böylece devletin yapmacık ve kısa süreli işler üzerinden istihdam sağlamasına gerek kalmayacağını öne sürmektedir.
- 7) **Gelir seviyesi belirsiz olacak, hükümetler seçim öncesi bu miktarı arttırırken, seçim sonrasında hızla düşüreceklerdir:** Standing, cevaben, bu konuda denetim için Merkez Bankası gibi özerk bir kurumun ihdas edilebileceğini vurgulamaktadır (Standing, 2007:31-33).

Temel Vatandaşlık Geliri Yaklaşımından Yola Çıkarak Geleneksel Sadaka Kültürüne Yönelik Yaklaşımlar

Bu konuda iki yaklaşım bulunmaktadır. Bunlardan ilki sadaka kavramını sadece gönüllü bir hayır faaliyeti olarak nitelendirerek, zekâtı hak kavramı

olarak ayrı bir yere konumlandırmaktadır. Örneğin Okay Gönensin hak kavramı ile sadakayı uzlaşmaz bir ikili olarak ortaya koyarak;

“...Sadaka, bir hakkı ifade etmez, ama alt sınıftan olanların kendileri için farklı uygulama istemeleri, hizmetlere daha ucuza ya da bedava ulaşmayı istemeleri bir haktır” demektedir. Öte yandan Gönensin, sadaka kültürü olarak formüle edilen hususun aslında bizim kültürel kodlarımızla ilgisinin bulunmadığını da ifade etmektedir:

“...Bizim kültürümüzde sadaka yoktur. Fitre ve zekât, o günün koşulları içinde yaratılmış bir “sosyal politika” uygulamasıdır. Ama her ikisi de “sadaka” değildir (Gönensin, 2009)” demektedir.

İkinci yaklaşım ise İslami Ekonomi anlayışının kurucu dönemlerini bir kenara bırakarak özellikle Osmanlı dönemi vakıf anlayışı üzerinden argümanlarını oluşturmaktadır. Örneğin, Ayşe Hür, bu konudaki görüşlerini şöyle özetlemektedir:

“Osmanlı Devleti’nde ‘sosyal politika’, ‘sosyal devlet’ gibi kavramlar yoktu. Bunların yerine ‘içtimai muavenet’ (sosyal dayanışma) kavramı kullanılırdı. İçtimai muaveneti sağlamak, devletin asli görevi olmayıp, aile, lonca, vakıf gibi kurumlar aracılığıyla yürütülürdü. Bu kurumların dayandığı ve esinlendiği kaynak ise İslam diniydi. Bu bağlamda ‘hayır’, ‘şefkat’, ‘himaye’ gibi kavramlarla yoksul müslümanlara destek olunmaya çalışılırdı (Hür, 2009)”.

Hür, ayrıca vakıf kurumunun dayandığı ‘zekât’, ‘sadaka’, ‘sadaka-i cariyé’, ‘kurban’, ‘adak’, ‘kefaret’, ‘hediye’, ‘karz-ı hasen’ (Allah’a güzel borç takdim etmek), ‘infak’ (Allah yolunda harcamak) gibi yöntemlerin işlevselliği konusunda da şüphelerini belirtmekte ve ‘fazla zenginliğin’ hesaplanmasının zorluğu bir yana, zekât verme farzının ne ölçüde yerine getirildiğine dair bir bilgiye sahip olunamadığı ve dolayısıyla da zekâtla yoksulluğun giderildiği bir dönem olmadığını öne sürmektedir (Hür, 2009).

Tüm bu görüşlerin toplandığı ortak noktalar ve handikapları şunlardır:

- Hak temelli olan asgari gelir, karşılıksız olma ilkesini yerine getirerek vatandaşlık geliri niteliğinde olmalıdır. Ayrıca, çalışma hayatındaki statüden de bağımsız olmalıdır. Karşılıklılık için vatandaşların geçici olarak istihdamı ve istihdamın merkezde olduğu sosyal politika ise kıyasıya eleştirilmektedir.
- Devletin sosyal refah ve sorumluluğu bir kenara bırakması ve sosyal korumayı bireylerin hayırseverliğine ve lütfüne terk etmesi minnettarlığa dayalı bir ilişki oluşmaktadır. Bu nedenle, devletin vatandaşına yaptığı sosyal yardımlar hak bazlı olmalıdır.
- Öte yandan, karşılıklılık ilkesine dayalı asgari gelir desteğine kıyasla vatandaşlık yükümlülükleri göz ardı edilmektedir.
- Bu kavrayışın bir başka handikapı da neo-liberalizm ile ortaya çıkan yeni muhafazakarlık ve merhametli muhafazakarlık mantıklarının kadim İslam Ekonomisi yaklaşımı ile özdeşleştirilmesidir.

Bu anlamda, türetilen “sadaka kültürü” kavramı ile aslında “sadaka” kavramı ile ilgili bir karmaşaya da yol açılmaktadır. Bu nedenle, sadaka sadece dilenciye bireylerin içinden geldiği için bir lütuf gibi verdikleri ve bu nedenle hak değil minnettarlık ilişkisine dayanan bir uygulama gibi vurgulanmakta ve bu nedenle devlet mekanizması ile birlikte kullanıldığında vatandaşların arasında siyasi bir vesayet aracı gibi kullanılıp, tüm ihtiyaç sahiplerine eşit yaklaşmayı engelleyen bir köhne anlayışın adı olarak sunulmaktadır. Öte yandan, yerleşik kültürde her ne kadar sadaka lütuf benzeri bir mahiyette ele alınıyor olsa da, “sadaka” kavramının neşet ettiği ayet ve hadisler incelendiğinde, yani kavramın özüne dönüldüğünde kültürel anlamda kabul edilmiş ve Buğra, Hür gibi yazarlar tarafından eleştirilmekte olan sadaka kavramından farklı bir anlam ifade ettikleri görülmektedir. Hatta sadaka kavramının kökleri üzerinden bakıldığında kültürel sadaka kav-

ramına günümüzde atfedilen sorunların da rahatlıkla eleştiriyeye tâbi tutulabileceği görülmektedir.

Bu anlamda, izleyen bölümde sadakanın gerçekte ne olduğunun üzerinde durulacaktır. Sadakanın kapsamı içerisinde yer alan zekât kavramının hak paradigmasına dayandığı da vurgulanacaktır.

Sadakanın Kapsamı ve Etki Alanı

Kavramsal Çerçeve

Sadaka, Kur'an-ı Kerim'de belirtilen mali ibadetlerin tümünü ifade eden bir sözcüktür. Bu anlamda, zekat, infâk, ihsan, birr, kard ve kısme gibi anahtar kelimelerin odak kavramını "sadaka" sözcüğünün oluşturduğu görülmektedir. İnsanın Allah rızası için fakirlere verdiğinin adı olan "sadaka" doğruluk anlamındaki "sıdk", başkasına doğrulukla muamele eden anlamındaki sıddik, doğruluğun bir uzantısı konumunda bulunan arkadaşlık anlamına gelen sadik kelimeleri ile aynı kökten gelir. S-d-k kelimesinin kök anlamı doğruluktur. Doğruluk, kök anlamı (s-d-k) ile mali bir ibadet arasında anlam bağı şöyle açıklanabilir. Mali bir ibadet olarak sadakanın verilmesi, aynı zamanda Allah'a karşı doğru olmanın bir göstergesidir (Demir, 2008:32).

Sadaka, zekâtı da kapsayan bir kavramdır. Zekât sadece mali ihtiyaçları karşılamaya yönelik iken, genel anlamıyla söylersek "sadaka" kavramı mali olsun olmasın her hangi bir şeyi yoksunu olup ihtiyacı olan kişiye vermektir ki bu bir bilgi, sevgi, güzel bir söz gibi manevi bir şey de olabilir. Bu anlamda, sadakanın, zaman zaman fakirlere ihsan(!) edilen cüz'i yardımlar olarak algılanması yanlıştır (Soylu, 2003:127). Gerçek anlamıyla sadaka iki anlamda kullanılmıştır.

Bunlar;

- 1) Tamamen kişinin gönül rızası ile ifa ettiği sadakatu'l-tatavvu: Bu tarz sadaka "sadaka kültürü" söyleminde bilerek veya bilmeyerek sadakanın indirgenmeye çalışıldığı tabirdir. Ancak, bu yapısında dahi toplumsal anlamda gönüllü-

lük yaratması nedeniyle ihmal edilemeyecek bir misyon üstlenmektedir (Soylu, 2003:127).

- 2) Farz olan sadaka olarak zekât: Zekât, hak temelli olarak şekillendirilmiş olup, bu hak temelli formasyona aşamalı olarak ulaşılmıştır:

Hak Kapsamına Geçiş Aşamaları

- İlk dönemler: İlk asli ihtiyaç gıda olduğu için yoksula yemek yedirme ve Kurandaki "it'am/ta'am" mükellefiyeti, nüzul sırasına göre ilk surelerle gelmiş ve bu, daha sonra genel infak kavramının bir boyutu içinde kalmıştır. İslam'ın bu zor günlerinde ve yine hicret sonrasındaki çok zorlu dönemlerde müminler, bir ölçüye dayanmadan kendilerindeki fazlayı ihtiyaç sahiplerine vermeğe davet edilirdi.

- Yine Mekke döneminde gelen ayetlerde önce "hak" ve sonra da "hakku'n ma'lum:belli bir haktan bahsedilir olmuştur (Meâriç, 70/24-25; Belli bir haktan değil, fakat sadece malda hak olduğunu dile getiren ayet için bkz. Zâriyât, 51/19)

- Medine döneminde ise Hz. Peygamber'in belli nispetler ortaya koyduğu görülmektedir. Bu oranların belirlenmesi ise Sünnet kapsamına bırakılmıştır (Yeniçeri, 2008).

Hak kavramına geçiş ise üstü kapalı bir biçimde değil, yoksul ve hakkı birebir eşleştiren ayet ifadeleri ile sadaka kapsamına girmiştir. Aşağıda yer alan ayetler bu konuda ortaya konulmuş açık hükümlere örnektir:

- "Mallarında (yardım) isteyen ve (iffetinden dolayı isteyemeyip) mahrum olanlar için bir hak vardır" (Zariyat Suresi 19. Ayet).
- "Onlar, mallarında; isteyenler ve (isteyemeyip) mahrum kalanlar için belli bir hak bulunan kimselerdir" (Meariç Suresi 24-25. Ayetler).
- "Akrabaya, yoksula ve yolda kalmış yolcuya haklarını ver..." (İsra suresi 26. ayet).
- "Öyle ise akrabaya, yoksula, ve yolcuya hakkını ver. Bu, Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak iste-

yenler için daha hayırlıdır....” (Rum suresi 38. ayet).

Hak kavramı ise yine sadece bireylerin vicdanlarına terk edilmemiş olup, devletin zorlayıcı gücü ile desteklenmiş ve kurallara dayandırılmıştır. Örneğin Tevbe Suresi 103. ayette yer alan “Onların mallarından, onları kendisiyle arındıracağın ve temizleyeceğin bir sadaka (zekât) al ve onlara dua et. ...” ifadesiyle sadaka (ki burada zekat anlamıyla kullanılmaktadır.) sadakanın toplanılması görevinin o toplumda devlet erkini temsil eden Hz. Muhammed’e verildiği görülmektedir. Bu anlamda bireylerin vicdani bir yükümlülükle doğrudan yoksula verdikleri bir sadaka değil, arada devlet otoritesinin bulunduğu bir hak ve yükümlülük ilişkisini ortaya koymaktadır.

Zekâtın kime verileceği ise yine vicdanlara bırakılmamış ve objektif kriterlerle belirlenmesine teşvik edilmeye çalışılmıştır. Bu anlamda iki ayet çok önemlidir:

Tevbe Süresi’nin 60. Ayeti’nde “Sadakalar (zekâtlar), Allah’tan bir farz olarak ancak fakirler, düşkünler, zekât toplayan memurlar, kalpleri İslam’ı ısıdırılacak olanlarla (özgürlüğüne kavuşturulacak) köleler, borçlular, Allah yolunda cihat edenler ve yolda kalmış yolcular içindir. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.” anlamındaki ayette zekâtın kapsamında kimlerin olacağı belirtilmektedir.

Bakara Süresi’nin 273 . Ayeti’nin “(Sadakalar) kendilerini Allah yoluna adayan, yeryüzünde dolaşmaya güç yetiremeyen fakirler içindir. İffetlerinden dolayı (dilenmedikleri için), bilmeyen onları zengin sanır. Sen onları yüzlerinden tanırsın. İnsanlardan arsızca (bir şey) istemezler. Siz hayır olarak ne verirseniz, şüphesiz Allah onu bilir” ifadesinde ise görünüşe göre değil, nesnel kriterlere göre gerçek yoksulluk durumunun tespitine vurgu yapılmaktadır. Böylelikle de dilencilere verilen cüzi bir miktar olduğu şeklindeki yanılsama da kavramın kurucu metninde düzeltilmektedir.

Zekât zorunlu olduğu için elden ele değil; devlet aracılığıyla toplanmış ve dağıtılmıştır. Çerçevesi ayetlerle ve oranları hadisler ve gündelik uygulamalarla belirlenen zekât için kapsamlı bir devlet organizasyonu da gerçekleştirilmiştir. Sosyal risklere maruz kalan bireylerin zekat sandığından talep hakları mevcuttur (Beşer, 2008).

Kurumsallaşma Aşamaları

Ali Özek de, zekâtın kurumsal bir yapıya sahip olması gerektiği ve anında harcanmayıp ihtiyaç sahipleri tespit edilip dağıtılincaya kadar nemalandırılabilirdiğinden hareketle “hayırda acele edin” anlamındaki hadisin zekâta uyarlanamayacağı, çünkü zekâtın bir hayır değil zorunluluk ve görev olduğunu ifade etmektedir Özek, bu faaliyetin sosyal yardım amacını taşıması için ise bir kuruluş gibi işletilmesi gerektiğini belirtmektedir. Bunun gerçekleştirilmesi için de zekât olarak toplanan mallardan bir kısmının bir fonda toplanıp nemalandırılmasını şart olarak görmektedir (Özek, 2008:365).

Özek, kurum olarak nitelendirdiği zekât sürecini zekât mallarının halktan toplanması, bu malların Beytü’l Mâl’e kaydedilmesi, zekât verilecek yerlerin tespiti ve zekatların hak sahiplerine ulaştırılması şeklinde üç aşamaya bölmektedir (Özek, 2008:365).

Kurumsal bir yapı gerektiren zekâtın bu yapılanmasında zekât daireleri önemli bir işleve sahiptir. Bu daireler, zekâtın bir fon olarak işletilmesi gereğinden ortaya çıkmışlardır.

Teşkilatlanmasında Hz. Ömer devrinde başladığı yönündeki yaygın kanaate rağmen zekât beytü’l-mâlinin bir mâli kurum ve hatta fizikî mekân olarak varlığı Hz. Peygamber’in Medine dönemine kadar götürülebilir. Medine döneminin ikinci yılında, belki de Joseph Schact’ın dediği gibi fakir muhacirleri maddi sıkıntıdan kurtarmak amacıyla vazedilmiş, böylece ilk kez mükelleflerden gelirleri toplanıp dağıtılmaya başlanmıştır. Zekat gelirlerinin varlığı, ilgili kurumun-henüz beytü’l-mâl adını almamakla

birlikte temellerinin o dönemde atıldığını göstermesine delil teşkil etmektedir (Kallek, 2008:195-196).

Hiz. Ebu Bekir döneminde beytü'l mal kapsamında bulunan aynı malların saklanması için bir ev tahsis edilmiş olsa da gelir ve giderlerin sayımının bu dönemde henüz yapılmadığı bilinmektedir (Kallek, 2008:195-196).

Hiz. Ömer'in de önceki Halifelere de olduğu gibi zekâtı nakdi olarak tutmayı tercih ettiği görülmektedir. Öte yandan toprakların genişlemesi ve devletin gelirinin eskiye kıyasla artması, onun döneminde bu kurumun daha köklü ve yaygın bir biçimde teşkilatlanması kaçınılmaz hale gelmiştir. Hiz. Ömer tarafından Beytü'l malın teşkilatlanması ve işleyişi belli esaslara bağlanmıştır. Hiz. Ömer döneminde ayrıca merkeze bağlı yerel beytü'l-mâlerin kurulduğu bilinmektedir. Ayrıca farklı gelir kalemleri için de ayrı dairelerin kurulduğu bilinmektedir (Kallek, 2008:195-199).

Hiz. Ömer Dönemi Asgari Vatandaşlık Geliri Uygulamaları

Mahmut Toptaş bir makalesinde "Asgari ücret" olarak tabir ettiği Hiz. Ömer'in "vatandaşlık geliri" benzeri uygulaması ise objektif kriterlere göre belirlenen hak bazlı bir uygulamaya işaret etmektedir. Toptaş, ücretlerin ve çalışmaz durumda olanların alacağı yardımın en alt sınırının Hiz. Ömer tarafından devlet başkanının maaşıyla denk olmasını kararlaştırdığını belirtmektedir.

Toptaş, Tarih-i Yakubi'ye referans vererek bu süreci şu şekilde özetlemektedir:

"Hiz. Ömer devlet başkanı olduğunda özel işlerine zaman ayıramadığı için kendisine maaş bağlanması teklif edilmiş. O da, Medine şehrinde bu nüfusla kaç paraya yaşanabileceğini tespit ettirdikten sonra kendi maaşını asgari ücret olarak ilan ettirmiş.

Hazreti Ömer devlet başkanı olduktan sonra maaşları da bir düzene koymuş. İnsanların hizmetlerini ve başarılarını esas alarak ücretleri belirlemiş

ve sahabeden bir çoğu devlet başkanından fazla maaş almış. En az alanınki ise geçimini temin edecek kadar imiş" (Toptaş, 2007).

Hadis kaynaklarında ise üç ayrı rivayet aktarımı ile Hiz. Ömer döneminde gerçekleşmiş bir vatandaşlık geliri uygulamasına vurgu yapılmaktadır.

Musa b. Cübeyr, Medine'nin yaşlılarından şöyle nakletmiştir:

"Ömer b. Hattâb, Amr b. el-Âsa şöyle bir mektup yazdı: İmdi! Ben (göreve gelişimden) öncekilere, onların soylarına ve Yemenli ya da başka bir yerden olsun sana ve ülkemize yönelmiş olanlardan buraya Medine'ye gelenlere divanda maaş bağlattım. Senin yanına gelip oraya yerleşmiş olanlar arasında benim maaş bağlattıklarına bak ve onlara ve soylarına bu maaşlarını öde. Senin yanına gelip de oraya yerleşmiş olanlar arasında kendisine maaş bağlamadıklarına onların durumundakilere ben nasıl bağlamışsam ona göre maaş bağla. Kendin için iki yüz dinar ayır. Bu, Bedir'e katılan muhacirlerin ve ensarın aldığı maaştır. Senin denklerin arasında senden başka kimseye bu miktarda maaş vermedim. Çünkü sen müslümanlara hizmet edenlerdensin. Sana diğerlerinden daha fazlasını verdim. Başında geçim sıkıntısı olduğunu öğrendim" (Alauddin Ali b. Hisâmuddîn, 1981:571).

Abdullah b. Hubeyre'den nakledildiğine göre Ömer b. el-Hattâb, Benâzire (Ebu Zer'e) ordu komutanlarını bulup onlara "tebaya maaşlarının verilmeye devam edeceğini, ailelerinin geçimlerinin sağlanmasının sürdürüleceğini, ekin ekmele ya da ektirmekle meşgul olmamaları gerektiği" haberini ulaştırmasını emretti (Alauddin Ali b. Hisâmuddîn, 1981:571).

Başka bir rivayette, Ömer (r.a), Fey gelirlerinden müslümanlara maaş bağlamak için Divanul-Atâ'yı tesis ettiği zaman, Sahabiler için İslâm'daki öncelikleri ve katıldıkları savaşları göz önüne alarak bir gruplandırma yaptığı; Selman (r.a)'ı, Hasan (r.a), Hüseyin (r.a) ve Ebu Zer ile birlikte olmadıkları hal-

de Bedir ehlinden sayarak alacakları miktarı beş bin dirhem olarak kararlaştırdığı bildirilmektedir (İbn Hanbel, III: 475).

Sonuç

Günümüzde sadaka kavramı özgün bağlamından kopuk bir biçimde yerleşik kültürdeki tortuları itibari ile ele alınmakta ve bu noktadan yola çıkılarak eleştiriye tâbi tutulmaktadır. Bu anlamda, sadaka hak temeline dayanmayan ve devletin vatandaşına bir lütuf gibi ihsan ettiği bir nakdi ve aynı yardım olarak görülmektedir. Bu tavır da neo-liberalizmin aşılama çalıştığı “karşılıklılık” ilkesiyle özdeşleştirilmekte, mevcudiyetini neo-liberalizme borçlu olmayan sadaka kavramı kendine atfedilenlerden yola çıkılarak eleştirilmektedir.

Oysa, sadaka kültürü her ne kadar sadaka kavramının içi zamanla boşaltılmış olsa da içerisinde devlet yükümlülüğünü de barındıran ancak bireysel anlamda vicdani yardımları ihmal etmeyen bir sosyal güvenlik disiplinini ifade etmektedir. Öte yandan, ismi zekât olsun veya olmasının sadaka kavramının zorunluluk içeren bölümünün yani hakkın yerine getirilip getirilmediğinin takip edilmesi gereken bölümünün kurumsal bir kimlik içerisinde ve devlet erkiyle yapılması gerekmektedir. Bu bağlamda, ihtiyaç sahiplerinin objektif kriterlerle tespiti hak tabanlı bir anlayış için olmazsa olmaz bir zorunluluktur.

Öte yandan, temel vatandaşlık geliri ile “sadaka” kapsamı arasında bazı önemli farklılıklar da mevcuttur. Örneğin, istihdam bazlı düşünme “sadaka”nın yani zekâtın kapsamından bireylerin çıkartılması düşüncesi İslam Ekonomisinin ve sosyal politikasının mantığı dışındadır. Nitekim İslam kaynakları ve uygulamalarında çalışmayacak durumda olanlar müstesna olmak üzere mutlaka emek ve karşılıklılık ilkesinin yerine getirilmesini şart koşmaktadır. Bu emek, Standing’ın vurguladığı gibi sadece iktisadi bir değer oluşturmak değil; toplumsal katkı sağlayan diğer çalışmaları da kapsamaktadır.

Bu anlamda, sadaka kültürü üzerinden yürütülen tartışmalarda konunun çıkış noktasına rücu edilmesinin bir öncelik olduğu düşünülmektedir. Böylelikle, eleştiri konusu olarak ortaya konulan devletin hak temeline dayanmayan uygulamalarına ilişkin iddiaların sadaka kavramının kökeniyle herhangi bir bağlantısı olmadığı ve hak paradigmasının İslam perspektifi üzerinden de sahiplenildiğinin ortaya konulması da mümkün olacaktır.

Kaynakça

- Alauddin Ali b. Hisâmuddîn, (1981), *Kenzu'l-Ummâl*, Müessesetu'r-Risâle, c. V.
- Beşer, Faruk (2008), *Zekâtın Masarifi ve Sosyal Güvenlik, Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Kur'an ve Sünnet'te Zekat – Tartışmalı İlmî Toplantı*, 17-18 Kasım 2007, Ensar Neşriyat, İstanbul.
- Buğra, Ayşe (2006), “Yoksullukla Mücadele Hayırseverlik Değil”, *Radikal Gazetesi*, 10/12/2006.
- Buğra, Ayşe, Keyder, Çağlar (2007), *Bir Temel Hak Olarak Vatandaşlık Gelirine Doğru*, İleşim Yayınları, İstanbul
- Demir, Şehmus (2008), *Zekatın Kur'an-ı Kerim'de Kavramsal Çerçevesi, Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Kur'an ve Sünnet'te Zekat – Tartışmalı İlmî Toplantı*, 17-18 Kasım 2007, Ensar Neşriyat, İstanbul.
- Gönensin, Okay (2009), “Sadaka Kültürü” *Vatan Gazetesi*, 02 Ocak 2009.
- Hür, Ayşe (2009), “Sosyal devlet mi, sadaka kültürü mü?”, *Taraf Gazetesi*, 16 Şubat 2009.
- Kallek, Cengiz (2008), *Zekatın Müesseseleşme Süreci: Hz. Peygamber ve Râşit Halifeler Dönemi, Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Kur'an ve Sünnet'te Zekat – Tartışmalı İlmî Toplantı*, 17-18 Kasım 2007, Ensar Neşriyat, İstanbul.
- Milliyet Gazetesi (2009), “Asıl mesele ‘sadakanın politik iktisadi’”, 23.2.2009, <http://www.milliyet.com.tr/Guncel/HaberDetay.aspx?aType=HaberDetay&Kategori=guncel&KategoriID=&ArticleID=1063049&Date=23.0.2009&b=Asil%20mesele%20sadakanin%20politik%20iktisadi&ver=27>.

Özek, Ali, (2008), *Zekatın Nemalandırılması, Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Kur'an ve Sünnet'te Zekat – Tartışmalı İlmî Toplantı*, 17-18 Kasım 2007, Ensar Neşriyat, İstanbul.

Sapancalı, Faruk (2005), *Sosyal Dışlanma*, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir

Soylu, Ali (2003), *Kur'an'da Servet Dağılımı*, Pınar Yayınları, İstanbul.

Standing, Guy, (2007), *Temel Gelir: Küreselleşen Dünyada Yoksullukla Bir Mücadele Yöntemi, Bir Temel Hak Olarak Vatandaşlık Gelirine Doğru*, İleşim Yayınları, İstanbul.

Tarhan, Nevzat, (2008), “Sadaka Kültürü”, Haber 7, <http://www.haber7.com/haber/20081212/SADAKA-KULTURU.php>.

Toptaş, Mahmut, “Hz.Ömer mi? Hz.Tayyip mi?”, *Milli Gazete*, 26 Aralık 2007 (http://www.marmarahaber.net/haber_detay.php?haber_no=2976).

United Nations (2006), “Human Rights and Poverty”, <http://www.un.org/events/humanrights/2006/index.shtml>.

UNDP (2006), “Sosyal Yardım Alanında İşbirliğinin Teşvik Edilmesi” <http://www.undp.org.tr/Gozlem3.aspx?WebSayfaNo=264>.

Yeniçeri, Celal, (2008), *İnfaka Genel Bakış ve Mal Üzerinde Zekat Dışında Diğer Mükellefiyet ve Karşı Haklar, Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Kur'an ve Sünnet'te Zekat – Tartışmalı İlmî Toplantı*, 17-18 Kasım 2007, Ensar Neşriyat, İstanbul.

Osmanlı'da Hayırseverlik

Kudüs'te Bir Haseki Sultan İmareti

Book Review

Constructing Ottoman Beneficence: An Imperial Soup Kitchen in Jerusalem by Amy Singer is first published by State University of New York Press, Albany in 2002. Tarih Vakfı Yurt Yayınları published it in Turkish in 2004. The book is about beneficial activity in the Ottoman Empire. After looking at the issue in general, the author concentrates on an imperial soup kitchen in Jerusalem. This well-searched study provides valuable information about charity, the waqf institution and soup kitchens in the Ottoman Empire.

Esra DEMİRCİ AKYOL*

Hemen hemen tüm toplumların ortak yönlerinden biri olan yardımseverlik önemli bir sosyal olgu olarak derinlemesine bir incelemeyi hak etmektedir. Bugünün toplumlarına bakmadan önce daha önceki uygulamaları incelemek, yardımseverlik olgusunun gelişim evrelerini görmek ve geçirdiği değişimleri ortaya koymak açısından yararlı olacaktır. Bu bağlamda tarihçilere büyük görev düşmektedir. Tel Aviv Üniversitesi Ortadoğu ve Afrika Tarihi Bölümü hocası Amy Singer da *Osmanlı'da Hayırseverlik* başlıklı kitabında hayırseverlik olgusuna tarihi bir perspektiften bakarak genelde hayırseverlik, özelde de Osmanlı'da hayırseverliğin bir tür uygulaması olarak imaretleri ve Kudüs'teki Haseki Sultan İmareti'ni incelemiştir.

Singer'ın kitabı Osmanlı'da hayırseverliğin kökenleri, kurumları ve gelişimiyle ilgili çok kapsamlı bir araştırmadır. Gerek arşiv kaynakları gerekse ikincil kaynakların yoğun olarak kullanıldığı bu kitapta yardımseverliğin kökenleri Osmanlı öncesi dönemlerde de aranmış ve imaret kurumunun Osmanlı'ya has yapısı incelenmiştir.

Altı bölüme ayrılmış olan çalışma, "Mahsulünüzü Dini Emellere Vakfedin" başlıklı birinci bölümde vakıf kurumunu ele alıyor. "Bir Tas Çorba, Bir Söğün Ekmek" başlıklı ikinci bölümde ise Kudüs'teki Haseki Sultan İmareti'nin mimari yapısı, bağlı bulunduğu vakıf ve yürüttüğü yardım faaliyetlerini ele alıyor. "Cömert Hanımlar" başlıklı üçüncü bölümde de kadınların hayırseverlik kurumlarındaki rolü inceleniyor. "Kudüs'te Çorba Dağıtımı" başlıklı dördüncü bölümdeyse imaretten merkeze gönderilen bir rapor aktarılıyor ve bunun üzerinden Kudüs'teki vakıf hakkında bilgi veriliyor. "Beslenmenin Gücü, Gücün Beslenmesi" adlı bölümdeyse beslenme kavramı üzerinden sultanın meşruiyetinin oluşturulması ve devam ettirilmesi anlatılıyor. Bu bölüm ayrıca Osmanlı sosyal ve ekonomik tarihi hakkında önemli ipuçları içeriyor. Sonuç bölümü de "Hayırseverlik Yapmak" başlığıyla sunuluyor ve Hürrem Sultan'ın Kudüs'teki imareti aracılığıyla Osmanlı hayırseverliğinin çeşitli boyutlarının anlatıldığı kitaba genel bir bakış niteliğinde.

* Sosyal Yardım Uzman Yardımcısı / T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü

Osmanlı'da Hayırseverlik, yardımseverlik olgusunu ele alırken yoksulluk ve toplumdaki yeri konusunda da giriş niteliğinde bilgiler veriyor. Yoksulluğun nasıl tanımlandığı ve yoksulların faydalanması için ne gibi kurumların faaliyet gösterdiği çeşitli kaynaklarda yer bulduğu şekliyle açıklanıyor. Buna ek olarak, Osmanlı'da hayırseverlik uygulamalarının kökenleri hem İslam hem de Moğol-Türk geleneklerinde aranıyor. Kitapta, fakirlere ve ihtiyaç sahiplerine yardımın en önemli kurumlarından olan vakıflara da geniş bir yer ayrılıyor. Vakıf kültürünün doğuşu, Osmanlı'daki şekliyle uygulanışı ve yüzyıllar süresince geçirdiği değişim hem genel olarak hem de Kudüs'teki örnekleri bağlamında ele alınıyor.

Singer, kitabında Osmanlı'daki yardımseverlik faaliyetleri ve imaretleri bir başka boyutta da inceleyerek kadınların, özellikle de saray kadınlarının, vakıf ve imaret kurmadaki rollerini detaylı bir biçimde tartışıyor. Osmanlı öncesi dönemlerde kadınlar tarafından hayır işlerine adanan vakıflar ve imaretlerden bahsettikten sonra, Osmanlı'daki saray kadınlarının hayırseverlik faaliyetlerini ortaya koymakla aslında kadınların sosyal hayattaki yeri üzerine de önemli bilgiler aktarıyor. Osmanlı kadınının hem saray içinde hem de sosyal hayattaki konumunu anlamak için vakfiyelerin ve hayırseverlik konusundaki diğer kaynakların kullanılması Singer'ın tarih araştırmalarındaki başarısının bir yansıması olarak görülebilir.

Bu kitabı kültür tarihi açısından önemli kılan bir diğer nokta da genel anlamda hayırseverliği anlatmasının yanısıra, imaretlere ayrı bir önem veriyor olmasıdır. Her ne kadar imaret teriminin farklı kullanımları, kitapta da anlatıldığı gibi, mevcutsa da Singer bu terimi yemek dağıtılan yer olarak ele alıyor ve bu bağlamda beslenme konusuna da kitabında bir bölüm ayırıyor. Beslenme çerçevesinde Osmanlı sosyal ve ekonomik yapısı ve imaretlerin bu yapıdaki yerinin aktarıldığı bu bölüm, günlük yaşam ve saray-halk ilişkisi üzerine değerli bilgiler içeriyor.

Özenli bir çeviriyle Türkçe'ye kazandırılmış olan bu kitapta konu hakkındaki arşiv belgeleri derinlemesine incelenmiş ve bu belgelerden bazı bölümler doğrudan alıntılanmış. Günümüz Türkçesine çevrilen alıntıların aynı zamanda Osmanlıca orjinallerinin de verilmesi çalışmayı daha renkli kılmış. Birincil kaynakların iyi kullanımına ek olarak bu konu hakkında yazılan ikincil kaynaklar da çok iyi değerlendirilmiş ve kitabın zengin kaynakçası bu konuyu çalışmayı düşünen araştırmacılar için de ışık tutar nitelikte. Yazarın Osmanlıca, Türkçe, Fransızca, İngilizce ve İbranice gibi birçok dildeki hâkimiyeti kullanılan kaynakların zenginliğini daha da artırmakta. Ayrıca kitap, Kudüs'te bir imaret üzerine eğiliyor olsa da Osmanlı'daki hayırseverlik hakkında doyurucu bilgiler içeriyor. Konu net bir şekilde kategorize edilmiş ve kitaptaki bölümler iyi bir alt yapı oluşturuyor. Buna ek olarak kitabın akıcı ve anlaşılır dili, akademik bir tarih araştırması olmasına rağmen onu geniş kitlelere hitap eder hale getiriyor.

Anlaşılır dili, iyi araştırılmış içeriği ve sağladığı detaylı bilgiler takdire şayan olsa da kitaptaki görsel malzemenin azlığı dikkat çekici. Kudüs'teki imaretin birkaç planı dışında resim içermeyen kitap, minyatürler ya da fotoğraflarla zenginleştirilmiş olsaydı daha zevkli bir okuma sağlayabilirdi. Son olarak da içerik açısından bir noktaya değinmekte fayda var. Genel olarak Osmanlı'da hayırseverliği ele alan bu kitapta imaretler ve vakıflar üzerine uzun uzun tartışmalar olsa da hayırseverliğin diğer türleri olarak kısaca bahsedilen zekât ve sadaka gibi konulara yeterince değinilmediğini söylemek yanlış olmaz. Osmanlı'daki hayırseverlik faaliyetleri ve bunların kökenleri üzerine son derece iyi hazırlanmış bir araştırmayı bize ulaştıran bu çalışma, yukarıda bahsedilen birkaç küçük nokta dışında okunması çok zevkli bir kitap ve aynı zamanda Osmanlı kültür tarihi öğrencileri için de çok önemli bir kaynak niteliğinde.

“YARDIM VE DAYANIŞMA” DERGİSİ YAYIN İLKELERİ

1. Yardım ve Dayanışma Dergisi, Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü tarafından altı ayda bir yayımlanır.
2. Dergide telif ve tercüme makaleler, araştırma makaleleri, bildirimler, yayım değerlendirme tartışma yazıları, Türkçe ya da İngilizce yer alır.
3. Dergi, “Hakemli” bir yayımdır. Dergiye gönderilen yazı, konusu ile ilgili iki akademisyen ve yayım Kurulu tarafından incelendikten sonra yayımlanabilir. Dergiye gönderilen yazıların başka bir dergide yayımlanmamış ya da yayımlanmak üzere gönderilmemiş olması gerekir.
4. Gönderilen yazıların yayımlanma zorunluluğu yoktur. Dergiye gelen yazılar yayımlansın ya da yayımlanmasın geri gönderilmez.
5. Dergide yayımlanan yazıların sorumluluğu yazarlara aittir.
6. Makale özeti ve makalenin yazımında Microsoft Office Word programı kullanılmalıdır. Yapılacak çalışmaların (makale özeti ve bildiri) elektronik posta yoluyla gönderilmesi yeterlidir.
7. Çalışmalar, spy@sydgm.gov.tr adresine gönderilebilmektedir. Alınan bildirimler için -ALINDI- iletisi gönderilecektir.
8. Yazının kapak sayfasında, çalışmanın adı yazar/yazarların (Birden fazla yazar varsa sıralama yapılarak) adı, soyadı, unvanları, çalıştıkları kurumlar belirtilmeli, 100-150 kelimelik Türkçe ve İngilizce özetler yer almalıdır.
9. Metin içinde atıf yapılmasına yönelik APA stili kullanılmalıdır (Ayrıntılı bilgi için: Yazım Kuralları).

“YARDIM VE DAYANIŞMA” DERGİSİ YAZIM KURALLARI

Yardım ve Dayanışma Dergisi hem Türkçe hem de İngilizce makaleler yayımlayan iki dilli bir dergidir.

Dipnotlar, tablolar ve referanslar da dahil bütün metin 1,5 aralıkla, 12 punto ve Times New Roman yazı stilinde yazılmalıdır. İlk sayfada, çalışmanın başlığı (Çalışmanın yazıldığı dilde), yazar/yazarların (Birden fazla yazar varsa sıralama yapılarak) adı, soyadı, unvanları, çalıştıkları kurumlar ve her biri en fazla 150 kelimededen oluşan Türkçe “Özet” ve İngilizce “Abstract” yer almalıdır.

Makaleler hakemlere isimsiz şekilde ulaştırılmaktadır ve yazarlara da kendilerinin makalelerini değerlendiren hakemin kim olduğu hakkında bilgi verilmemektedir.

Yardım ve Dayanışma Dergisi APA stili atıf sistemi kullanmaktadır. Hem metin içi atıf hem de Kaynakça konusunda APA stili hakkında daha detaylı bilgi edinmek için sistemin resmi internet sayfasına www.apastyle.org’dan ulaşabilirsiniz.

Örnekler:

Metin İçi Atıf

i) Tek Kaynak-Tek Yazar: (Güler,1998: 192)

ii) Tek Kaynak-İki Yazar: (Ergun ve Polatoğlu, 1992: 58-67)

iii) Çoklu kaynaktan atıf: (Şaylan, 1998; Çitçi, 1989)

iv) Yazarın aynı yıl içinde yayımladığı birden fazla eserine atıfta metin içindeki atıf sırasına göre yılın yanına alfabetik, a, b, c harfleri konulur: (Aslan, 2007a: 23), (Aslan, 2007b: 125).

Kaynaklar

i) Tek yazarlı kitap: Demirci Akyol, Esra (2009), *The Role of Memory in the Historiography of Hatay*, VDM Verlag, Germany.

ii) Çift yazarlı kitap: Coşkun, Dr. Selim, Tireli, Münir (2008), *Avrupa Birliğinde Yoksullukla Mücadele Stratejileri ve Türkiye*, Nobel Yayınları, Ankara

iii) Makale: Tsakoglou, P. ve Papadopoulos, F. (2002), “Aggregate Level and Determining Factors of Social Exclusion in Twelve European Countries”, *Journal of European Social Policy*, 12(3), pp.211-225

iv) İnternet: http://www.unctad.org/en/docs/wir2006overview_en.doc Erişim Tarihi: 2 Ocak 2010.

YARDIM VE DAYANIŞMA DERGİSİ MAKALE ÇAĞRISI

Yardım ve Dayanışma, T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü tarafından 2010 yılından itibaren 6 ayda bir yayımlanan bilimsel bir dergidir.

Derginin amacı başta yoksulluk ve sosyal yardımlaşma alanları olmak üzere sosyal politikanın her alanında ülkemizdeki düşünsel gelişimi hızlandırmak, teori ile uygulamada yer alan tarafları akademik bir çerçevede bir araya getirmektir. Bu bağlamda, sosyal yardım alanında kamu kesimi ile akademik kesim, teorisyenlerle uygulayıcılar arasında ortak zeminde buluşarak bu kesimlerin birbirlerine katkı yapmalarını sağlamak en önemli beklentimizdir. Teknolojik gelişme, altyapı ve yenilikleri bünyesine katarak mevcut yapısını ileriye taşıyan Genel Müdürlüğümüz, yoksul ve dezavantajlı kesimlerin güçlendirilmesi misyonu ile bu alandaki faaliyetlerini uzmanlaşmaya dayalı ve bilimsel bir çerçevede sürdürmesi anlamında “Yardım ve Dayanışma” dergisinin önemli bir katkı sağlayacağına inanmaktadır.

Makalelerinizi ulaştırmak için spy@sydgm.gov.tr adresine e-posta ekinde çalışmanızı göndermeniz yeterlidir. E-postanızda isim, unvan, çalıştığınız kurum, size ulaşabileceğimiz telefonlar ve posta adresinizin bildirilmesi zorunludur. E-postanız elimize ulaştıktan sonra en kısa sürede sizlere alındı bilgisi e-posta ile ulaştırılacaktır. Ayrıntılı bilgi için aşağıdaki web adresimizi kullanabilirsiniz.

Katkılarınız için şimdiden teşekkürler.

İletişim:

Esra DEMİRCİ AKYOL 0-312- 415 58 56

Fatih ÖZDOĞAN : 0-312- 415 58 54

Sencer KİREMİTÇİ: 0-312- 415 58 46

e-posta: spy@sydgm.gov.tr

Faks: 0-312-425 5594

www.sydgm.gov.tr/site_spy/tr/

JOURNAL of SOCIAL ASSISTANCE and SOLIDARITY CALL FOR PAPERS

Prime Ministry General Directorate of Social Assistance and Solidarity, Turkey invites you to submit manuscripts of your original paper (which haven't been published anywhere before) for possible publication in the Journal of Social Assistance and Solidarity.

Journal of Social Assistance and Solidarity is a refereed, scholarly journal which is published biannually by the General Directorate of Social Assistance and Solidarity, Turkey. The aim of the journal is to provide a medium and an intellectual platform for debates and new ideas related to poverty, solidarity and areas of social policy in general. Although main topics are mentioned above, any other research related to them are also welcomed. Within this framework, the journal aims to form a common ground among the academics and the implementors as well as bringing together theorists and implementing institutions enabling them to benefit from each other's perspectives.

We believe that this journal will play an important role in improving the scholarly development of the General Directorate of Social Assistance and Solidarity. Please send your articles to spy@sydgm.gov.tr including your name, title, affiliation and contact information (e-mail, mail address...etc.).

Thanks for your contributions.

For further information:

Esra DEMİRCİ AKYOL 0-312- 415 5856

Fatih ÖZDOĞAN : 0-312-415 5854

Sencer KİREMİTÇİ: 0-312-415 58 46

e-mail: spy@sydgm.gov.tr

Fax: 0-312-425 5594

www.sydgm.gov.tr/site_spy/en/